

P. 506

ANUL XV

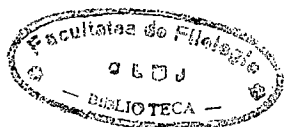
1970

STUDIA
UNIVERSITATIS BABEȘ-BOLYAI
SERIES PHILOLOGIA
FASCICULUS 1

Redacția: CLUJ, str. M. Kogălniceanu, 1 • Telefon: 1 34 50

SUMAR — TARTALOM — СОДЕРЖАНИЕ — SOMMAIRE — CONTENTS

- S. GOGA, Considerații asupra începuturilor activității de critic literar a lui G. Bogdan-Duică • О начальном периоде деятельности литературного критика Г. Богдана-Дуйкэ • Considérations sur les débuts de G. Bogdan-Duică en critique littéraire 3
- P. DUMITRAȘCU, Interesul lui George Barițiu pentru problemele limbii literare • Интерес Джордже Барициу к вопросам литературного языка • L'intérêt de George Barițiu pour les problèmes de la langue littéraire 17
- I. PERVAIN, M. PROTASE, Numirea lui Petru Maior în funcția de cenzor și corector la Tipografia de la Buda • Назначение Петру Майора на должность цензора и корректора типографии в Буде • La nomination de Petru Maior à la fonction de censeur et correcteur de l'Imprimerie de Buda 23
- E. CÂMPEANU, Funcțiunile stilistice ale cazurilor (I). Nominativul • Стилистические функции падежей (I). Именительный падеж • Le funzioni stilistiche dei casi (I). Il nominativo 31
- C. SĂTEANU, Microstructura Vm+V în grupul verbo-adverbial • Микроструктура Vm+V в глагольно-наречной группе • La microstructure Vm+V dans le groupe verbo-adverbial 43
- A. GHÎJȚCHI, Actualitatea romanului turghenievian • Актуальность тургеневского романа • The Novelty of Turghenev 57
- A. MIȘAN, Genitivul și acuzativul după verbe tranzitive cu negație în limba rusă (II). Întrebuițarea acuzativului • Родительный и винительный падежи после переходных глаголов с отрицанием в русском языке (II). Употребление винительного падежа • The Genitive and the Accusative after Transitive Verbs with Negation in Russian (II). Usage of the Accusative 65
- PÉNTÉK J., A lexikológia néhány módszertani kérdése és a magyar szakszókincs-kutatás • Cîteva probleme metodologice ale lexicologiei și studierea terminologiei populare maghiare • Некоторые методологические вопросы лексикологии и изучение венгерской народной терминологии • Some Methodological Problems of Lexicology and Study of the Hungarian Popular Terminology 73

AL. CRISTUREANU, Observații asupra numelor de persoană din <i>Craii de Curtea- Veche</i> ● О личных именах в „Craii de Curtea-Vechе” ● Observations sur les noms de personne dans „Craii de Curtea-Vechе”	87
D. BEJAN. Antonime în lexicul cronicii lui Grigore Ureche ● АНТОНИМЫ в лексике летописи Григоре Уреке ● Les antonymes dans le lexique de Gri- gore Ureche	99
T. WEISS, Cu privire la locul euhemerismului în contextul evoluției raționalismului grec ● Относительно места эвгемеризма в эволюции греческого рациона- лизма ● On the Place of Euhemerism in the Evolution Context of the Greek Rationalism	105
G. ANTONESCU, Literatura originală în ziarul brașovean „Orientul latin” (1874— —1875) ● Оригинальная литература в издававшейся в Брашове газете „Orientul latin” (1874—1875) ● La littérature originale dans le journal de Brașov „Orientul latin” (1874—1875)	115
A. FELEA, Referitor la problema îmbinărilor de cuvinte în limba rusă contemporană ● К вопросу о словосочетаниях в современном русском языке ● On Word Com- binations in Contemporary Russian.	127
Recenzii — Рецензии — Livres parus — Books	
Dumitru Pop, <i>Foalelor din Bihor</i> (I. ȘEULEANU)	137
E. Vasiliu, Sanda Golopenția-Eretescu, <i>Sintaxa transformățională a limbii române</i> (G. GRUIȚĂ)	139
Aurel Nicolescu, <i>Probleme de analiză a frazei</i> (G. GRUIȚĂ, V. PĂLTINEA- NU)	140
<i>Studii și materiale de onomastică</i> (V. PĂLTINEANU)	142
Szathmári István, <i>Regi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk</i> (F. KÓSA)	144
Jochen Bleicken, <i>Das Volkstribunat der klassischen Republik, Studien zu seiner Entwicklung zwischen 287 und 133 v. Chr.</i> (F. EDELSTEIN)	145
<i>Geschichte der deutschen Sprache</i> (E. ROMÂNNU)	146
<i>Permjakisches Wörterverzeichnis aus dem Jahre 1833 auf Grund der Aufzeichnungen F. A. Wolegows</i> (VÁMSZER M.)	148
:	
Cronică — Хроника — Chronique — Chronicle	149

CONSIDERAȚII ASUPRA ÎNCEPUTURILOR ACTIVITĂȚII DE CRITIC LITERAR A LUI G. BOGDAN-DUICĂ

de

SILVIA GOGA

Bogdan-Duică, animator și organizator cultural, academician, ziarist neobosit, a fost în același timp și un pasionat cercetător al literaturii române, căreia i s-a dăruit timp de aproape cinci decenii, „uimind prin formidabila sa informație“, după cum remarca N. Iorga¹.

Apreciat de D. Popovici ca „imaginea desăvirșită a istoricului literar“², recunoscut și de Lovinescu drept „o autoritate aproape unică în domeniul istoriei literare a veacului XIX“³, personalitatea complexă și multilaterală a lui Bogdan-Duică a reținut, pînă acum, atenția unor cercetători competenți, rămînînd totuși încă necunoscute sau insuficient clarificate o serie de aspecte din activitatea sa⁴. Chiar dacă nu a ajuns pînă la opere de sinteză, deoarece, așa cum observă G. Călinescu, „pentru Bogdan-Duică monografia unui scriitor — cu atît mai mult istoria integrală a literaturii — era o întreprindere colosală, în care trebuiau găsite și bobul de mei și firul de praf“⁵, chiar dacă nu a dovedit întotdeauna înțelegere față de fenomenul literar contemporan, activitatea lui Bogdan-Duică este îndreptățită la o reconsiderare mai atentă, avîndu-se în vedere eforturile sale permanente de a integra literatura transilvăneană în larga mișcare literară românească, precum și numeroasele contribuții documentare sau comparative, prin care a pregătit substanțial marile lucrări de mai tîrziu.

¹ G. Bogdan-Duică, în *Oamenii cari au fost*, vol. II, E.P.L., 1967, p. 274.

² *Evoluția concepției literare a lui G. Bogdan-Duică*, București, 1938, p. 115.

³ *Istoria literaturii române contemporane*, vol. II, București, f.a., p. 60.

⁴ În afară de studiile amintite, menționăm încă: S. Pușcariu, *Premiul de critică și istoriografie literară*, în „Societatea de mîine“, 1925, nr. 25; I. Breazu, *G. Bogdan-Duică critic și istoric literar*; S. Pușcariu, *G. Bogdan-Duică*, ambele în *In memoria lui G. Bogdan-Duică*, Cluj, 1935; G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, București, 1941; V. Netea, *Viața și opera lui G. Bogdan-Duică*, București (1940).

⁵ *Op. cit.*, p. 831.

În articolul de față ne-am propus să desprindem câteva aspecte din prima etapă a activității de critic literar a lui Bogdan-Duică, concretizată într-o serie de articole, recenzii, cronici dramatice etc., publicate în foiletonul „Gazetei Transilvaniei“ și al „Tribunei“, între anii 1888—1895⁶. Cu toate că G. Călinescu ignorează complet această perioadă, luînd în considerare doar activitatea de după 1900⁷, apreciem ca utilă insistența asupra acestui moment, întrucît de pe acum s-au conturat unele orientări estetice și metodologice care, în parte, s-au menținut în întreaga sa activitate ulterioară.

Prin prezența sa, Bogdan-Duică a contribuit la îndeplinirea unei cerințe exprimate cu mult înainte în publicistica din Transilvania și anume necesitatea de a se promova o critică literară bazată pe principii estetice bine formulate și scrierea unei istorii a literaturii românești. Sînt numeroase referirile la această problemă, întîlnite în periodicele transilvănene. Ne vom mărgini să semnalăm doar câteva. Încă în 1864, sub inițialele M.B., s-a publicat în „Aurora română“ de la Pesta un articol, scris într-un limbaj cam greoi, prin care se condamna lipsa de interes manifestată de jurnalistica română față de dezvoltarea literaturii și insuficiența spiritului critic: „Întru adevăr, multe scrieri s-au publicat în românește de un timp încoace, cari nu sînt alta în literatură decît tot atîtea buruieni nefolositoare neamului nostru. Ziarele însă au tăcut“⁸. O istorie literară critică reclama și Iustin Popfîu: „Ceea ce lipsește este o istorie a literaturii naționale. Sub aceasta nu voi înțelege o simplă înregistrare a cărților române ieșite la lumină de 3—4 secolii încoace, ci un op critic, care să arate pre reprezentanții diverselor perioade literare pînă la timpul cel mai nou atît după cursul vieții și activității lor, cît și în analiza lucrărilor lor mai alese“⁹. Aceeași problemă l-a preocupat și pe Spiru Ghimpu, identificat de I. Breazu ca un pseudonim al lui I. Vulcan¹⁰. Iulian Grozescu simțea nevoia stabilirii unor principii estetice generale, prin care să fie îndrumată activitatea scriitoricească¹¹. Urmărind periodicele transilvănene, întîlnim numeroase încercări, în „Familia“ mai ales, de a traduce în viață dezideratele formulate mai sus prin recenzii, cronici dramatice, articole teoretice, caracterizate, în general, printr-o

⁶ După propriile-i mărturisiri, din „Salonul literar“, 1926, p. 97, debutul său literar avusese loc încă în perioada studiilor universitare cînd, la îndemnul lui Theodor Alexi, pe care-l va critica aspru mai tîrziu, a tradus din limba germană, fără să-l termine, romanul *Die bleiche Gräfin*. S. Pușcariu amintește și de câteva versuri originale, din aceeași perioadă, nepublicate, scrise sub vădită influență a lui Eminescu. În 1883, 1884, a publicat la „Familia“ traduceri în versuri și proză. După o informație din „Gazeta Transilvaniei“, Bogdan-Duică a ținut, în ziua de 6/18 iunie 1884, o conferință despre Mihai Eminescu, cu ocazia unei serbări organizate de elevii școalelor românești din Brașov. În 1885 a publicat în „Gazeta Transilvaniei“ două dări de seamă despre expoziția din Anvers: *Expoziția universală din Anvers*, nr. 96, și *O maiestate neagră, Expoziția din Anvers*, nr. 120.

⁷ *Op. cit.*, p. 831.

⁸ *Literatura română*, în „Aurora română“, 1864, nr. 12.

⁹ *O privire fugitivă peste literatura română și lipsa unei istorii critice a literaturii române*, în „Familia“, 1867, nr. 42.

tendință clasicizantă. I. A. Lapedatu schițează chiar o privire generală asupra întregii literaturi române, urmărită cronologic într-un ciclu de articole¹². Intenția noastră nu este de a epuiza această problemă, mult mai bogată prin datele ce le oferă oricărui cercetător. Menționăm doar că pînă la Bogdan-Duică cel mai important istoric literar a fost Aron Densușianu.

Recunoscut drept un istoric literar valoros, Bogdan-Duică s-a afirmat mai întîi ca publicist atras de critica literară, dovedindu-se un adept al crezului junimist. Această orientare este explicabilă, dacă avem în vedere formația tînărului critic (s-a născut în 1866) pînă la acea dată. Urmînd liceul din Brașov, în primele clase, l-a mai apucat pe profesorul I. Meșotă, cel dintîi colaborator transilvănean al „Convorbirilor literare“, pe I. A. Lapedatu, pe I. Popea, care au făcut din revista ieșeană una din lecturile favorite ale elevilor. Dintre profesorii mai tineri, Andrei Bârseanu, I. C. Panțu și Dionisie Făgărășanu au venit de la „România jună“ din Viena, unde geniul lui Eminescu și ideile junimiste cîștigaseră aderenți serioși. Bogdan-Duică și-a început activitatea de critic literar după ce junismul repurtase biruința deplină în Transilvania.

A doua orientare estetică, evidentă de la început, este cea pozitivistă, datorită căreia i s-a format pasiunea pentru scurtarea amănunțelor, pentru documentarea completă și multilaterală. Făcîndu-și studiile superioare la Universitatea din Jena, el a avut prilejul să cunoască aci tendința spre o specializare dusă pînă la exces, urmărindu-se explicarea unui fenomen izolat în cele mai mici amănunte. Expresia estetică a încrederii în știință, în posibilitățile de a descifra și explica universul este opera lui Taine, bine cunoscută de Bogdan-Duică, prin care se va orienta spre istoria literară. De altfel, s-a demonstrat în mai multe rînduri că, spre sfîrșitul secolului trecut, ideile lui Taine au avut circulație în literatura română, anticipînd prezența lui Dobrogeanu-Gherea. Amintim în acest sens numele lui Anghel Demetrescu, care încă din 1876 a vorbit în „Revista contemporană“ despre „Domnul Taine“.

Încercări de a împăca estetismul junimist cu noile orientări critice întîlnim și în unele articole ale lui M. Străjanu, nume des întîlnit în paginile „Convorbirilor literare“, originar de lîngă Blaj. Cunoscător al teoriilor estetice ale lui Platon, Aristotel, Schopenhauer, Străjanu definește opera de artă, în spiritul esteticii sociologice a lui Taine, ca „productul societății și timpului și cu deosebire a curentului literar sau artistic sub care s-a dezvoltat“¹³. Tot el a fost preocupat și de raportul dintre știință și artă, fiind de părere că noile descoperiri științifice nu sînt dăunătoare poeziei, ci dimpotrivă pot oferi motive inedite de inspi-

¹⁰ *Cine să scrie istoria literaturii noastre?*, ibid., nr. 43.

¹¹ *Meditațiuni literare*, I, ibidem, nr. 27.

¹² *Luptele românilor pentru cultură*, în „Orientul latin“, 1874, nr.: 7, 9, 10, 12, 14, 15, 16, 19, 23, 24, 27.

¹³ *Principiul artei*, în „Convorbiri literare“, 1885, p. 1051.

rație, cu condiția de a nu „se face din literatură mai mult știință decît artă“¹⁴.

Bogdan-Duică și-a început activitatea scriitoricească cu hotărîrea energică de a contribui la asanarea climatului literar transilvănean. Așa se explică intervențiile îndrăznețe și categorice, după modelul maioreșcian, în denunțarea falselor valori literare care „înundau revistele“ și „publicau volume groase“, amenințînd orientarea literaturii române pe un drum pe cît de greșit pe atît de periculos. În acest sens a publicat, mai întîi, un ciclu de 13 „Reviste literare“ în foiletonul „Gazetei Transilvaniei“, începînd cu nr. 63 din 1888. Colaborarea la publicația brașoveană nu a durat însă prea mult, iar motivul pentru care a trebuit s-o părăsească îl mărturisește într-o notiță cu care își însoțește cea de a XIV-a „Revistă literară“ și cea dintîi din „Tribuna“, de la Sibiu: „Pentru ce nu mai apar în „Gazeta Transilvaniei“ aceste reviste? Redactorul ei este de părere că de ajuns am lăudat pe Coșbuc în revistele de pînă acum. Nu-i place să publice atîtea laude la adresa unui necunoscut. Fără îndoială, un motiv caprițios și neînțeles. Fiînd convinși că nu spunem laude, dacă sunt laude numai ce spunem, fără să le și motivăm, ne pare rău că, în fața refuzului nemotivat, trebuie să comitem o indiscreție și să scriem notița aceasta...“¹⁵.

Este bine știut faptul că în cadrul mișcării literare inițiate de cotidianul sibian au fost depuse eforturi pentru a se crea și un sector de critică literară, pentru a umple unul din marile goluri ale literaturii transilvănene moderne. Slavici și-a asumat răspunderea pentru „partea literară“, dar el s-a orientat, deocamdată, mai mult înspre o critică culturală. În foiletonul ziarului s-au publicat numeroase articole, recenzii, dintre care majoritatea vizau însă lucrări cu caracter științific. Din octombrie 1887 Slavici a inițiat o rubrică intitulată „Revistă literară“, în care și-a exprimat păreri despre I. Ghica, N. Bălcescu, I. Nădejde, Ar. Densusianu, sub semnătura I. S. Slavici nu a putut menține însă mult timp această rubrică, deoarece i s-a intentat al cincilea proces de presă, cînd a fost întemnițat la Vaț. Atunci sectorul de critică literară i-a fost încredințat lui Bogdan-Duică, care, așa după cum s-a arătat mai sus, intrase în conflict cu redacția de la „Gazeta Transilvaniei“. La „Tribuna“ și-a continuat „Revistele literare“, care au ajuns pînă la 26, iar după ce pleacă la București, trimite de acolo „Correspondențe bucureștene“. Colaborarea la cotidianul din Sibiu slăbește mult în anii 1894—1895, din pricina unor conflicte politice, pe care le va explica Bogdan-Duică în broșura *Partea mea în criza „Tribunei“*, apărută în 1896.

Prin prezența sa atît în foiletonul „Gazetei Transilvaniei“, cît și în acela al „Tribunei“, Bogdan-Duică a imprimat criticii literare un spirit de combativitate și un nivel estetic nemaîntîlnit pînă la el în presa literară românească din Transilvania, datorită culturii sale, precum și îndrăzelii de a ataca ceea ce i se părea mediocru sau fals. Această

¹⁴ *Realismul în literatura contemporană, ibid.*, p. 529.

¹⁵ „Tribuna“, 1888, nr. 149.

acțiune este inițiată în numele ideologiei literare junimiste. Încă din prima „Revistă literară“ este menționată importanța direcției junimiste pentru întreaga literatură românească și, în special, pentru cea transilvăneană: „Succesul acestei mișcări se simte prea bine, și e de prisos să vorbim de dînsul mai amănunțit. Critica junimistă a atins atunci și defecte de ale noastre, ale ardelenilor, ne-a sfătuit să ne lăsăm de germanisme și ne-a spus că poeți ca «versuinții români» de la Oradea Mare nu sunt potriviți a ne dezvolta gustul literar și graiul literar”¹⁶. Cu toate că rezultatul intervențiilor lui Maiorescu nu a întîrziat să se facă simțit, contribuind și în Transilvania la primenirea atmosferei literare, situația i se pare totuși lui Bogdan-Duică, sub acest raport, nesatisfăcătoare. Mai există o serie de „fetiși“ regionali, susținuți printr-o critică lipsită de obiectivitate și un public fără orientare estetică. De aceea se simte nevoia pregătirii estetice a cititorilor, care nu se putea face decît cu ajutorul capodoperelor din literatura universală și română. Trebuie urmăriți cu atenție scriitorii din România: Alecsandri, Eminescu, Vlahuță, Delavrancea, Zamfirescu, care i-ar putea înlătura pe cei lipsiți de talent, ca Păcățeanu sau Albin. Dar pentru înțelegerea acestor opere trebuie format gustul estetic, ceea ce înseamnă posibilitatea de a delimita frumosul de urît, valoarea de nonvaloare. Acest proces se realizează prin meditare estetică: „A fi om de gust înseamnă a fi om care simți îndată ce e frumos și ce e urît și dai o judecată corectă, călăuzit fiind numai de sentiment, înainte de a cere ajutorul raționamentului asupra: de ce e frumos ce simt eu că este așa”¹⁷. Dacă pentru publicul cititor e suficientă calea sentimentală, criticului literar îi este absolut necesară și a doua operație, obținută pe cale rațională.

Atît prin cultul față de modelul literar, unde capodoperei i se atribuie o valoare educativă în domeniul esteticului, cît și prin rolul pe care-l atribuie sentimentului și rațiunii în discernerea valorilor artistice, Bogdan-Duică demonstrează că și-a început activitatea de critic literar sub influența clasicismului¹⁸. Această orientare este completată și cu alte elemente, în comentariile ce preced traducerea în românește a operei lui Lessing, *Laocoon*¹⁹. Pe lîngă alte probleme, el se oprește aci și asupra legilor în artă, atît de mult discutate în estetica europeană și în cea românească. Dacă geniul își poate permite să iasă de sub imperiul regulilor artistice, mediocritățile sînt nevoite să le respecte: „Defectele

¹⁶ E vorba de poeziile incriminate de Maiorescu în studiul *O cercetare critică asupra poeziei române de la 1867*, din *Virsuinții români*, adecă: *Culesiune versuarie din foaiele naționale*, edată de studenții școalelor orădene, Oradea-Mare, 1854.

¹⁷ „Gazeta Transilvaniei“, 1890, nr. 246.

¹⁸ Vezi și D. Popovici, *op. cit.*, p. 22.

¹⁹ Lucreția Suciu a tradus în românește primele XXV capitole din *Laocoon*, iar ultimele, pînă la XXIX, nu le-a tradus, spune autoarea într-o notiță, pentru motivul că nu cuprind probleme estetice, singurele care interesau publicul român, ci grupul sculptural *Laocoon*. Traducerea este publicată în „Tribuna“, 1889, nr. 17—47. Ca și pe Maiorescu altă dată, Lessing l-a preocupat îndeaproape pe Bogdan-Duică, revenind asupra operei sale în repetate rînduri.

ce ești pornit să le ierți unui talent superior, nu le ierți niciodată mediocrităților. Aceștia le aduci veșnic aminte de cuviințe, de legi²⁰.

Preferința pentru clasicism s-a observat la Bogdan-Duică, ca și la Maiorescu, mai ales în domeniul poeziei, atunci când recomandă poezilor grijă față de echilibru, de claritate, de raportul dintre conținut și formă.

În termeni ce amintesc fără îndoială „condițiunea materială“ și „ideală“ stabilită de Maiorescu, Bogdan-Duică reclamă poeziei „o simțire puternică și gingașă totodată“, „sensibilizarea gândirii“, folosirea „de cuvinte ce deșteaptă imagini, de epitete — daruri ale geniului, de personificări ce dau suflet la ce este mort“, de „comparații originale“²¹. Punctele de vedere comune între Maiorescu și Bogdan-Duică se datoresc cu siguranță izvoarelor teoretice de la care au pornit cei doi critici, între care prezența lui Hegel se face simțită și cu alt prilej. Și când se referă la forma poeziei, criticul transilvănean preia ideile ale filozofului german, afirmând că elementele prozodiei nu sînt capabile singure să justifice valoarea unei poezii: „Nici ritmul, nici rimele nu fac poezie; poeziile în proză ale lui Turgheniev sunt tuturora prea bine cunoscute; de aceea o poezie bună tradusă în proză tot poezie bună rămîne. Acesta e și cel mai bun și mai ușor mijloc pentru cercetarea cuprinsului de idei al poeziilor“²².

Un alt aspect al artei poetice pus în discuție de Bogdan-Duică, în articolele consacrate operei *Laocoon*, se referă la disocierea dintre pictură și poezie. I se impune ca o necesitate imediată clarificarea acestei probleme, după ce a constat un exces de descriptivism în poezia transilvăneană de la sfîrșitul secolului al XIX-lea.

Plecînd de la Schopenhauer și Hieronimus Larm, declară că înțelege rolul peisajului în pictură, dar în ceea ce privește poezia acceptă cu totul concepția lui Lessing, potrivit căreia aceasta implică acțiune, prin urmare inclusiv ideea de succesiune și de timp: „Cuvîntul acțiune ne împrumută în cazul acesta noțiunea de căpetenie a succesiunii; și ideile și sentimentele asemenea sînt succesive. În sensul acesta fiecare luptă internă de patimi, fiecare șir de idei ce se exclud, îmbulzindu-se una pe alta, este acțiune“²³. Pictura, în schimb, implică ideea de spațiu, fiind o descriere a coexistentului. „Lessing a demonstrat în *Laocoon* că poetului nu-i este permis să descrie coexistentul, corpurile, decît indicîndu-l prin acțiuni, transformîndu-l consecutiv“²⁴.

Din literatura română exemplele cele mai grăitoare, pentru a ilustra confuzia acestor noțiuni, i s-au părut lui Bogdan-Duică versurile lui Iosif Vulcan: „Lat în piept, / Falnic drept, / Braț vînjos, / Gros la os“, urmate de altele asemănătoare, culese tot din paginile revistei „Familia“²⁵.

²⁰ Originea și circulația acestei idei a explicat-o prin raportare la Bogdan-Duică, D. Popovici, în *op. cit.*, p. 22—23.

²¹ „Gazeta Transilvaniei“, 1888, nr. 63.

²² *Ibid.*, nr. 78.

²³ *Ibid.*, nr. 11.

²⁴ „Gazeta Transilvaniei“, 1888, nr. 80.

²⁵ *Ibid.*, nr. 10.

În contrast cu versurile citate, criticul menționează câteva fragmente din poemele lui Coșbuc, *Fata crâului din Cetini* și *Fulger*, care ilustrează pozitiv principiile estetice ale lui Lessing, discutate anterior.

Cu toate că, deocamdată, nu insistă asupra realismului în literatură, surprindem totuși unele referiri la această direcție, pe atunci încă insuficient clarificată din punct de vedere teoretic, deseori identificată cu naturalismul. În acest sens, Bogdan-Duică îl citează pe scriitorul german Michael Georg Conrad, întemeietorul revistei „Die Gesellschaft“, organul tinerilor naturaliști din München, care a încercat să-l imite pe Zola. Și la Bogdan-Duică observăm însă aceleași rezerve față de noul curent european, semnalate cu alt prilej: „Curentul literar cel nou ce suflă azi peste suprafața Europei întregi nu trebuie condamnat în totalitatea sa, dar nu se poate justifica decât în măsura în care duce la crearea de opere artistice încântătoare. Fantezia nu poate fi înlocuită cu «studiul rece», ceea ce ar duce la apropierea ei de știință”²⁶.

Prin aceste semnalări ne apropiem de pozitivismul lui Taine și Brăndes. Bogdan-Duică s-a angajat să explice și să răspândească ideile acestora, cu scopul de a servi educației estetice a maselor. În 1888 criticul român a discutat în „Tribuna” *Filozofia artei* a lui Taine, în 1889 a tradus câteva fragmente din această operă și din *Istoria literaturii engleze*²⁷. Dacă la început Bogdan-Duică a manifestat dispreț față de istoria literară, afirmând că nu există împrejurări obiective favorabile sau nefavorabile dezvoltării unui scriitor²⁸, mai târziu, o primă idee care-l apropie de Taine se referă tocmai la personalitatea artistului. În acest sens el ajunge să afirme că cercetătorul literar trebuie să fie preocupat de „căutarea omului în opera scriitorului”, de „ghicirea personalității scriitorului” în scrutarea operei acestuia. Mai mult chiar, „acest punct de vedere este o lege a criticei; și a fost și este un obicei intelectual al tuturor oamenilor care citesc cugetînd”²⁹.

Pe această cale, Bogdan-Duică ajunge să discute opera literară raportându-se la rădăcinile sociale ale acesteia și la experiența umană a scriitorului. În această ordine de idei, el afirmă că opera de artă nu trebuie urmărită doar în mediul și timpul în care a fost produsă, ci și în straturi mai adânci: „la acel complex de însușiri ce le ai din naștere și se arată de obicei în deosebirile de temperament și organizație fizică”³⁰. Poetul este, prin urmare, și în accepțiunea lui Bogdan-Duică, un exponent al rasei. Raportul mediu-artist nu întunecă „individualismul artistic”, atît de prețuit de criticul român, ci combate atitudinea acelor care, nerespectînd individualitatea scriitorului, pretind ca acesta să devină un funcționar al societății³¹.

²⁶ *Ibid.*, nr. 11.

²⁷ Tot în 1889 s-a publicat, în traducerea lui Vasile Vaida, o altă lucrare a lui Taine, *Idealul în artă*.

²⁸ „Gazeta Transilvaniei”, 1888, nr. 161.

²⁹ „Tribuna”, 1891, nr. 49.

³⁰ *Ibid.*, 1889, nr. 2.

³¹ *Ibid.*, 1891, nr. 64.

Între problemele importante ale esteticii contemporane se includea și întrebarea „dacă e drept că știința care explică și lămurește fenomenele în mod neîndoielnic e dușmană poeziei”³². În fața acestei întrebări s-au oprit reprezentanții de seamă ai literaturii universale: Schiller, de exemplu, constata că „veacul fanteziei dumnezeiești a dispărut, el nu se va întoarce niciodată”. Știința pune pretutindeni adevărul în locul adevărului închipuit. „Epoca zeilor și a zeitelor a dispărut”, constată criticul român. Poetul Keats era împotriva științei și urgisea memoria lui Newton. În privința metodei de cercetare, Bogdan-Duică ajunge să stabilească un paralelism între artă și științele naturii. Dar raportul știință-artă mai prezintă pentru el și o altă latură: dacă nu cumva rezultatele științei ar putea fi primite în artă și poezie. În acest caz îi dă dreptate lui Guyau, care răspunde afirmativ la această întrebare, cu condiția ca datele științifice să fie temeinic cunoscute atât de către poet cât și de către cititor. Doar în felul acesta, recunoaște și Bogdan-Duică, rezultatele științei „pot fi trezite în fantezie, pot pricinui emoțiuni celui ce le înțelege, îndată ce ele se depun în operă împreună cu întreg sufletul poetului”³³. Pentru ca să inspire arta, știința trebuie să treacă din domeniul cugetării abstracte în al imaginației și sentimentului. Numai cu acest preț știința poate deveni poetică, iar antagonismul de care e vorba devine o problemă de tranzacție, se împacă.

Problemele estetice semnalate de noi nu au fost tratate în studii special consacrate teoriei literare. La Bogdan-Duică teoria este asociată întotdeauna cu analiza textului luat în discuție. Deseori pornește de la un scriitor sau de la unele aspecte particulare, pentru a ajunge, în toiul discuțiilor, la constatări cu caracter general, la asocieri din literatura universală, la formularea unor principii estetice. Doar imperative de sistematizare a materialului pus la contribuție ne-au determinat la o desprindere a acestor probleme, urmînd ca în continuare să urmărim cîteva din intervențiile sale critice.

Cel dintîi poet executat de Bogdan-Duică, în numele celor cîteva principii estetice enunțate, este Teochar Alexi, patronul său literar de odinioară, caracterizat în mod ironic drept „unul din cei mai productivi și mai universal scriitori de la noi”. Volumul luat în discuție se intitulează *Harpă și caval*, apărut la Brașov în 1880. Criticul selectează din volum o serie de versuri, pe care le discută sub aspectul lor „ideal” și „material”, împrumutînd terminologia maioreșciană. Poetului i se reproșează lipsa „imaginei poetice”, mai ales.

O altă victimă a criticului, din perioada colaborării sale la „Gazeta Transilvaniei”, a fost Vasile Ranta Buticescu, cu volumul *Poezii*, apărut în 1881. Răsfoindu-l, Bogdan-Duică observă că „icoanele deșteptate de versurile” lui Buticescu sînt confuze, „reci”, lipsite de sentimente, ce nu pot fi suplinite prin creații fantastice. Poeziile nu rezistă nici prin conținut, nici prin formă: „Dar dacă cuprinsul nu te mișcă, nu te captivă, forma te dezgustă cum se cuvine”³⁴. Și pe Bogdan-Duică, ca și pe Maiorescu.

³², ³³ Ibid., nr. 63.

³⁴ „Gazeta Transilvaniei”, 1888, nr. 80.

Pornit cu intenția de a dărâma „fetișurile“ din literatura transilvăneană, Bogdan-Duică îi rezervă un spațiu mai întins lui Andrei Mureșanu. Este explicabil acest fapt, deoarece tânărul critic simțea că are nevoie de argumente puternice pentru a întuneca aureola legendară creată în jurul acestui poet, elogiat și de Eminescu. Bogdan-Duică pornește de la observația lui Maiorescu după care „Andrei Mureșanu a scris multe versuri, dar a făcut o singură poezie: *Deșteaptă-te române*“³⁵ și, întrecându-și maestrul acceptă cu rezerve și această poezie. Atacul principal îl îndreaptă împotriva lui Aron Densușianu, deoarece i s-a părut exagerat de generos cu Mureșanu. Adevărul e însă că Densușianu nu exagerează meritele poetului, îi reproșează o serie de scăderi, mai ales în prima și ultima perioadă din activitatea sa, recunoscând drept culme a creației sale *Deșteaptă-te române*³⁶. Înaintașul lui Bogdan-Duică a intuit bine evoluția poetică a lui Mureșanu, de la lirica minoră, cu decoruri convenționale, idilice, ca în poezia pastorală de la sfârșitul secolului al XVIII-lea, până la poezia socială și patriotică, urmată de un declin poetic, concretizat într-o serie de producții conformiste, impuse de perioada de recrudescență politică ce a urmat revoluției de la 1848. Cu toate limitele sale, Andrei Mureșanu este recunoscut azi ca „cel mai însemnat poet liric al Ardealului în secolul trecut, până la Coșbuc“³⁷.

Bogdan-Duică își face o datorie din a-i descoperi pe plagiatorii care infectează atmosfera literară, și cu acest prilej se avîntă într-o serie de atacuri îndreptate împotriva unor publicații transilvănene, a „Familiei“ mai ales, care „publică orice și de la oricine“. Aci l-a găsit pe S. V. Sabo, care „a furat“ din versurile lui Carol Scrob, pe T. H. Pop, care l-a plagiat pe Eminescu, iar în „Amicul familiei“, pe V. B. Munteșescu, un alt imitator al lui Eminescu, ca să nu mai vorbim de încorigibilul Theochar Alexi, pe care nu l-a slăbit nici o clipă. Romanul acestuia, *Beiu Vodă Domnu*, cuprinde fragmente întregi din *Ciocoii vechi și noi* de Filimon. Afirmația este argumentată cu ajutorul textelor paralele³⁸. Altă dată, fecundul scriitor brașovean a fost descoperit că l-a plagiat pe Schiller, într-o piesă despre T. Vladimirescu³⁹.

O dată cu depistarea plagiatelor, Bogdan-Duică ridică și o problemă de interes general, cu implicații teoretice, anume aceea a împrumuturilor de motive și a circulației acestora în operele literare, intrînd cu acest prilej într-o zonă mult îndrăgită de el, aceea a literaturii comparate. Și în comentariile despre Goethe — constată el — s-au făcut referiri la producții literare străine sau populare: tradiții, legende, povești, dar nicăieri nu s-a rostit cuvîntul plagiat, deoarece acestea nu au constituit decît îndemnuri, iar în operele sale marele poet a dat mai mult decît a primit. Plecînd de la izvoare populare, sfîrșitul poemului *Călin* al lui

³⁵ *In lături*, în *Critice*, vol. II, E.P.L., 1967, p. 316.

³⁶ *Poeziile lui Andrei Mureșanu*, în *Cercetări literare*, Iași, 1887, p. 121—142.

³⁷ Vezi: P. Cornea și D. Păcurariu, *Curs de istoria literaturii române moderne*, București, 1966, p. 525.

³⁸ „Tribuna“, 1889, nr. 7.

³⁹ *Ibid.*, nr. 91.

Eminescu se aseamăna cu nunta din balada lui Goethe, *Hochzeit*, fără să fie vorba de plagiat, deoarece atât Eminescu cât și Goethe au păstrat din tradiția populară doar elementele, mijloacele de exprimare artistică fiind profund originale.

Bogdan-Duică ține să sublinieze marele rol pozitiv ce l-a avut influența lui Eminescu asupra literaturii române, „o adevărată binefacere“, fiind recomandat ca o școală literară, mai ales poezilor transilvăneni: „Cine n-a priceput să scrie frumos, poate învăța de la el; cine n-a scăpat de limba gramaticilor și n-a putut studia graiul din poezia și viața poporului, în cronică și cărți vechi și în autorii noștri moderni buni, o poate învăța și numai din Eminescu. Astfel publicul cetește și va ceti de aici încolo un stil mai bun“⁴⁰. Dar acest fapt nu motivează cu nimic plagierea lui Eminescu. Îndemnul de a se apropia de poezia lui Eminescu se formulează sub lozinca: „Domnilor! Cinstiți pe Eminescu citindu-l, nu copiindu-l“⁴¹.

Una din soluțiile de cea mai mare importanță pentru o bună orientare a literaturii române este inspirația națională, populară⁴². Nu e mai puțin adevărat însă că și în Transilvania s-au afirmat talente în acest sens, deoarece și aci este vizibil un suflu înnoitor, atât în proză, cât și în poezie, mai ales. Cea dintâi valoare literară transilvăneană recunoscută de Bogdan-Duică a fost Ioan Slavici. Din păcate însă, plămuirile acestuia încă nu „și-au aflat imitatori în Transilvania, deși el ar fi de ajuns să ne învețe care-i tărîmul ce dă novelistului român subiecte originale naționale, și pentru scrierea lor limba curată neasemuit de frumoasă“⁴³. Prezența literară a lui Slavici îl îndeamnă, ca și pe Maiorescu⁴⁴, la comentarii privitoare la mișcarea literară realistă, cu o mai largă răspîndire europeană, în urma căreia romanele țărănești au fost mult cultivate. Și Bogdan-Duică îl încadrează pe Slavici în curentul realismului popular. Criticul apreciază motivarea perfectă a evoluției caracterelor, iar superioritatea romanului și a nuvelei moderne o vede în aceea că tentația pentru întâmplări și aventuri a fost înlocuită cu interesul „pentru urmărirea dezvoltării și corectității caracterelor“; toamai de aceea analiza psihologică trebuie făcută cu multă artă. Slavici răspunde acestor cerințe moderne. Între scriitorii realiști Bogdan-Duică îl încadrează și pe I. C. Panțu, cu nuvela sa *Logofătul Matei*.

În aceeași ordine a valorilor literare recunoscute de Bogdan-Duică reținem, ca un fapt deosebit de important, cea dintâi confirmare a talentului poetic al lui Coșbuc. Ținem să subliniem în mod deosebit intuiția precisă a criticului, într-un moment de confuzii valorice — de care nu a fost scutit nici el în alte ocazii — aci în Transilvania. Dacă pînă la

⁴⁰ *Ibid.*, nr. 91.

⁴¹ *Ibid.*, nr. 93.

⁴² Acest ideal literar are o veche tradiție la noi inițiat fiind de „Dacia literară“ și accentuat apoi de Maiorescu, într-o anumită etapă din evoluția scrisului său, după ideea clasicistă a omului în general prezentat în literatură.

⁴³ „Gazeta Transilvaniei“, 1888, nr. 74.

⁴⁴ *Literatura română și străinătatea*, în *op. cit.*, vol. II, p. 239—252.

articolul lui Bogdan-Duică despre Slavici s-au mai scris o serie de materiale referitoare la acest scriitor, primul articol consacrat tînărului Coşbuc îi aparţine lui Bogdan-Duică⁴⁵. De la început criticul îşi exprimă fără rezerve încrederea în talentul acestuia, născut din izvorul sănătos popular: „Coşbuc este o apariţie, fără îndoială, plină de putere“, care-şi caută subiectele „în creaţiunile populare şi le toarnă-n forme perfecte de limbă, potrivit-le unele cu altele“. Asemenea apariţii sînt salutate cu entuziasm, pentru că vin „să cureţe viciata noastră atmosferă literară“. Materialele puse la contribuţie în prezentarea noastră se referă la începuturile poetice ale lui Coşbuc. La el observă Bogdan-Duică „începuturi de neatîrnare şi în cuprins şi în formă“, deosebindu-se de poezii transilvăneni care s-au înecat într-un „sentimentalism comun“⁴⁶. El subliniază caracterul oarecum programatic din *Atque nos*, în care poetul încarcă cu semnificaţii figurile basmelor populare.

Epica cultă presupune, după Bogdan-Duică, dramatizarea faptelor; din acest unghi de vedere sînt privite unele balade ale lui Coşbuc: *Blestem de mamă, Paul de Nola, Tulnic şi Lioara, Patru portărei*. Nici cu acest prilej criticul nu a putut rezista tentaţiei comparatiste, stabilind legături cu Bürger şi Mickiewicz. Un alt aspect al artei coşbuciene, afirmat de Bogdan-Duică, îl constituie măiestria prozodică. Observaţia lui merge mai departe, sesizînd capacitatea poetului de a pătrunde în „valoarea sunetelor“ şi de a le potrivi cu „mersul mai sprinten ori mai întreprupt, mai agitat, mai liniştit al acţiunilor ce le descrie“⁴⁷.

Bogdan-Duică nu este însă exagerat în aprecieri, ci relevă o serie de scăderi ale poeziilor luate în discuţie: inegalitatea acestora sub raportul realizării artistice. *Filozofii şi plugarii*, bunăoară, i se pare „cam cheluitoare în vorbe“; „echilibrul între formă şi cuprins nu-i totdeauna ţinut în cumpănă dreaptă“. Supărătoare sînt apoi unele provincialisme care nu-şi pot găsi loc în limba literară şi cu atît mai puţin în poezie, unde particularităţile provinciale trebuie nivelate.

Bogdan-Duică cerea, pe atunci, mai multă atenţie din partea criticii literare româneşti faţă de acest poet, sigur fiind de adevărul descoperirii sale.

Între vestitorii „Noului Ardeal“, după Coşbuc, Bogdan-Duică o pune pe Lucreţia Suci. Fireşte, distanţele poetice dintre cei doi s-au stabilit de mult în istoria noastră literară, ele fiind cu mult mai mari decît le-a văzut pe atunci criticul. Nu e mai puţin adevărat însă că, în acea perioadă, cînd literatura transilvăneană era săracă în valori, poeta Lucreţia Suci a fost o prezenţă activă, nu lipsită de sensibilitate şi cultură. Ceea ce l-a impresionat în mod plăcut pe Bogdan-Duică a fost limbajul „mai

⁴⁵ „Gazeta Transilvaniei“, 1888, nr. 74. Corectăm eroarea din G. Scridon, Ioan Domşa, *George Coşbuc*, bibliografie, Bucureşti, 1965, unde se stabileşte că cel dintîi articol al lui Bogdan-Duică despre Coşbuc a fost publicat în nr. 113.

⁴⁶ „Gazeta Transilvaniei“, nr. 96.

⁴⁷ „Tribuna“, 1888, nr. 115.

purificat și mai aerisit în expresii“, „plasticitatea imaginilor“, „îndrăzneala stilistică“ din poeziile ei⁴⁸.

Un alt poet asupra căruia s-a oprit Bogdan-Duică a fost Nicoleanu. „Personalitatea artistică“ a acestuia a fost urmărită în lumina criteriilor preluate de la Taine, anume că omul trebuie căutat în opera sa. În acest sens, Nicoleanu îi apare ca „o simțire duioasă, pentru care amorul de omenire, mila, jertfirea de sine pentru altul este o voluptate; în inima lui nu s-a adunat nici un dram de egoism, în drumul său el a iubit pe toți...“. Poetul însuși a trăit o viață grea, de aceea a fost simțitor la nevoile străine⁴⁹. Asemenea idei arată limpede că în concepția lui Bogdan-Duică nu mai există o deosebire atât de categorică între istoria și critica literară. Acest proces, constată D. Popovici⁵⁰, va merge paralel cu activitatea de mai târziu a lui Bogdan-Duică.

Afirmarea sa ca istoric literar a început prin publicarea ciclului de articole consacrate lui Petru Maior⁵¹.

*

Privite în ansamblu, materialele puse la contribuție în această incursiune în începuturile activității de critic literar a lui Bogdan-Duică arată că sub raportul ideologiei literare nu se poate vorbi de o unitate, evidente fiind momentele de căutări și incertitudini. Continuând unele tradiții existente în critica românească, între transilvănenii Bogdan-Duică se individualizează prin accentuarea criteriului estetic în aprecierea operelor literare, dovadă că a fost conștient de necesitatea reinnoirii metodelor critice, printr-o analiză mai atentă și mai complexă a autorilor și a operelor acestora.

Pornind de la necesități practice, Bogdan-Duică a început ca publicist și abia mai târziu a scos volume. Unele limite din această perioadă pot fi motivate tocmai prin orientarea înspre foileton, prin tratarea segmentară, unilaterală a problemelor. În obiectivul jurnalistului nu a stat acum unitatea, structura operei, atras fiind de anumite aspecte nu totdeauna cele mai semnificative, sugerate de momentul respectiv.

Intențiile mărturisite în repetate ocazii, de a pregăti din punct de vedere estetic un public larg de cititori, arată că Bogdan-Duică a intuit marea influență exercitată de critica modernă asupra formării gustului literar al acestuia. Încă de pe acum el a dovedit, ca și ceilalți critici de seamă români, lectura unor reprezentanți de prestigiu ai criticii europene.

⁴⁸ Ibid., 1890, nr. 118, 119. În nr. 112 din același an, R. Abrudeanu a publicat traducerea din maghiară a unei recenzii intitulată *O poetă română* (Egy román költőnő), apărut în „Nagyvárad“, în care, alături de Alecsandri, Eminescu etc. . . . , a fost amintită și Lucreția Suciu ca „o poetă lirică“.

⁴⁹ „Tribuna“, 1891, nr. 13.

⁵⁰ *Op. cit.*, p. 44.

⁵¹ „Tribuna“, 1893, nr. 34—43. Deoarece aceste articole au fost republicate și în volum, ne mărginim la semnalarea lor.

Merită să fie relevat și faptul că Bogdan-Duică nu delimitează tranșant critica de teoria literară. De altfel, dezvoltarea criticii literare românești din sec. XIX-lea este imposibil să fie studiată neglijând problemele teoretice.

О НАЧАЛЬНОМ ПЕРИОДЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЛИТЕРАТУРНОГО КРИТИКА Г. БОГДАНА — ДУЙКЭ

(Резюме)

Богдан-Дуйкэ был одним из выдающихся румынских литературных историков. Его деятельность, которую автор намеревается представить в более обширной работе, развѣтывалась в 1888—1934 г.

Настоящая статья синтезирует некоторые аспекты первого периода его деятельности как литературного критика, конкретизирующей в ряде статей, рецензий, хроник и т.д., опубликованных в „Gazeta Transilvaniei” в Брашове и в „Tribuna” в Сибиу в 1888—1895 г.

Отвечая непосредственной потребности предписать некоторые эстетические принципы при установлении литературных ценностей и стремясь к устранению посредственностей, Богдан-Дуйкэ дебютировал как публицист и лишь позже он опубликовал целые сочинения. В этом смысле, критик включился в движение, имеющее старые традиции, так как в трансильванской литературной печати, главным образом в последних трёх десятилетиях XIX-го века, всё больше проявлялся интерес к толкованию и обсуждению художественных произведений.

Что касается теоретического образования Богдана-Дуйка, автор подчёркивает его классицизирующую ориентацию, наряду с которой ощутились новые литературные теории, главным образом теории Тэна и Гюйо.

Автор особо подчёркивает важность эстетического критерия при оценке Богданом-Дуйкэ литературных произведений — в этом отношении Богдан-Дуйкэ превзошёл своих трансильванских предшественников —, а также его постоянное стремление к формированию литературного вкуса публики.

Многие из ценных суждений, высказанных Богданом-Дуйкэ в период, исследованный автором, впоследствии были признаны историей румынской литературы.

CONSIDÉRATIONS SUR LES DÉBUTS DE G. BOGDAN-DUICĂ EN CRITIQUE LITTÉRAIRE

(Résumé)

Bogdan-Duică a été l'un des plus importants historiens roumains de la littérature. Son activité, que nous étudierons dans un travail plus vaste, s'est déroulée entre 1888 et 1934.

Le présent chapitre synthétise certains aspects de son activité de critique littéraire dans sa première période, activité qui s'exprime dans une série d'articles, de comptes rendus, de chroniques etc. publiés dans la „Gazeta Transilvaniei” de Braşov et la „Tribuna” de Sibiu au cours des années 1888—1895.

Répondant à des besoins immédiats comme ceux d'imposer des principes esthétiques, définissant les valeurs littéraires et d'écarter les médiocrités, Bogdan-Duică a débuté dans la presse périodique et n'a publié que plus tard des volumes. C'est ainsi que le critique s'est intégré dans un mouvement aux traditions plus anciennes, car la presse littéraire transylvaine, surtout dans les trois dernières

décades du XIXe siècle, avait exprimé toujours plus nettement son intérêt pour le commentaire et le jugement des oeuvres d'art.

Relativement à la formation théorique de Bogdan-Duică, nous relevons son orientation classicisante, ainsi que l'influence des théories littéraires modernes surtout de Taine et de Guyau.

Nous soulignons tout particulièrement, chez Bogdan-Duică, l'accent qu'il met sur le critère esthétique dans l'appréciation des oeuvres littéraires, dépassant par là ses prédécesseurs transylvains, ainsi que ses efforts constants pour former le goût littéraire du public.

Les jugements de valeur formulés par Bogdan-Duică dans la période étudiée par nous ont été admis ultérieurement par l'histoire littéraire roumaine.

INTERESUL LUI GEORGE BARIȚIU PENTRU PROBLEMELE LIMBII LITERARE

de

POMPILIU DUMITRAȘCU

Cultura românească în secolul al XIX-lea este dominată, pe plan filologic, de lupta dintre latinism și antilatinism. Deși motivat din punct de vedere social-istoric, latinismul a adus unele prejudecii culturii naționale, mai ales prin exagerările lui. Tocmai din această cauză, numeroase periodice ale timpului au luat adeseori atitudine categorică față de opiniile extremiste ale latiniștilor. În acest sens, un rol important l-au avut *Foaia pentru minte, inimă și literatură*, *Foaia Societății literare*, *România literară* ș.a. Cu toată îndirjirea luptei antilatiniste, datorită unor personalități prestigioase care l-au promovat (de exemplu Timotei Cipariu), latinismul a izbutit să cîștige teren, cel puțin parțial, fapt dovedit chiar de însușirea în 1869 a sistemului ortografic ciparian de către Societatea Academică Română. Este adevărat că au existat unii intelectuali ardeleni care, deși în linii generale au aderat la anumite idei latiniste, s-au dovedit a fi mai moderați și, în anumite privințe, chiar concesivi. Dintre aceștia a fost și George Barițiu. Personalitatea complexă a acestui renumit cărturar ardelean este în general cunoscută, numele său fiind legat și de înființarea, în 1861, a societății Astra care a avut un rol însemnat în viața culturală a Transilvaniei. În cele ce urmează ne vom referi exclusiv la câteva aspecte din activitatea lui pe tărîm filologic, activitate care a constituit și pînă acum tema unor cercetări¹.

¹ Cf. *Articole literare*, București, 1959, *Scieri social-politice, Studiu și antologie* de V. Cheresteșiu, C. Mureșan, G. E. Marica, București, 1962; *Viața și ideile lui George Barițiu*, Studiu introductiv, antologie și note de R. Pantazi, Ed. Științifică, București, 1964; V. Netea, *Ideile despre limbă ale lui George Barițiu* (în „Limba română”, an. VI, 1957, nr. 5, p. 49—63; Vasile Netea, *George Barițiu, Viața și activitatea sa*, Ed. științifică, București, 1966, p. 113—123; D. Prodan, *Gheorghe Barițiu. Pour le 150^e anniversaire de sa naissance*, (în „Revue roumaine d'histoire” II (1963), p. 115—132; Gavril Istratê, *Preocupări de limbă în activitatea lui George Barițiu*, în „Omagiu lui Alexandru Rosetti”, Ed. Acad. R. S. România, București, 1965, p. 417—421; Werner Bahner, *Das Sprach- und Geschichtsbewusstsein in der rumänischen Literatur von 1780—1890*, Akademie-Verlag, Berlin, 1967, p. 119—112.

1. G. Barițiu a acceptat principiul etimologic în ortografie, dar cu câteva inconsecvențe și mici concesii față de sistemul fonetic. A rămas, însă, un consecvent antilatinist în ceea ce privește îmbogățirea lexicului limbii române, făcând din periodicul pe care-l conducea (*Foaie pentru minte*...) o adevărată tribună de combatere a exagerărilor latiniste. El considera că intelectualității îi revine nobilul rol de „cultivare“ a limbii și numai o limbă selectă poate asigura progresul creației literare. Pornind de la această idee, Barițiu nu era de acord cu acei scriitori care nesocoteau expresiile idiomatice din limba română și imitau forme de limbă sau construcții sintactice străine. Asemenea lui T. Cipariu, și el era animat de ideea creării unei limbi literare unice în realizarea căreia, după opinia lui, primul pas trebuia să-l constituie întocmirea unui dicționar etimologic. Fără îndoială, numai așa se explică aprecierea în grad înalt a eforturilor depuse de către înaintașii care au contribuit la formarea unei limbi literare cu caracter unitar, dar de nuanță bisericască.

Ca intelectual, a observat evoluția normală a limbii în deplină concordanță cu condițiile sociale. De aceea, s-a declarat pentru acceptarea neologismelor cu condiția adaptării lor morfonologice la specificul limbii române. Dintr-un articol semnat prin anagramă², rezultă că G. Barițiu avea o atitudine contrarie față de jargonul grecizat, franțuzit sau germanizat existent în scrisul și vorbirea unor cărturari din Principate. Critica lui se îndrepta deopotrivă și spre latinști, pe care-i învinuia de evidentă abatere de la graiul viu al poporului. În loc ca acești cărturari să împrumute din limba latină „numai *atâtea cuvinte* cât ne sînt de neapărată trebuință“, ei tindeau să despoaie dicționarul latin introducînd forțat termeni în limba română. În urma acestui procedeu era firesc să se creeze o limbă artificială, aristocratică, pe care Barițiu o asemăna cu „bădăranul boierit“ al lui Molière. În concluzia articolului, autorul își exprima convingerea că limba română națională, această „vergură frumoasă și blîndă“, pe care învățații au îmbrăcat-o în tot felul de zdrențe, ar fi meritat un alt tratament și mai multă atenție din partea oamenilor de cultură.

În critica purismului, G. Barițiu se alătură părerii lui T. Cipariu, susținînd că elementele lexicale de origine slavă nu pot fi eliminate din vocabular după bunul plac al filologilor³. Altă dată, răspunzînd lui C. Boerescu care criticase limba ardelenilor⁴, Barițiu recunoaște că limbajul folosit de intelectualitatea din Ardeal este ceva mai greoi, dar menționa că nici intelectualitatea din Principate nu recurge la o limbă pur literară. În Ardeal era puternică influența latinistă, iar în celelalte provincii istorice existau alte influențe și tendințe poate la fel de nocive.

² v. Uitirab, *Puține aieptări pentru latinirea limbii noastre*, în „Foaie pentru minte...“, anul XVII (1854), nr. 44, p. 233—234.

³ Cf. art. *Despre slavonismuri*, în „Foaie pentru minte...“, 1838, nr. 14; *Cîteva răspunsuri ale redacției la niște întrebări și pretinderi a unor cetitori și literați românești*, în „Foaie pentru minte...“, 1838, nr. 26 și *Răspunsuri cu care eram dator de multă vreme*, în „Foaie pentru minte...“, 1841, nr. 20.

Pentru ilustrarea acestei afirmații sînt aduse numeroase exemple culese din buletinele oficiale. Toată dificultatea consta, după G. Barițiu, în cunoașterea insuficientă și superficială a limbii poporului care dispune de un uriaș și nesecat tezaur lexical. Pentru ardeleni se putea găsi încă o relativă justificare, ținînd seama că aceștia n-au avut posibilitățile practice de cultivare a limbii literare din cauza condițiilor sociale și politice defavorabile unei asemenea acțiuni.

Ideea dominantă, care se desprinde din diferitele articole scrise de Barițiu, se referă la marea bogăție lexicală a limbii române și la frumusețea acestei limbi care se bucura și atunci de o bună apreciere din partea străinilor. Din această cauză, el recomanda ca tineretul școlar să studieze temeinic gramatica, pentru ca viitorii intelectuali să cunoască bine limba și specificul ei. În acțiunea de îmbogățire lexicală, neologismele trebuie acceptate și însușite indiferent de proveniența lor, deoarece înmulțirea ideilor duce inevitabil la îmbogățirea vocabularului.

2. Adeseori observațiile și comentariile lui G. Barițiu în legătură cu limba erau făcute în maniera unei discuții cu cititorii, motiv ce l-a determinat frecvent să recurgă la stilul aluziv sau chiar ironic. Făcînd cîteva aprecieri asupra limbajului publicistic din acel timp⁵, Barițiu arăta în fond că stilul individual este în funcție de concepția autorului. Astfel, limbajul întortocheat este propriu pedantului, vulgaritățile sînt caracteristice unui bătăran, un „gramatist“ îi condamnă pe toți cei care nu sînt în spiritul opiniilor lui, puristul elimină „toate cuvintele cîte numai vor mirosi a ceva străin“, „un latin va lătini totul, și forme, și rădăcini, și chiar construcțiunea cuvintelor, va încolăci la perioade lungi pentru ca lumea să-l cunoască de mare imitator al clasicității⁶, galomanul exagerează în folosirea franțuzismelor ș.a.m.d. Combătîndu-i pe toți aceștia, autorul își exprimă mîhnirea că o parte a intelectualității contemporane lui „se poartă cu cea mai grețosă nepăsare“ față de limba română și îndeamnă să se scrie pe înțelesul tuturor, fără exagerări de neologisme, caracterul plăcut și accesibilitatea considerîndu-le ca atribute esențiale ale limbii literare. Cu moderația-i bine cunoscută, adresîndu-se intelectualilor, G. Barițiu conchide: „Calea de mijloc, domnilor, este cale de aur“⁷.

Urmînd pilda lui I. Heliade Rădulescu, de la care-și însușise unele idei, acest îndrumător al culturii ardelenilor milita pentru îmbogățirea literaturii prin cît mai multe traduceri. De remarcat, însă, că, mai exigent decît Heliade, în concepția lui, traducerea nu trebuie înțeleasă ca o transpunere seacă, o „copie mecanică de ziceri“. Menirea traducerii este redarea originalului într-o manieră artistică, mai ales cînd avem

⁴ G. Barițiu, *Răspuns domnului C. Boerescu*, în „Foaie pentru minte...“, 1855, nr. 9—12.

⁵ Cf. articolul *Trebuința publicității. Izvoarele ei. Limba jurnalelor*, în „Viața și ideile lui G. Barițiu“, studiu introductiv, antologie și note de Radu Pantazi, Ed. științifică, București, 1964, p. 163—169.

⁶ *Ibidem*, p. 166.

⁷ *Ibidem*, p. 169.

de-a face cu lucrări beletristice. „Traducția să nu fie numai verbală, nu pruncească, nu mecanică“, ci o transpunere făcută cu grijă și cu artă, acțiune care ar reveni în primul rând literaților⁸, mai ales pentru operele poetice. Pe lângă calitățile de artist al cuvintului indispensabile unui bun traducător, Barițiu mai cerea traducătorului, în mod firesc, cunoașterea deplină a limbii, a gramaticii și a ortografiei. La toate acestea se adăuga necesitatea bunului simț în selectarea cuvintelor pentru ca, în acest fel, să se realizeze o concordanță deplină între conținutul și forma operei traduse. Subliniind calitățile mai sus arătate, ce sînt inerente pentru efectuarea unei bune traduceri, Barițiu avea în vedere totodată marea bogăție de vocabule a limbii române, insuficient exploatată de către diverșii mînuitori ai condeiului:

3. Din însuși interesul manifestat pentru limba traducerilor reiese că G. Barițiu n-a fost străin de preocupările de stilistică. Mai mult chiar, el a scris cîteva articole consacrate problemelor de stil⁹. Definiția dată stilului în general este interesantă pentru stadiul de atunci al preocupărilor de stilistică. După Barițiu, stilul este „lucrarea mai ales a duhului, însoțită de o ușurință deosebită, cum în limbă, în muzică, în zugrăvire (= pictura) ș.c.l. Stilul încît are temeiul în chipul de a cugeta și în civilizația oamenilor, după deosebitele ramuri, epoce, lucrări, școale de arte și individualități de artiști este deosebit“¹⁰. Făcînd abstracție de formularea greoaie a unei astfel de definiții, se cuvine să remarcăm totuși că autorul observă just varietatea stilurilor și caracterul lor istoric. Fără îndoială, în definiția lui Barițiu nu găsim un punct de vedere cu totul original, deoarece concepția lui stilistică a avut un caracter eclectic. Astfel, definirea stilului este făcută după A. W. Schlegel, clasificarea stilurilor după Krug, acceptă părerea lui Winkelmann care concepea stilul ca un sistem de artă, îl amintește pe Buffon ș.a.m.d. Cu toate că Barițiu n-are o atitudine bine precizată, articolul consacrat stilului trădează o apreciazabilă erudiție și un interes lăudabil pentru asemenea probleme care s-au dovedit a fi destul de spinoase și susceptibile de interpretări chiar și în zilele noastre.

Atașat unei orientări care mai stăruie pe alocuri pînă astăzi, G. Barițiu include problemele de stil în retorică. Înțeleasă oarecum ca știință normativă, în concepția lui, stilistica retorică are menirea să ne învețe cum să vorbim și să scriem în conformitate cu natura și cu însușirile spiritului uman. Barițiu îl combate pe Helvetius care considerase că *claritatea* este singura calitate generală a stilului. În schimb se raliază la teoria lui Hainsius cu privire la calitățile generale speciale ale stilului.

⁸ Cf. art. *Cărți. Cititori*, în Gh. Bulgăr *Problemele limbii literare în concepția scriitorilor români*, Ed. didactică și pedagogică, București, 1966, p. 114—117; *Măiestria de a traduce*, în „Foaie pentru minte...“, 1850, nr. 18.

⁹ Cf. *Un discurs asupra versificației noastre*, în „Foaie pentru minte...“, 1845, nr. 14, 15, 16; *Stilul de jurnale: stil de saloane?*, în „Foaie pentru minte...“, 1945, nr. 6; *Stilul*, în „Foaia literară“ I (1838), nr. 2, p. 10—13.

Asemenea opinii, în majoritatea lor importate din știința germană și cea franceză, îl situează pe G. Barițiu și printre precursorii stilistici românești moderne.

4. În bogata și multilaterală sa activitate, G. Barițiu a atacat multiple probleme de lingvistică. Astfel, și-a exprimat păreri privind rolul limbii în viața unei națiuni și rolul geniilor în viața limbii, s-a ocupat de latinitatea limbii române și de sistemul ortografic românesc, el însuși ajungând la un fel de sistem ortografic propriu¹¹. Din cele arătate aici, ne putem da seama că distinsul cărturar și îndrumător cultural din Ardeal a fost preocupat în mod constant de îmbogățirea lexicală a limbii literare. Totodată, el a manifestat un viu interes pentru cultivarea limbii, a abordat probleme de teoria și practica traducerii, precum și anumite chestiuni teoretice de stilistică. În toate sectoarele respective el și-a spus cuvântul nu ca diletant, ci ca veritabil intelectual de larg orizont, pasionat în nobila întreprindere de emancipare socială și culturală a neamului său. Desigur, aportul lui la dezvoltarea limbii române literare nu este de aceeași importanță ca cel al lui I. Heliade Rădulescu sau C. Negruzzi. Totuși, raportându-ne la condițiile istorice concrete în care și-a desfășurat activitatea¹², se poate afirma fără rezerve că G. Barițiu, prin ideile filologice pe care le-a difuzat prin intermediul periodicelor ce le-a condus, a contribuit substanțial la procesul de unificare a limbii literare, demonstrând că limba de cultură realizează, în fond, o admirabilă sinteză din tot ce este mai valoros în limba vorbită și scrisă în toate provinciile istorice românești¹³. La rîndul său, limba literară comună avea să exercite o influență pozitivă asupra acțiunilor ce urmăreau realizarea unității culturale și de stat a românilor.

ИНТЕРЕС ДЖОРДЖЕ БАРИЦИУ К ВОПРОСАМ ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

(Резюме)

Автор уточняет, что, хотя Джордже Баричиу относят к латинизирующему направлению, он отличается более умеренной позицией по сравнению с общеизвестными представителями этого направления. Несмотря на то, что Дж. Баричиу в принципе принимает этимологическую систему орфографии, всё же он делает некоторые уступки фонетической системе. В области словаря он не примкнул к крайнему пуризму латинистов и превратил руководимую им периодическую газету *Foaie pentru minte, inimă și literatură* в настоящую трибуну борьбы против всех преувеличений в этом отношении. Он рекомендовал, чтобы писатели и вообще люди умственного труда вдохновлялись красотой народной речи, однако, проявляли бы восприимчивость и к неологизмам, которые они должны

¹⁰ Cf. art. *Stilul*, în „Foaia literară“, 1838 nr. 2, p. 10.

¹¹ Despre aceste aspecte ale activității lui G. Barițiu, cf. articolele și studiile menționate în nota 1.

¹² În această privință, cf. P. Dumitrașcu, *Contribuții la studiul limbii și al stilului operei poetice a lui George Coșbuc*, în „Studii despre Coșbuc“, Societatea pentru științe istorice și filologice, Cluj, 1966, p. 191—199.

¹³ Cf. Emil Petrovici, *Baza dialectală a limbii noastre naționale*, în „Limba română“, 1960, nr. 5, p. 60—78.

подвергать процессу фонетического и морфологического приспособления. Обогащение литературного языка неологизмами является по его мнению естественным явлением, если учитывается тесная связь между языком и обществом, так как умножение идей и учреждений неизбежно приводит к обогащению словаря новыми терминами.

Дж. Барициу усвоил некоторые идеи лингвистической и литературной концепции И. Хелиаде-Рăдулеску. Он высказывался за обогащение художественной литературы посредством переводов, в которых — по его мнению — надо использовать красивый, отточенный язык и которые не должны быть простыми механическими копиями подлинника.

Взгляды этого учёного на некоторые вопросы стилистики имеют эклектический характер, они подтверждают скорее его интерес к возможно более разнообразным вопросам культуры. Однако следует отметить, что он правильно обнаружил разнообразие стилей языка и их исторический характер. Учитывая исторические условия эпохи, в которой Джордже Барициу развёртывал свою деятельность, можно утверждать, что распространением своих филологических идей он способствовал процессу объединения румынского литературного языка, доказывая, что в конечном итоге язык культуры является результатом лингвистического синтеза.

L'INTÉRÊT DE GEORGE BARIȚIU POUR LES PROBLÈMES DE LA LANGUE LITTÉRAIRE

(R é s u m é)

L'auteur précise que George Barițiu, bien qu'encadré dans le courant latiniste, se relève par une attitude plus modérée en comparaison des représentants notoires de ce courant. Quoiqu'il accepte en principe leur système orthographique étymologique, G. Barițiu fait certaines concessions au système phonétique. Dans le domaine du vocabulaire, il n'a pas adhéré au purisme extrémiste des „latinistes“; au contraire, il a fait du périodique qu'il dirigeait, *Foaie pentru minte, inimă și literatură*, une vraie tribune contre toutes les exagérations en ce sens. Il recommandait aux écrivains, et en général aux intellectuels, de s'inspirer des beautés du parler populaire, tout en se montrant réceptif à l'égard des néologismes, à soumettre au processus d'adaptation phonétique et morphologique. L'enrichissement de la langue littéraire en néologismes est, selon sa conception, un phénomène naturel, si l'on a en vue le rapport étroit entre la langue et la société, car la prolifération des idées et d'institutions nouvelles mène inévitablement à l'enrichissement du vocabulaire en termes nouveaux.

G. Barițiu a adopté certaines idées des conceptions linguistiques et littéraires de I. Heliade Rădulescu. Il était pour l'enrichissement de la littérature par des traductions, mais écrites dans une belle langue, surveillée, non par de simples copies mécaniques des originaux.

Les opinions de ce lettré sur certaines questions de stylistique ont un caractère éclectique et confirment surtout son intérêt pour des problèmes de culture des plus variés. A noter, toutefois, qu'il a relevé avec justesse la variété des styles fonctionnels de la langue et leur caractère historique. On peut affirmer que G. Barițiu, si on le juge en fonction des conditions historiques de l'époque où il a développé son action a contribué, grâce aux idées philologiques qu'il a répandues, au processus d'unification de la langue roumaine littéraire, démontrant en dernière analyse que la langue de culture est le résultat d'une synthèse linguistique.

NUMIREA LUI PETRU MAIOR ÎN FUNCȚIA DE CENZOR ȘI CORECTOR LA TIPOGRAFIA DE LA BUDA

de

IOSIF PERVAIN și MARIA PROTASE

După ce imprimeria lui Ștefan Novacovici (Viena) și-a sistat activitatea (1795), Curtea vieneză transferă Tipografiei „Universitatis Pestiensis” dreptul de a scoate cărți laice și bisericești în limbile română, sîrbă, neogreacă ș.a. Cenzurarea și corectarea acestor cărți era încredințată unor cărturari de elită, cărora bibliotecile, arhivele și mediul cultural din capitala Ungariei le ofereau bune posibilități de lucru. Mai ales din această cauză, postul de cenzor și corector, deși legat de sarcini grele, a tentat încontinuu și pe mulți învățați români din Transilvania (Ioan Onișor, Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior ș.a.). Împrejurările în care a ajuns Maior la Buda au fost urmărite mai insistent de Ath. M. Marienescu, I. Ardelean, Iacob Radu, Gorge Pascu și N. Iorga. Considerate în ansamblu, relațiile lor sînt — incontestabil — prețioase, dar nu întotdeauna complete și exacte. Lipsurile se datoresc necunoașterii întregului material arhivistic și, cîteodată, comentariului superficial și greșit. Unele documente inedite pe care le posedăm și dorința legitimă de a corecta anumite erori ne-au determinat să reluăm problema numirii lui Maior în funcția de cenzor și corector, încercînd clarificarea ei.

*

Numit cenzor și corector al cărților românești tipărite la Buda în 1804, Samuil Micu ocupă cu cinste acest post pînă în 13 mai 1806, cînd se stinge din viață. Regretînd pierderea unui colaborator atît de doct, direcția Tipografiei recurge — temporar — la serviciile lui Gheorghe Șincai, cu toate că munca acestuia o nemulțumea: înaintat în vîrstă (52 de ani) și cu vederea slăbită, lui Șincai îi scapă „minores tipi errores” și astfel, fără voie, păgubește material și moral Tipografia (vezi *anexa I*). Impuțările sînt de circumstanță; ele mascau inabil rezerva oficialităților față de Șincai, acuzat în 1794—1795 de concepții iacobine.

Pentru a găsi cât mai repede un urmaş demn de Micu, Tipografia i se adresează lui Ioan Molnar-Piuariu, care, bine inspirat, îl recomandă pe Maior, în termeni înălțători. Girul său conta; în consecință, întemeindu-se pe Molnar, conducerea Tipografiei cere Consiliului locumtenențial ungar, în 30 iulie 1806, să aprobe numirea lui Maior în postul vacant de cenzor și corector (vezi *anexa I*): „Există, totuși, un al treilea bărbat, cu mult mai merituos [decît Ioan Onișor și Gheorghe Șincai], Petru Maior, preot greco-catolic la Reghinul săsesc și protopop al Gurghiului“. Om în floarea vîrstei, desăvîrșit cunoscător al limbii române, fost profesor de filozofie și teologie, sînguitor „in rem litterariam“, protopopul va putea îndeplini ideal funcția de revizor și corector, pe care a solicitat-o (vezi aceeași *anexă*).

După 30 iulie 1806, lucrurile se complică, postul în discuție fiind rivnit și de alți postulanți, care asaltează cu cererile lor Tipografia de la Buda, pe Samuil Vulcan și Capitulul episcopiei din Oradea, Consiliul locumtenențial. Cel puțin în parte, complicațiile sînt de atribuit atitudinii indecise a episcopului orădean. Provocați de Consiliu, în 22 iulie 1806, să facă *urgent* propuneri pentru reglementarea succesiunii lui Micu, Capitulul și Vulcan răspund abia în 29 și 30 septembrie, cînd îi recomandă pe Ioan Corneli, Maior, Gheorghe Șincai, respectiv pe Corneli, Maior, Mihai David, Șincai, Alexe Aron de Bistra și Constantin Fărcaș¹. Ulterior episcopul, voind să aibă la Buda un subordonat al său, consiliază numirea lui Corneli. Acesta este și numit, în mai 1807.

Intellectual cu o pregătire multilaterală și temeinică, Ioan Corneli fusese bine ales. El însuși nu era însă prea încîntat de perspectiva de a se stabili la Buda, poate și pentru că nu ținea să-l dizloce pe Șincai, care — am mai spus-o — ocupa interimar postul de revizor și corector. Ezitățile și sarcinile sale mari pe tărîmul școlii și al bisericii îl hotărăsc pe Corneli să renunțe la numirea din mai 1807. Demisia angajează noi discuții între Consiliul locumtenențial și Vulcan. Reîncepute în martie 1808, ele iau sfîrșit în septembrie, cînd Consiliul notifică lui Matei Marcovici, directorul Tipografiei de la Buda, și episcopului Samuil Vulcan, numirea protei Gurghiului — „vir pro hoc officio plurimum commendabilis“ — ca cenzor și corector². Un rol oarecare în luarea acestei decizii înțelepte a avut însuși Maior, care în 11 iulie 1808 a înaintat Consiliului locumtenențial, fără intermediari, un memoriu (vezi *anexa III*). Memoriul este un valoros document autobiografic. În cuprinsul lui, Maior își relevă poliglotismul (cunoaște limbile română, latină, italiană, „ba chiar și pe cea grecească“), studiile de filozofie, teologie și de drept canonic, săvîrșite „cum laude“ la Roma și Viena, anii de profesorat la

¹ Răspunsul din 29 sept., în *anexa II*, iar celălalt, din 30 sept., apud I. Ardelean, *Documente comunicate din arhiva episcopiei greco-catolice din Oradea de...*, în „Unirea“ **XI**, 1901, p. 43. Este vorba, credem, de un singur răspuns, în două variante. La Buda a ajuns numai documentul din *anexa II*.

² Vezi *anexele I și II*; I. Ardelean, *Documente...*, p. 43; Ath. M. Marinescu, *Viața și operele lui Petru Maior*, București, 1883, p. 82—84.

Blaj, familiarizarea cu problemele teoretice, practica și terminologia economiei rurale, osîrdiile sale cărturărești și ardoarea cu care ar vrea să se consacre propășirii Tipografiei de la Buda, prin revizia competentă a cărților de imprimat aici și editarea unor opere alcătuite de el sau pe care le va scrie după obținerea postului de cenzor și corector.

O scrisoare din 29 septembrie 1808, trimisă de Vulcan, îi aducea lui Maior mult așteptata veste a numirii sale³. Fără să renunțe la parohie și la protopopiat, în iarna aceluiași an Maior pornește spre Buda, „ca mai mult să poată lucra cu peana pentru neamul românesc”⁴. Din pricina drumului lung și anevoios, Maior ajunge la destinație abia în 7 martie 1809. A doua zi semna o petiție, reclamînd plata spezelor de călătorie și un salariu anual de 500 florini renani⁵. Se deschidea, astfel, ultima și cea mai rodnică etapă din viața lui Petru Maior, „censor et corrector valachicus ad Tipographiam Universitatis Pestiensis”.

A N E X E

I

[*Dirrecția Tipografiei Universității din Buda către Consiliul locumtenențial*]

Postul de cenzor și corector al cărților românești, devenit vacant prin moartea lui Samuil Micu, îl solîcîtă Ioan Onîșor și Gheorghe Șincai. Pentru că ambii sînt necorespunzători, cererile să nu li se aprobe. Să fie numit Petru Maior, recomandat „singulari cum laude”, de Ioan Molnar-Piuariu.

Serenissime etc. Excelsum etc.

In obsequium Benignigratosi decreti sub 27-a Maii a.c. et no. 9709 exarati, penes quod instantiae Ioannis Onisor et Georgii Sinkay, vacantem in Tipographiam hac Regia censoris et correctoris librorum valachicorum stationem sibi conferri supplicantium, fine depromendae opinionis transpositae sunt, Directio hac Typographica humillime referendum habet.

Neutri horum recurrentium dictam stationem cum honore et utilitate Typographiae conferri posse. Non Ioanni Onisor, quia ab officio correctoris, quod aliquamdiu gesserat, iam anno 1804, quemadmodum relatio Directionis Typographiae sub 2-a Maii eodem anno, erga Benignumgratosum decretum de dato 27 Decembris 1803, no. 26054 dimissum, praestita perhibet, removeri debuit. Georgio Sinkay ideo,

³ Ath. M. Marienescu, *op. cit.*, p. 85—96.

⁴ *Răspunsul la cîrtirea carea s-au dat asupra persoanei (sic) lui Petru Maior-atorului* Istoriei ceii pentru începutul românilor în Dachia. Retipărit și adnotat de G. Bogdan-Duică, Cluj, 1929, p. 8; o mărturisire asemănătoare, altfel formulată, la p. 7: „Ba știut lucru iaste... cum Petru Maior înainte de a porni cătră Buda, după primita milostiva rezoluție de la Înălțatul Împărat, după carea mult au asudat pînă o au căpătat, ca mai mult să poată sluji neamului întru acea stație, ... au venit în Blaj, ca să ceară blagoslovenie de la vlădica de drum; cu care prilej chiar (= limpede) au arătat înaintea vlădicei, că el nici de parohia sa cea de la Reghin, nice de protopopiatul său, al Gurghiului, nu se lasă...”.

⁵ Ath. M. Marienescu, *op. cit.*, p. 87—88.

quia ob provectionem aetatem [recte: provectam aetatis] adeo debili visu gaudet, ut minores tipi errores praeter videat, propter quos iam quadam via novem mille philerae ad maculatorium relegandae erant.

Verum adest vir tertius, longe meritissimus, Petrus Major, parochus graeco-catholicus Szász Régeniensis et archidiaconus districtus Görgéniensis in Transilvania, qui, pro eodem munere sibi Benignegratiose conferendo medio libelli, sub N [ota] B [ene], hicce advoluti, humillime recurrerat et per Ioannem Molnar, professorem morborum oculorum in Universitate Claudiopolitana, velut praecipuum linguae valachicae patronum et promotorem, ope scripti sub A adnexi, singulari cum laude commendatus fuerat, cuius merita quoniam multum conspicua sint in rem litterariam, sicque talis, qui in optima aetate constitutus, linguae valachicae perfectam habet notitiam et publicis iam philosophiae et theologiae professorum muniis defunctus, hoc etiam censoris et correctoris munus egregiae comitari poterit, is est quem Directio Tipographica Celsitudini Vestrae Regiae, Excelsoque Consilio Regio Locumtenentia Hungarico prae omnibus aliis recurrentibus quam maxime commendare debet, preces suas humillimas interponendo, ut supplicans, Petrus Major, voti Benignegratiose compos reddatur.

In reliquo, penes restitutionem communicatarum instantiarum Benignitati altissime Gratiis quam impensissime, commendati perpetua cum submissione et profundissima veneratione emorimur.

Budae, die 30-a Iulii 1806

[Adresa:] Excelso Consilio Regio Locumtenentia Hungarico, Budae. (După Andr. Veress, *A budai egyetem nyomda román kiadványai*, ms. 446, din Bibliotheca Academiae Scientiarum Hungaricae, p. 195—196. Originalele documentelor din anexele I — III, dactilografiate de Veress, la Arhivele Statului (Budapesta), iar în microfilm, la B.A.R. — Filiala Cluj)

II

[Capitulul greco-catolic din Oradea către Consiliul locumtenențial]

Provocat, prin adresa Consiliului Locumtenențial din 22 iulie 1806, să facă propuneri pentru postul de cenzor și corector, Capitulul îi recomandă, în 29 septembrie, pe Ioan Corneli, Petru Maior, Mihail David, Gheorghe Șincai, Alexe Aron de Bistra și Constantin Fărcaș. Sint evidențiați Corneli și Maior, nu și Gheorghe Șincai. Dureros, Șincai era nedreptățit pînă și de vechiul său prieten, Samuil Vulcan.

Serenissime Princeps. etc.

Siquidem per mortem Samuelis Klein penes Tipographiam Regiam Scientiarum Universitatis Pestiensis censoris et correctoris valachici munus vacaret et virtute Benignogratioli Intimati sub dato 22-a Iulii a.c. no. 13. 886 editi, Regia Celsitudo Vestra et Excelsum Consilium Regium Capitulo huic Benignogratioli demandare dignetur, ut pro supplendo vacante hoc munere individua requisitis dotibus et scientiis instructa Regiae Celsitudini V-rae et Excelso Consilio Regio proponamus, non moramur Benignogratioli huic mandato praesentibus humillimum gerere morem.

In eius proinde obsequium humillime exhibemus propositionem individuum, partim earum, qui penes transmissas per Regiam Celsitudinem V-ram et Excelsum Consilium Regium, partim qui ad Capitulum isthoc recurrerunt tabellariter efformatum [recte = efformatam].

Ioannes Corneli, dioecesis Varadinensis canonicus honorarius, vicepraefectus Seminarii episcopalis, emeritus praefectus scholarum nationalium valachicarum consistorialis, et comitatus bihoriensis Tabulae iudiciariae assessor, *Merita cum reflexionibus*, pro hoc officio praefereenter habilis: theologus enim bonus, literaturam vala-

chicam callet insigniter, callet insuper linguas, praeter matenam, etiam hungaricam et germanicam bene, atque graecam litteralem, quam etiam in Generali quondam Seminario agriensi docuit. Intelligit praeterea Gallicam et Italicam; dignus proinde qui praefereatur commendatur.

Petrus Major, dioecesis Fogarasiensis in Transilvania, parochus Szasz-Rége-niense et archidiaconus Görgényensis. In *instantia sua*, per Excelsum Consilium Regium remissa sequentia eaque exponit merita: a. Quod linguam valachicam ita caeat, ut prouti phrases, et proverbia in eadem occurrentia ita et idiotismos etiam intelligat et explanare per longioris temporis exercitium noverit; b. quod studia philosophica et theologica Romae, ius vero canonicum Vienae cum laude absolverit; c. quod Balazsfalvae philosophiam et theologiam docuerit; d. quod oeconomiam ruralem ita familiarem sibi reddiderit ut occurrentes in ea terminos probe intelligat; e. quod linguas, latinam, italicam et graecam calleat; vir pro hoc officio commendabilis⁶.

Mihael David, dioecesis Varadiensis, parochus Genyetensis. Studia theologica in Lyceo episcopali Magno Varadiensi cum calculo eminentiae, uti informationes e testimoniis eratae perhiberent, absolvit; linguam valachicam et hungaricam callet optime, curam animarum tribus exercet annis.

Giorgius Sinkai, saecularis, tipi corrector. Quidquid in instantia pro sui commendatione adfert vera esse Capitulum recognoscit⁷.

Alexius Aaron de Bistra, dioecesis Varadiensis, parochus Vertesiensis. Adnexis in copia attestata probant eum in Generali Seminario Leopoliensi universa sua studia theologica cum calculo a potiori eminentiae absolvisse; curam animarum 13 exercet annis, litteraturam valachicam ad hoc officium necessariam apprime sibi familiarem habet.

Constantinus Farcas, saecularis, emeritus iurista. In instantia sua per Excelsum Consilium Regium isthuc remissa enumerat penes adnexa attestata: a. quod non solum linguae, sed et litteraturae valachicae, scientiarum item philosophicarum, iudicarum, legum consuetudinumque utriusque Reipublicae cognitionem habeat; b. recenset quod propter calamitosum statum, velut parentibus orbat, se graduari curare non possit, viaque ipsi hac ratione ad ineunda obiecta litteraria in defectu mediorum pracludatur: theologiae, quae alias ad hoc officium requisitur, expres est.

M. Varadini 29-a 7bris 1806

Humillimi, obsequentissimi, obligatissimi,
Capitulum Graeci Ritus Catholicorum Magno-
Varadiense

(După Andr. Veress, *op. cit.*, p. 208—210)

III

[Memoriul lui Petru Maior către Consiliul locumtenențial]

La 29 marțe 1808, Ioan Cornelî demisionează din postul de cenzor și corector, pe care îl resolicită Petru Maior. În sprijinul cererii petiționarul citează:

⁶ Meritele enumerate aici revin și în *Memoriul* lui Maior (vezi anexa III). În versiunea din 30 sept.: „Vir pro hoc officio plurimum commendabilis“. Textul privitor la Maior, copiat de Veress, a fost completat cu ajutorul celui tipărit de I. Ardelean, *Documente...*, p. 43.

⁷ Petiția lui Șincai, la care se raportează Capitlul, în „Philologiai Közlöny“ (Budapesta), IX, 1963, nr. 1—2, p. 184—199. Vezi și M. Tomuş, *Gheorghe Șincai. Viața și opera*, București, 1965, 174—179 și passim.

— *perfecta cunoaştere a limbii române (i-a pătruns tainele alcătuind lucrări consacrate acestei limbii)*

— *studiile făcute la Roma şi Viena, anii de profesorat la Blaj, cunoştinţele întinse de economie rurală*

— *cunoaşterea, pe limbă română, a încă trei limbi: latina, italiana şi greaca*
— *capacitatea de a revizui competent cărţile ce i se vor da spre cenzurare, contribuind astfel la creşterea prestigiului Tipografiei şi la sporirea veniturilor ei băneşti*

— *publicarea, tot cu scopul de a mări faima Tipografiei de la Buda, a unor lucrări proprii „de mare importanţă“.*

Excelentissime.. Princeps... Palatine, Excelsum item Consilium Regium Locumtenentiale Hungaricum etc.

Innotescente mihi eo quod praeexistens penes Caesareo-Regiam Budensem Typographiam librorum valachicorum censor reverendus dominus Corneli in actualem venerabilis Capituli graeco-catholici Magno-Varadiensis canonicum derecenter promotus habeatur, siquidem hac ratione pareattactum censoris librorum valachicorum munus iterato in vacantiam reciderit, hinc fiduciali cum provocatione ad anteriores meas preces medio Directionis laudatae Universitatis eatenus effusas vacans hocce munus mihi conferendum paterne decerni iterato supplicare sustineo ex motivis:

1. Quod linguam valachicam quae praepremis ad debite et parte ab una cum rei litterarie promotione, parte vero ab altera cum intento Regii Aerarii emolumento supportandum vergens in quae statione officium requiritur; perfecte et quidem ita calleam ut prouti phrases ac proverbia in eadem occurrentia, ita idiotismos etiam haud mirari, sed adaequate ac genuine explanare, tanto magis noverim, quo eatenus, me exercitandi, tum quod a longo iam tempore in plagis transalpine, Moldaviae ac Valachiae, respective advicinis, fixam habuerim stationem, tum quod in nonnullis operibus pro cultura et ampliatione linguae valachicae deservientibus diu iam desudem, opportunam habuerim occasionem.

2. Quod imprimendi qualescunque libri valachici diiudicationi meae tantotutius concredi posse speretur, quod sicut studia philosophica et theologica Romae, ius praeterea canonicum Vindobonae cum laude, ut habita desuper praemanibus attestata id evincunt, absolverim, moxque post emensum studiorum cursum professorem etiam philosophiae ac theologiae Balasfalvae egerim, ita imbibita oeconomiae etiam theoretica principia, per eandem oeconomiam, a tempore, quo parochum ac una archidiaconum ago, practice exercitam pro superabundanti consolidando, passim occurrentes, in ea terminos mihi familiares reddiderim.

3. Quod praeter perfectam linguae valachicae notitiam linguarum etiam Latinae et Italicae quae maximam habent cum lingua valachica affinitatem, imo Graecae etiam gnarus sim.

4. Quod obtenta censoris librorum nunc vacante sparta operam daturus sim, ut Regii Aerarii emolumentum non tantum per genuinam et adaequatam tipis concedendorum librorum revisionem, sed et per momentosorum operum in valachica lingua a me ipso etiam elucubradorum, ac dehinc elucubrandorum impressionem identidem parte ab una procuretur parte vero ab altera laudata Tipographia hac in parte celebrior semper reddatur. Et quia.

5. Mea ad supportandum censoris munusabilitas ac capacitas per hoc, quod anteriori candidationi pro restauratione huius officii interventae, in quantum mihi innotuit inseri promeruerim, aliunde recognita haberetur, ut adeo ad obli-

nendum demissi mei petiti effectum Celsitudinis V-rae Regiae et Excelsi Consilii Regii gratia ac clementia mihi firmiter etiam polliceri auderem profundissimo venerationis cultu emorior.

Celsitudinis Vestrae Regiae et Excelsi Consilii Regii infimus cliens,
Petrus Mayor mpr.

Parochus graeco-catholicus Szász-
Régeniensis et archidiaconus dis-
trictus Görgenyiensis in Transilvania.

In dorso: Ad Numerum protocolli 168-vum, de 11-a Iunii 1808.

(După Andr. Veress, *op. cit.*, p. 180—182)

НАЗНАЧЕНИЕ ПЕТРУ МАЙОРА НА ДОЛЖНОСТЬ ЦЕНЗОРА И КОРРЕКТОРА ТИПОГРАФИИ В БУДЕ

(Резюме)

Вопрос, изложенный в заглавии статьи, был изучен Ат. М. Мариенеску, И. Арделяну, Якобом Раду, Г. Паску, Н. Йоргой и другими. Авторы настоящей статьи возобновляют изучение этого вопроса, пополняют уже известные данные новыми, извлечёнными из трёх неизданных документов, которые фигурируют в приложении и содержат краткую автобиографию Майора.

LA NOMINATION DE PETRU MAIOR A LA FONCTION DE CENSEUR ET CORRECTEUR DE L'IMPRIMERIE DE BUDA

(Résumé)

Le problème annoncé par le titre de l'article a été étudié par Ath. M. Marie-nescu, I. Ardelean, Iacob Radu, G. Pascu, N. Iorga et d'autres encore. I. Pervain et M. Protase le reprennent et complètent les données connues par d'autres, nouvellement découvertes et tirées de trois documents inédits, dont une succincte autobiographie de Maior, qui figurent dans *les annexes*.

FUNCȚIUNILE STILISTICE ALE CAZURILOR (I). Nominativul

de

E. CÂMPEANU

Continuînd firul unor preocupări mai vechi, cercetarea stilistică a părților de vorbire impune astăzi atenției noastre și flexiunea, categoriile gramaticale ale cazului, numărului și genului.

Obișnuit, noi izolăm cuvîntul semnificativ, autosemantemul, din nevoia de a-l analiza în structura și conținutul său propriu, făcînd de multe ori abstracție de modul în care el apare întotdeauna în uzul viu. Limbajul cotidian îl cunoaște încărcat de elemente semantice și gramaticale, de morfeme: prefixe și sufixe, desinențe și articole „pot fi chemate pentru a-i conferi cuvîntului o calitate”¹. Dacă ochiul grăbit și inexpert trece pe lîngă ele fără a le descompune și fără a le adînci tîlcul, e satisfăcut doar cu intuiția sensului, analiza gramaticală și cea stilistică descoperă în cuvînt „un complex”², semnificativ și expresiv în același timp.

Ceea ce deosebește substantivul de celelalte părți de vorbire nu este existența acestor determinări sau actualizări pe care le cumulează — pentru că ele sînt implicate în orice act de vorbire —, ci multitudinea și varietatea lor, cantitatea și calitatea „lărgirilor nominale”³. Iată de ce, oprindu-ne acum asupra implicațiilor stilistice ale cazurilor și în mod special asupra nominativului, discuția noastră se va referi mereu la substantiv, elementul fundamental și definitiv al flexiunii nominale.

Multe din corelațiile paradigmatiche ale substantivului vor constitui obiectul sintaxei afective — ne gîndim în special la determinările atributive ale substantivului, dar și la celelalte funcții sintactice ale sale, atît de numeroase, începînd cu subiectul și sfîrșind cu circumstanțialul —, altele, în schimb, ne vor reține în cadrele tradiționale ale morfologiei,

¹ J. Marouzeau, *Traité de stylistique appliquée au latin*, Paris, „Les belles lettres”, 1935, pp. 108—109.

² *Ibidem*.

³ A. Sauvageot, *Les procédés expressifs du français contemporain*, Paris, Librairie C. Klincksieck, [1957], p. 44.

deși nu surprinde pe nimeni astăzi eticheta lor sintactică. Ne referim aici la categoriile gramaticale ale flexiunii: caz, număr etc., care „intră în joc numai la un nivel sintactic”⁴, la aceste „molecule sintactice” alcătuite „dintr-un semantem și dintr-unul sau mai multe semne gramaticale, actualizatoare sau legamente, necesare și suficiente pentru ca el să poată funcționa într-o frază”⁵.

Uneori se încearcă scoaterea cuvîntului din încorsetarea strînsă a relațiilor sintactice, diminuîndu-se astfel la minimum uneltele gramaticale. Aceasta se realizează însă numai în texte foarte scurte și în circumstanțe care permit atît subînțelegerea cit și stabilirea unor legături corespunzătoare, lipsite de echivoc, între cuvintele exprimate. Faptul este posibil deoarece „sensurile implică anumite relații, la fel precum relațiile implică anumite sensuri”. Așa, de exemplu, din seria celor „patru semne lexicale: *pisică, canar, negru, a omori*”, se poate scoate un înțeles „oricare ar fi ordinea în care le așez; aceasta pentru că sensul fiecăruia implică în mod necesar relațiile care le unesc”⁶, dar seria ar deveni echivocă dacă am înlocui *canar* cu *uliu*: *pisica omoară uliul sau uliul omoară pisica* — amîndouă relațiile sînt posibile.

Stilul telegrafic și cel al actelor comerciale recurg destul de frecvent la un astfel de expedient lingvistic. Profitul stilistic pe care-l trage din asemenea construcții substantivul — căci prezența sa este aproape nelipsită — se concretizează, de regulă, în reținerea atenției asupra elementelor esențiale ale enunțului. Spunem de regulă deoarece, favorizați de caracterul hibrid al acestor construcții, scriitorii pot să le utilizeze pentru a obține și alte efecte stilistice derivate din ambiguitatea lor voit provocată. Așa proceda, de exemplu, I. L. Caragiale în formularea telegramelor repetate pe care frații Costăchel și Iordăchel Gudurău le adresa autorităților: *A doua oară atacat palme* — reclamă Costăchel — *piața independenti acelaș bandit director scandalos însoțit sbiri. Situația devenit insuportabilă. Oraș stare asediu. Panica domnește cetățeni (Telegrama)*. E lesne de observat că echivocul, ca și semnificația fundamentală a contextului de altfel, se polarizează în jurul substantivelor, al căror regim cazual se stabilește cu oarecare dificultate și nesiguranță.

Limbajul se realizează, ca instrument de cunoaștere, printr-o dispunere succesivă, lineară a elementelor sale componente, spre deosebire de pictură, de exemplu, care-l pune pe privitor în situația de a putea percepe concomitent întregul conținut al mesajului artistic. E o deosebire fundamentală din acest punct de vedere între propoziția *omul ucide un*

⁴ St. Ullmann. *La semantica*, Bologna, il Mulino, 1966, pp. 59—60.

⁵ Ch. Bally, *Linguistique générale et linguistique française*, ed. a 3-a, Berne, A. Francke S. A., 1950, pp. 288—289. Ch. Bally extinde termenul de „moleculă sintactică” de la o unitate morfologică propriu-zisă ca imperativul *marchons!* la situații în care ne găsim într-adevăr în domeniul sintaxei: *ce loup, un gros loup* etc.

⁶ P. Guiraud, *La grammaire*, Paris, Presses Universitaires de France, 1964, p. 39.

urs și tabloul ce ar reprezenta scena respectivă. Cu fiecare element semantic și gramatical enunțat informația dobândită devine mai bogată, incertitudinea se reduce prin „eliminarea anumitor posibilități”⁸, propoziția se întregește, ideea se circumscrie.

Consecințele expresive ale acestui proces ce „se aplică la toate unitățile lingvistice, distinctive sau semnificative, atât la foneme cât și la moneme”⁹, sînt apreciabile și ele devin mai ușor sesizabile în sintaxă, după cum vom vedea mai pe larg la rîndul său. Pe această bază psiholingvistică se realizează, de exemplu, elipsa sau suspensia, se produc efecte de sugerare, esențiale pentru imaginea artistică: anticiparea informației permite, într-o măsură mai mare sau mai mică, întregirea mintală. imaginativă a ceea ce a fost deja exprimat, dar numai parțial, oral sau în scris.

Fenomenul poate fi observat chiar și într-o relație sintactică simplă, bimembră, cu care ne apropiem din nou de domeniul morfologiei. Astfel, alăturarea a două substantive anticipă raportul de genitiv: *cartea elev (-ului)*, la fel precum prepoziția sau articolul proclitic anticipă cazul: *pe masă* (nu *mesei*), dar *unor oameni* (nu *om*) etc. Această „predeterminare”¹⁰ a cazului poate fi provocată și de sensul cuvintelor. Așa, de exemplu, dativul este așteptat după verbe ca *a da*¹¹, *a oferi*, *a împrumuta*, iar acuzativul după oricare din verbele tranzitive.

Cu cît o parte de vorbire este mai încărcată cu astfel de elemente informative, cu morfeme, cu atît ea are posibilități mai mari să fie utilizată variat în corelațiile contextuale, poate urmări mai bine „mișcarea psihologică”¹² a vorbitorului. Latina, spre deosebire de limbile neolatine, mai puțin libere în ordinea cuvintelor, remarcă Francesco Colagrosso, putea să dea „fiecărui personaj al dramei sintactice o fizionomie proprie cu ajutorul desinențelor cazurilor”, „mișcarea gîndirii” și „mișcarea sintactică”¹³ nefiind obligate să devină identice. Limbile moderne nu sînt pentru aceea lipsite de „dramatism”, posibilitățile lor expresive sînt recreate și dezvoltate pe o bază gramaticală nouă.

⁷ A. Martinet, *La considerazione funzionale del linguaggio*, Bologna, il Mulino, 1965 (traducere din engleză), p. 47.

⁸ *Ibidem*, p. 197. Atrăgînd atenția asupra faptului că informația nu este același lucru cu semnificația, A. Martinet exemplifică creșterea treptată a valorii informative a unui mesaj lingvistic în modul următor: cînd spun *a v...* și mă opresc deodată aici enunțul nu are semnificație, dar aduce o informație deoarece exclude posibilitatea de a spune *a dat*, *a zărit* etc.; la fel în *a vă...* ă aduce o informație suplimentară prin aceea că elimină pe *a vorbit*, *a visat* ș.a.m.d.

⁹ *Ibidem*.

¹⁰ *Ibidem*, p. 138.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Fr. Colagrosso, *Studiî stilistici*, Livorno, Raffaello Giusti, 1909, p. 197.

¹³ *Ibidem*.

Substantivul întrunește cele mai numeroase, mai variate și mai pline de conținut morfeme¹⁴. Verbul însuși datorează o parte din categoriile sale gramaticale substantivului — categoria persoanei și a numărului implică acordul cu subiectul, care, prin definiție, este de factură nominală —, în timp ce celelalte părți de vorbire de-a dreptul își confundă flexiunea, ca o monedă care ar circula fără acoperire în aur, cu cea a substantivului. De aceea valorile logice și stilistice care decurg din întrebuințarea categoriilor gramaticale ale flexiunii nominale ajung toate, printr-un proces firesc de reintegrare, în inventariul spiritual al substantivului. Dacă într-un exemplu ca următorul: *copacii din pădure* și *copacii pădurii* schimbarea cazului, trecerea de la acuzativ la genitiv corespunde cu o modificare expresivă a construcției — în locul unui raport exterior, „circumstanțial“, se stabilește o legătură intimă între cele două substantive, genitivul aducând un element de personificare —, nu același lucru se poate spune despre schimbarea de caz a unui adjectiv, obligat să se pună mereu de acord cu substantivul determinat: *copacii din pădurea cea mare* — *copacii pădurii celei mari*; adjectivul alătură substantivului desinențele sale, sporind astfel numărul morfemelor cazuale și prelungind, ca un ecou, conștiința funcțiunii gramaticale și stilistice, când ea există, a substantivului respectiv.

Dar în afara rolului pe care îl au de a marca anumite raporturi între cuvinte, desinențele datorează o parte a valorii „formei lor înseși, după cum sînt slabe sau greoaie, simple sau complexe, variate sau monotone“¹⁵ etc. Această calitate fonetică și fonologică totodată a desinențelor, ce poate contribui la eufonia și expresivitatea frazei, devine un instrument deosebit de prețios pentru poeți în realizarea ritmului și, mai ales, a rimei. J. Marouzeau, aplecat mereu asupra textelor latinești, observă că „vechea finală a genitivului singular a primei declinări, cu întâlnirea celor două vocale lungi ale sale în hiat, este exploatată de Ennius pentru a da o impresie de sonoritate puternică“ (-ai în loc de -ae: *aulai* în loc de *aulae*), iar „greoiul genitiv plural al aceleiași declinări îi servește lui Terentius pentru a da tonul unui protest“¹⁶ (-arum: *caprarum*). Motive similare, izvorîte din forța de evocare a sonorei desinențe latinești îl determinau și pe Eminescu să recurgă la un asemenea expedient poetic în cunoscutele versuri din *Scrisoarea II: Cu murmurale lor blînde, un izvor de horum — harum / Cîștigînd cu clipeoală nervum rerum gerendarum*.

Uneori desinența oferă scriitorului, în afara a ceea ce îi permite să obțină prin preferința pentru o construcție sau alta, posibilitatea unei alegeri în funcție de vechimea morfemului, de semnul vârstei sale. „Ve-

¹⁴ Ies în afara preocupărilor noastre de acum situațiile în care deosebirile de flexiune comportă diferențe de sens; așa sînt fr. *aioul: aieux* („strămoși“) — *aiuls* („bunici“), it. *muro: i muri* („peretii“) — *le mura* („zidurile, orașelor și cas-telurilor“), germ. *Licht: Lichte* („luminile“) — *Lichter* („luminările“) — apud St. Ullmann, *op. cit.*, p. 271 — sau rom. *cap: capi — capuri — capete*.

¹⁵ J. Marouzeau, *op. cit.*, p. 116.

¹⁶ *Ibidem*, p. 117.

chimea îi conferă de obicei o valoare de lucru ales¹⁷, căutat, iar tonul arhaic al flexiunii creează efectul stilistic al unei evocări. *Muzeul limbei române* ar fi, din punctul de vedere al unei astfel de intenții stilistice, o formă expresivă în comparație cu genitivul actual (*limbii*), lipsit de o asemenea coloratură. Pe seama caracterului arhaic și a fonetismului lor mai plin, și sugestiv uneori, trebuie să fie puse și forme flexionare ca: *inime* (*Cea ce poate să convie unei inime oneste — Scrisoarea II*), *liniștei* (*E același cîntec vechiu, / Setea liniștei eterne care-mi sună în urechi — Scrisoarea IV*), *murmururi* (*Ar atrage-n visu-i mîndru a izvoarelor murmururi — Scrisoarea V*) — pentru a ne limita doar la câteva exemple de substantive întîlnite în poeziile lui Eminescu. Efectul expresiv al substantivelor respective este sporit și de faptul că accentul sintactic fundamental cade asupra lor, ele sînt cuvintele cele mai semnificative din vers. „În latină se conservă foarte mult timp flexiuni deja anulate la dată veche, pentru că ele păstrează scriitorilor, mai ales poeților, preocupați de expresivitate, dublete proprii pentru a conferi enunțului o valoare originală“¹⁸.

Existența acestor dublete morfologice, ce face încă mai maleabil cuvîntul prin posibilitatea variației pe care i-o oferă scriitorului, este de aceeași esență cu aolingvismul, înțeles în sensul cel mai larg, care permite întrebunțarea „a două modeluri fonologice și morfologice diferite potrivit cu interlocutorul“¹⁹ nostru, cu intențiile și măsura cunoștințelor noastre. De cîte ori nu am operat fiecare dintre noi o asemenea selecție nu numai a mijloacelor lexicale, ci și a celor gramaticale, de structură a frazei și de flexiune, cînd pașii noștri ne scoteau în cale cîte un țaran sfătos căruia vroiam să-i dovedim, pe lîngă bunăvoința de a-l asculta, și că există între noi o bază comună de înțelegere lingvistică și sufletească!

Lingviștii sînt înclinați să constate, de regulă, existența a numeroase cazuri în limbile flexionare. Așa, de exemplu, în limba franceză se poate distinge „un *illatif* (pătrundere în interiorul a), un *inessif* (localizare în interiorul a), un *élatif* (mișcare pentru a ieși din), un *sublatif*, un *translatif*, un *superessif*, un *délatif*, un *adessif*, un *terminatif*“²⁰ — și numărul lor ar merge pînă la 36. Maghiarei i se recunosc chiar mai mult de 24 de cazuri, iar unei limbi vorbite în Caucaz, tabasaranei, impresionanta cifră de 52²¹. Nu este în intenția noastră de a încerca și pentru limba română o multiplicare asemănătoare a cazurilor — ceea ce s-ar putea realiza luînd drept criteriu distinctiv nu numai schimbările de formă, ci și categoriile de sensuri ce apar ca rezultat al relațiilor substantivului cu sine însuși ori cu celelalte părți de vorbire — pentru că, deși din punct de vedere

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*, p. 118.

¹⁹ A. Martinet, *op. cit.*, p. 158.

²⁰ P. Guiraud, *op. cit.*, pp. 34—35.

²¹ C. Tagliavini, *Introduzione alla glottologia*, ed. a 5-a, vol. II, Bologna, Casa editrice prof. Riccardo Patron, 1963, p. 243. Celor „21 de cazuri de generală și largă aplicație“ autorul le mai adaugă 3, fără a fi exclusă pentru aceea posibilitatea creșterii numărului lor.

stilistic s-ar putea obține un oarecare profit, am ieși mult din cadrul morfologiei; cercetarea ar intra în domeniul semanticii ori, cel puțin, în acela al sintaxei, supusă deseori unei astfel de contaminări prin însăși natura ei. Vom reține discuția în jurul celor cinci cazuri ale limbii române, forme fundamentale ale flexiunii nominale, al căror caracter morfologic, chiar dacă ele solicită și contribuția sintaxei, nu poate fi pus nicicum la îndoială.

Valorile stilistice ale categoriei gramaticale a cazului au fost observate de cercetători, reținând mai îndelung atenția acele forme cazuale al căror conținut afectiv este mai pronunțat, vocativul în special. Evident, ele se diferențiază și în privința rolului stilistic pe care-l dobîndesc, dar, chiar dacă unele cazuri sînt mai puțin afective sau mai intelectuale decît altele, toate își dau concursul lor, nesubstituibil, la realizarea integrală a expresivității limbii.

Ideea a generat chiar interpretări dintre cele mai ingenioase. Așa, de exemplu, într-un articol publicat în coloanele unui foarte cunoscut săptămînal²², autorul transpune celebrul personaj al lui Nicolae Filimon pe ecranul zilelor noastre, încercînd să „descifreze în cele cinci cazuri multiplele implicații și tilcuri“ pe care le conține substantivul *dinupăturică*, devenit nume comun în intenția autorului de a-i atribui o valoare calificativă, generică. Rînd pe rînd, această „parte de vorbire declinabilă“ trece de la un caz la altul, ducînd cu sine destinul eroului său: Nominativul *dinupăturică* se caracterizează prin funcția sa de subiect ce preferă verbul „a ajunge“, este autorul unor serii întregi de acțiuni ce-l împing tot mai sus pe treptele parvenirii; la genitiv, (*a lui*) *dinupăturică* transformă substantivele pe care le subordonează, „referatele“, „listele“, „părerile sale“, în tot atîtea avantaje; dativul îl aduce „toate privilegiile speciei sale“, pentru că toate lui i se cuvin; acuzativul îl face obiectul laudei și sprijinului celor pe care și el i-a lăudat și susținut; în sfîrșit, la vocativ, „*dinulepăturică*“, substantivul atrage protestul vehement al autorului, decis să intervină, alături de opinia publică, pentru stîrpirea unor asemenea exemplare din viața socială de azi. Nu intenționăm să parodiem pe această temă; de aceea vom limita observațiile privind valoarea stilistică a cazurilor la faptele lingvistice ce nu scapă de sub controlul sever al cercetătorului.

NOMINATIVUL. Caracteristica fundamentală a nominativului este marea sa autonomie, independența sa, considerat în raport cu celelalte cazuri. El nu primește, ci impune relații, este un caz regent, dovadă aspectul său formal, și numai în acest sens se poate vorbi de relativitatea independenței sale.

Acest motiv explică facilitatea cu care nominativul scapă din strîsoarea raporturilor gramaticale contextuale atunci cînd este întrebuintat în construcții eliptice sau în fraze discontinue, cînd nominativul subiect

²² C. Demetrescu, *Substantivul dinupăturică*, în „Contemporanul“, 1967, nr. 1 (1056), 6 ianuarie.

este dislocat din topica sa directă. Iată un astfel de exemplu din B. Delavrancea, pe care Al. Niculescu îl remarcă prin dizlocarea frazei în scopul reliefării momentelor narațiunii și al dinamizării ei²³: *Gîndurile mele se rupseră d-un ululuit care ieșea de sub cearceaful moartei. Sării în picioare, mă plecai spre dînsa. Un zgomot de scînduri. Tresării.* Așa apare textul în forma sa definitivă în ediția din 1911 a *Trubadurului*; în prima variantă, din anul 1887, nominativul apare ca subiect: *... și în acea clipă un zgomot de scîndură care cade mă făcu să tresar*, comparație ce ne permite să stabilim cu precizie proveniența nominativului în construcția eliptică. Aceeași origine nominativă o au substantivele și în următorul exemplu luat din nuvela amintită mai înainte: *Oamenii sînt fără inimă... Cîini!... Hoți!... Stîrvuri!*²⁴ ori în fragmentul dat de I. Coteanu pentru a ilustra discontinuitatea stilului: *O piață circulară. O statuie neagră, umedă, învelită parcă într-o pelerină de cauciuc. Simfonia muncii de la orele 18. Ciocane și voci omenesti*²⁵. În toate exemplele amintite, valoarea lor stilistică trebuie raportată, în primul rînd, la caracterul independent al nominativului. Subordonîndu-și celelalte elemente ale propoziției, nominativul se detașează de acestea și concentrează comunicarea într-un nucleu esențial, reliefat.

Acest conținut specific explică capacitatea nominativului de a îndeplini anumite funcțiuni sintactice: subiect, nume predicativ sau apozitie. Stilistica nominativului este în esență stilistica acestor funcțiuni și îndeosebi a subiectului, cu care ar putea fi asimilate, printr-un ciclu de echivalențe formale ce sînt posibile pe baza autonomiei cazului în discuție, și celelalte două: *Ion este student* devine *Ion, studentul*... și apoi (*Ion*) *Studentul*..., nominativul trecînd cu ușurință din funcțiunea de nume predicativ în cea de apozitie și apoi de subiect. Studiul pe care-l vom întreprinde în sintaxa afectivă a propoziției ne va obliga să revenim cu noi fapte și comentarii pentru a întregi stilistica nominativului. Ne vom mărgini acum doar la cîteva exemple de nume predicative menite să ilustreze profitul pe care îl trage cercetarea stilistică a nominativului din studiul sintaxei.

„Prin conținutul său, numele predicativ, ca și atributul, *califică* sau *identifică* subiectul“²⁶, iar alteori îl *clasifică*. Lipsit de element actualizator, nearticulat sau articulat cu articolul nehotărît, un substantiv ca

²³ Vezi Al. Niculescu, *Evoluția frazei în stilul lui Barbu Delavrancea*, în „Limba română“, V, 1956, nr. 4, pp. 10—11.

²⁴ Barbu Delavrancea, *Opere*, vol. I, București, E.P.L., 1965, p. 124.

²⁵ Vezi I. Coteanu, „Discontinuitatea“, *un procedeu al stilului artistic actual*, în „Limba română“, XI, 1962, nr. 1, p. 7. Exemplul dat de I. Coteanu îi aparține lui Eugen Barbu, *Cît în 7 zile*, E.S.P.L.A., 1960, p. 143.

²⁶ *Gramatica limbii române*, ed. a 2-a, vol. II, București, Editura Acad. R.S.R., 1963, p. 104. Acest „sau“ nu trebuie înțeles ca disjunctiv, deoarece, prin faptul că numele „predicativ de identificare exprimă o noțiune singulară a cărei sferă logică se suprapune sferei subiectului“ (*loc. cit.*), el realizează o operațiune de caracterizare foarte asemănătoare calificării propriu-zise.

„orator este pe jumătate adjectiv în tipul *Paul este orator*“²⁷; cu atât mai mult poate fi considerat astfel în *Paul este un orator*, unde valoarea calificativă a substantivului e posibil să fie remarcată sau subliniată și prin anumite inflexiuni ale vocii, ori în construcția negativă corespondentă *Paul nu este (un) orator*, când se neagă nu identitatea numelui predicativ cu subiectul, cum arată aspectul formal al propoziției, ci calitatea pozitivă ce trebuie să definească un atare substantiv: *Paul nu este un bun orator*. Dacă substantivul nume predicativ are un conținut adjectival mai pronunțat, atunci se creează „un paralelism absolut cu figura care ia substanța pentru calitate (metafora)“²⁸: *X e un copil (țăran, mocan, domn, artist, om etc.)*; e posibil chiar să fie comparate: *X e mai copil (etc.) decât am crezut*, și aceasta nu pentru că sînt substantive, căci „substantivul ca atare, ca tip pur“, „ceva ce are o existență autonomă“ „nu poate fi mai mult sau mai puțin decît e“²⁹, ci pentru valoarea lor adjectivală, calificativă.

Uneori numele predicativ reprezintă repetarea aceluiași termen, a subiectului: *Copiii sînt copii, Afacerile sînt afaceri, Un tată este întotdeauna un tată, Mama-i mamă etc.*; „întrebuințarea predicativă transfigurează în același timp substantivul în domeniul calității: *Un tată este întotdeauna un tată [patern], Afacerile sînt afaceri [dure, nemiloase] etc.*“³⁰. Repetiția dublează deci procedeul cu „o figură semantică“³¹: realizarea formală a identității numelui predicativ cu subiectul adaugă la sentimentul de autenticitate și naturalețe ce însoțește comunicarea, la caracterul axiomatic al constatării, o calificare de natură adjectivală. Chiar și substantivul propriu inclus într-o asemenea repetiție sugerează ideea de calitate, o reafirmă: *Dunărea-i Dunăre, Ion e Ion etc.*

Așadar nominativul se situează în centrul atenției noastre. De la el pleacă comunicarea lingvistică și spre el se întoarce cu toate excrescențele sale. Reacția sau ecoul emotiv pe care-l trezește uneori este pe măsura însemnătății sale în propoziție, poartă această amprentă. Întrase în obiceiul unora dintre cronicarii noștri să facă deosebire de expresivitate între un titlu de capitol și altul după cum se alegea o exprimare la nominativ sau o altă formă casuală. Așa, de exemplu, dacă o mare parte a titlurilor din *Letopisețul* lui Grigore Ureche încep printr-o prepoziție, obișnuit *de*, sau o conjuncție, obișnuit *cînd*: **De o oaste turcească, De mănăstirea Slătina și de Pingărași. Cîndu s-au strînsu țara la Direptate, Cîndu au pierit Arbure hatmanul cu ficiorii lui** etc. autorul simte nevoia să redea sub forma nominativului faptele care au mișcat mai mult simțirea sa, la care a participat cu mai mare adevărate sufletească³² sau pe

²⁷ Ch. Bally, *op. cit.*, p. 308.

²⁸ Idem, *Le langage et la vie*, ed. a 3-a, Genève — Lille, 1952, p. 92.

²⁹ Br. Snell, *La struttura del linguaggio*, Bologna, il Mulino, 1966, p. 121.

³⁰ H. Frei, *La grammaire des fautes*, Paris, Genève, Leipzig, 1929, p. 279.

³¹ *Ibidem.*

³² Cf. P. Dumitrașcu, *Curs special de limba română* (manuscris).

care le-a considerat de-o importanță sporită: *Războiul lui Bogdan vodă cu leșii*, *Războiul de la Rîmnice* . . . , *Predoslovîia descălicării* . . . etc.

Această preferință subiectivă a cronicarului moldovean pentru un tip de construcție sau altul nu este însă singura explicație, deoarece în alte cronici, cum sînt cea a lui Ion Neculce sau Miron Costin, titlurile de capitole apar cu exclusivitate sub forma nominativului, deși nu e prea greu să constatăm atitudinea subiectivă a celor doi cronicari față de unele fapte cuprinse în narațiuni, evenimente care schimbă optica aprecierii lor. Cea mai mare parte a titlurilor lui Gr. Ureche dovedesc și o anumită stîngăcie sau cel puțin și o lipsă de concordanță între forma prepozițională sau conjuncțională, deci subordonatoare, și gradul mare de independență al unui titlu, fie el chiar și numai de capitol, ceea ce nu înlătură însă elementul subiectiv despre care vorbeam ceva mai înainte. Explicația s-ar mai putea completa cu aceea că preferința pentru o exprimare nominală în locul uneia verbale (ex.: *Căderea Constantinopolului sub turci* în loc de *Cum a căzut Constantinopolul sub turci*) aparține uzului modern, frază adecvată stilului narativ și care remarcă totodată mult mai bine, semnatic și sintactic, ideea verbală. Eliminarea elementului relațional introductiv din text (*Constantinopolul a căzut sub turci*) ar duce la obținerea unui efect instantaneu, momentan, ceea ce nu era însă în intenția povestitorului.

În raport cu celelalte părți de vorbire, substantivul are un rol deosebit în formularea titlurilor de cărți, capitole, articole de ziar etc. E locul să adăugăm aici că plinătatea conținutului substantival al titlului, indiferent dacă numele este comun sau propriu, se realizează prin așezarea sa la nominativ, cazul care ne atrage cel mai mult atenția și curiozitatea prin independența sa. Nesubordonat altor elemente ale propoziției, nominativul, prin definiție întiiul membru al oricărei comunicări lingvistice, este impulsul inițial al unei întregiri ulterioare pe care noi o așteptăm sau o căutăm. Acest rol stimulator al său poate fi observat mai ușor dacă trecem un titlu de la nominativ la acuzativ: în timp ce *Războiul de la Rîmnice* se remarcă prin noutatea totală a faptului narat, *Despre războiul de la Rîmnice*³³ presupune cunoașterea sa mai dinainte, aducîndu-se în fața noastră doar pentru a fi completat cu unele date inedite sau comentarii.

Fiind autor al acțiunii, subiect al propoziției, nominativul activează substantivul așezat la acest caz, îl animează, îl personifică în multe împrejurări. Constatarea o făcusem cînd, alcătuiind o statistică a pronumelor în poeziile lui Eminescu³⁴, observam, printre altele, că poetul preferă subiectul persoanei a doua a pronumelui personal (*tu*) față de persoana întii (*eu*), care rămîne mai puțin activă, la fel masculinul persoanei a treia plural (*ei*), mai personal decît femininul aceleiași persoane (*ele*)

³³ O asemenea transformare face P. Dumitrașcu, *loc. cit.*, cu titlul romanului lui M. Sadoveanu: *Mitrea Cocor* și *Despre Mitrea Cocor*, remarcînd funcțiunea stimulatorie a nominativului.

³⁴ Vezi E. Cîmpeanu, *Statistica pronomelor în poeziile lui Eminescu*, în „Cercetări de lingvistică”, VI, 1961, nr. 2, pp. 296, 307—308.

atras mai mult de acuzativ, ori pronumele nehotărît *nimeni*, folosit aproape exclusiv ca subiect, în timp ce corelativul „material“ al său (*nimica*) își face mult simțită prezența și la acuzativ.

Exploatînd capacitatea de animare a nominativului, personificarea recurge mereu la ajutorul lui. Este suficient să alături unui verb pentru care nu pare făcut un subiect nume material și acesta simte îndată efectele personificării: *Munții... nu cedează nimic din mărița lor încruntare* (p. 58), *Și munții și norii își țin respirația* (p. 58), *Oltul... cade pe gânduri* (p. 106), *Mii de brazi așteaptă afară, cu inima înghețată, să le vină și lor rîndul* (p. 119)³⁵.

Locul întii în propoziție îi aparține de drept nominativului. Consecințele, ca și motivarea acestei topici, sînt în primul rînd de ordin logic și gramatical, derivă din necesitatea gîndirii și a expresiei lingvistice de a se constitui ca fenomene. Ca în atîtea alte împrejurări însă, faptul ce se impune atenției noastre prin conținutul său logic, gramatical, nu poate să nu genereze și reacții emoționale de o factură similară.

Conținutul stilistic specific al nominativului se realizează deci și prin topica sa caracteristică, directă. Exemplele ce ne stau la dispoziție sînt numeroase și semnificative. Reamintind doar cîteva dintre ele³⁶ o facem numai pe scopul de a ilustra, iar nu pentru a epuiza afirmația noastră. Astfel, în următorul exemplu: *Muscelele dorm sub zăpadă de trei palme. Pădurile în depărtare, cu tulpini fumurii, par cercelate cu flori de zarzări și de corcoduși. Vuiet surd să încovoie pe după dealuri și să pierde în văi adînci. Cerul e ca leșia. Cîrduri de corbi, prididite de vînt, croncăie, căutînd spre păduri. Viscolul se întetește. Virtejele trec dintr-un colnic într-altul. Și amurgul sării se întinde ca un zăbranic sur* (B. Șt. Delavrancea, *Sultânica*), subiectele în topică directă constituie punctele cardinale, fundamentale ale descrierii, ele orientează dezvoltarea întregului tablou.

Avantajul stilistic al procedurii este fructificat, pe aceeași scară largă ca în descrieri ori pasteluri, și în construcțiile antitetice: *Golătatea încunjură, iară foamea dă de-a dreptul* (I. Creangă, *Amintiri din copilărie*), *O lume toată-nțelegea / Tu nu m-ai înțeles* (M. Eminescu, *Pe lîngă plopii fără soț...*) etc.; cu cît antiteza este mai adîncită, cu atît este mai necesară prezența subiectului la începutul propozițiilor contrastante. Iar cînd subiectul este dislocat din locul său obișnuit și împins spre sfîrșitul propoziției efectul stilistic obținut nu este identic oricărei inversiuni, ci poartă în sine marca semnificativă a nominativului. Așa, de exemplu, în poezia lui G. Coșbuc, *Moartea lui Gelu*, subiectul apare — ceea ce n-ar fi posibil să se întîmple cu alt caz — abia la sfîrșitul strofei a doua, după ce poetul a creat atmosfera, cadrul în care apare eroul și ne-a sporit curiozitatea: *Răzleț din oștirea bătută. / Fugind pe cîmpia tăcută, / Căzu de pe cal, de durere, / Iar Gelu prin noapte, stînd singur, / Vorbește cu calul.*

³⁵ Geo Bogza, *Scrieri în proză*, vol. III, [București], E.S.P.L.A., [1958].

³⁶ Vezi E. CămpEANU, *Topică „obiectivă“ cu valoare „subiectivă“*, în „Cercetări de lingvistică“, II, 1957, pp. 219—238.

Fără să fim convinși că am epuizat toate faptele de limbă care aparțin inventarului stilistic al substantivului și, cu atât mai puțin, al cazurilor în general, nădăduim totuși că, în încercarea noastră de a circumscrie capacitatea stilistică a acestei categorii gramaticale și a nominativului în special, am izbutit să convingem despre justetea principiilor noastre metodologice și teoretice. Potrivit acestora, funcțiunile stilistice ale cazurilor se dezvoltă și se explică prin conținutul lor gramatical specific, în același mod în care și nominativul își afirmă valorile sale stilistice în deplină corespondență cu importanța sa în propoziție, cu independența-i specifică.

СТИЛИСТИЧЕСКИЕ ФУНКЦИИ ПАДЕЖЕЙ (I). Именительный падеж

(Резюме)

Открывая ряд статей о стилистических функциях падежей, автор делает сначала некоторые уточнения общего характера в связи с выразительным потенциалом падежной флексии. Отмечается таким образом особое значение имени существительного, пользующегося в самой большой и разнообразной степени расширениями, актуализациями или грамматическими и семантическими определениями. Поэтому, в приведённых примерах постоянно появляется имя существительное. Последовательное расположение составных элементов лингвистической коммуникации, включительно падежных морфем, осуществляет в выразительном плане эффекты предвосхищения и внушения. Падежные морфемы могут создавать выразительные эффекты и благодаря их фонетическим качествам, их давности, благодаря возможностям выбора, предоставляемым ими между существующими двойными или множественными формами, но, в первую очередь, благодаря содержанию соответствующей грамматической категории.

Именительный падеж определяется большой автономией, независимостью, тем фактом, что он является управляющим падежом, который навязывает соотношения, из которых исходит коммуникация. Стилистические значения, созданные этим падежом, носят отпечаток этого специфического содержания. Выразительный потенциал именительного падежа использован для выполнения своих синтаксических функций подлежащего, главным образом, именной части и приложения, в эллиптических конструкциях, в формулировании заглавий книг, глав, газетных статей и т.д., в олицетворениях, антитезах, в топике.

Таким образом, исследование иллюстрирует и подтверждает взгляд автора, согласно которому стилистические функции слов осуществляются и объясняются исходя из их специфического лексико-грамматического содержания.

LE FUNZIONI STILISTICHE DEI CASI (I). Il nominativo

(Riassunto)

Dando inizio ad una serie di articoli con riferimento alle funzioni stilistiche dei casi, l'autore fa per primo delle precisazioni generali sulla capacità espressiva della flessione casuale. Si rileva così l'importanza particolare del sostantivo, che tira i suoi più grandi effetti dagli aumenti cui può essere sottoposto, come pure dalle attuazioni e dalle determinazioni grammaticali e semantiche, motivo per cui, nelle illustrazioni fatte in questo articolo, si usa sempre il sostantivo. La collocazione successiva degli elementi componenti la comunicazione linguistica, morfemi casuali inclusi, realizza, sul piano espressivo, effetti anticipativi. I morfemi casuali possono ottenere effetti espressivi anche per le loro qualità fonetiche, per la loro antichità,

per la possibilità di scegliere fra forme esistenti, doppie o molteplici, e soprattutto per il contenuto stesso della rispettiva categoria grammaticale.

Il nominativo si caratterizza per la sua grande autonomia e indipendenza, per il fatto che è un caso reggente e impone rapporti; è da lui che prende lo spunto la comunicazione. I valori stilistici di questo caso riflettono il suo contenuto specifico. La capacità espressiva del nominativo viene utilizzata soprattutto nelle sue funzioni sintattiche di soggetto, come pure in quelle predicato nominale e di apposizione, nelle costruzioni ellittiche, nei titoli dei libri, dei capitoli, degli articoli di giornali ecc., nelle personificazioni, antitesi, nel ordine di collocamento nella proposizione.

La ricerca viene così ad illustrare ed attestare la concezione dell'autore, secondo il quale le funzioni stilistiche delle parole si realizzano e si spiegano a partire dal loro particolare contenuto lessico-grammaticale.

MICROSTRUCTURA $V_m + V$ ÎN GRUPUL VERBO-ADVERBIAL

de

CORNEL SĂTEANU

1. Descrierea structurilor verbale cu componenți marginali¹ comportă și studiul structurilor $V_m + V$ (verb modal² + verb) sub aspectul semnificării sintactice, întrucît există situații în limba română actuală în care rămînem în imprecizie cînd vrem să determinăm la care din cele două verbe, din structura *verb + verb*, se referă un adverb, bunăoară, sau un alt termen care se găsește în relație cu acest grup verbal.

Grupul verbal, în cele mai multe lucrări de lingvistică din ultimul timp, este înțeles ca o microstructură, în interiorul căreia cuvintele se găsesc în relații ce se stabilesc de la cuvînt la cuvînt.

2. Conceptul de microstructură, în accepțiunea dată de Sorin Stati³, „ca și teza că un enunț se divide în microstructuri, pleacă de la postulatul că relația sintactică elementară se stabilește de la functor la functor: fiecare functor e legat de unul sau de mai mulți funcționari separați și nu de un lanț de funcționari: De ex. în *merii din grădina noastră au înflorit*, vom raporta verbul *au înflorit* la *merii* și nu la complexul funcțional *merii din grădina noastră*“⁴.

Această interpretare este într-adevăr cea mai apropiată de a surprinde relațiile și funcția funcțiilor în aceste relații, dar nu este singura interpretare. Gleason⁵, Arne Klum⁶ și alții susțin o concepție destul de răspîndită că există cuvinte care determină o propoziție (de exemplu unele ad-

¹ Pentru categoria „componenți marginali“ a se vedea Bernard Pottier, *Du très général au trop particulier en analyses linguistiques*, „Travaux de linguistique et de littérature“, Strasbourg, 1963, p. 9—10.

² Înțelegem prin „verb modal“ categoria de verbe ce sînt denumite „auxiliare de mod“, „semiauxiliare de mod“, „verbe de modalitate și aspect“ în lucrările de specialitate din limba română. Cf. V. Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, „Studii de Gramatică“, vol. I p. 59—81; *Gramatica limbii române*, Ed. Academiei R.S.R., ed. II, Buc. 1963, p. 98.

³ Sorin Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, Edit. Acad. Buc., 1967, p. 106—132.

⁴ Sorin Stati *op. cit.*, p. 111.

⁵ *Linguistics and English Grammar*, New-York, 1965.

⁶ *Verbe et adverbe*. Stockholm, 1961.

verbe) sau că o conjuncție face relație cu întreaga propoziție la care este subordonată propoziția pe care o introduce.

3. Într-o structură ca: *sînt lăudat acum, am fost lăudat acum* e puțin probabil că functorul *acum* e legat numai de functorul *lăudat*⁷, sau că *acum* e legat doar succesiv de functorii *sînt* și *lăudat*. Aceasta în cazul că acceptăm teoria lui Sorin Stati că *sînt lăudat* este o microstructură cu doi functori. Dacă acceptăm situația că în cazul lui *sînt lăudat* e un singur functor, atunci referirea lui *acum* la ambele alolexeme (*sînt* și *lăudat*) este explicabilă. Noi însă sîntem de părere, ca și Sorin Stati, că aici avem doi functori, doar că functorul al treilea, care vine și se asociază, poate, în cazul dat, să se refere la ambii functori și nu numai la unul, sau la fiecare separat.

Dacă am avea: *Sînt lăudat acum,*
Am fost lăudat ieri,

am putea accepta și am fi chiar constrinși la aceasta de selectarea formei morfologice de prezent sau de trecut a functorilor *sînt* și *am fost* în prezența adverbilor *acum* și *ieri*. În cazul dintii însă, adverbul *acum* intră în compatibilitate cu ambele forme morfologice din paradigma verbului *a fi*.

Se vedește aici un caz de structură ternară, unde dependența fiecărui functor de ceilalți este manifestată mai puțin prin variabilitatea morfologică selectivă, deoarece adverbul *acum* selectează atît prezentul cît și viitorul și chiar trecutul. Dacă, însă, în structura ternară intervine un adverb ca *ieri* sau *mîine*, dependența fiecărui functor de ceilalți se manifestă mai pregnant prin variabilitatea morfologică selectivă, deoarece *mîine* intră în incompatibilitate cu trecutul, iar *ieri* cu viitorul. Iată că în aceste structuri, adverbele sînt legate deopotrivă de cele două verbe, iar în cazul adverbilor *mîine* și *ieri* poate în mai mare măsură de formele finite ale verbelor.

*

Obiectul cercetării noastre fiind structurile verbo-adverbiale, iar în spațiul aci afectat studiul microstructurilor $Vm + V$ (verb modal + verb) în sensul solidarității lor semantice față de un al treilea functor, se impune delimitarea categorială a funcției functorilor⁸ pe baza semanticii sintactice.

În acest scop vom proceda la găsirea conținutului categorial și a conținutului funcțional⁹. Astfel, se vor degaja valorile verbelor modale în microstructurile $V + V$, care vor evidenția potențialul lor de a primi, solidar, componenți marginali.

⁷ Așa cum pare a fi interpretat cazul *este lăudat de prietenii* la Sorin Stati, *op. cit.*, p. 58.

⁸ Vezi pentru aceasta Sorin Stati, *op. cit.* p. 150.

⁹ Cf. S. Stati, *op. cit.*, p. 143.

Criteriul semantic se impune de la sine în această analiză, spre deosebire de indicația lui Harris¹⁰ în sensul de a nu amesteca distribuția cu semnificația. Dat fiind că prin distribuție ajungem să sesizăm conținutul funcțional al acestor verbe, analiza distribuțională se reclamă și ea, uneori fiind aplicată în exclusivitate.

Diederichsen¹¹ ne pune însă în gardă contra tendinței de a nu accepta decât metoda distribuțională.

Cît privește semantica functorilor din structurile: *pot face, trebuie să fac, era să fac*, conținutul funcțional al acestor functori se degajă în microstructuri și în macrostructuri. Așa de pildă, în microstructuri *poate* intră în distribuție cu infinitivul, cu conjunctivul (*poate fi, poate să fie*) și își precizează semnificația virtuală. Segmentul *poate* are însă un sens al cuvîntului unic, „semnificația individuală”¹², care separă pe *poate*, de *trebuie*, de *era* etc.

În afară de aceasta, *poate, trebuie, era* au o semnificație colectivă, un conținut categorial comun, care face parte din macrostructură, în sensul că au distribuție identică în relație cu alți functori.

I

1. Cînd verbul *trebuie* are sensul modal de „e necesar”, intră în aceeași categorie cu *poate* care are sensul „e în stare” și se comportă la fel în relație cu alt functor verbal, cerînd conjunctiv. Desigur că aceste verbe au și alte sensuri: „sînt util” (*trebuie*), „probabil” (*poate*), caz în care distribuția lor e alta, reliefindu-se un nou conținut funcțional.

Avem aici variante semantice ale aceluiași lexem (*poate, trebuie*), care pot apărea în construcții diferite¹³. O variantă de sens impune verbului modal să fie însoțit de o anumită clasă de functori, tot așa cum altă variantă semantică (alt sens) impune o altă clasă de functori.

Așa de exemplu, sensul „e necesar” (nuanța modală de necesitate¹⁴) a verbului a *putea* cere verb la infinitiv sau conjunctiv.

Conținutul funcțional, sensul modal, aici, este realizat, iar sensul predicativ¹⁵, caracterul verbal¹⁶, în sintagma în care apare ca element ajutător (formant modal), este ipotetic. Ipoteza se adevărește aplicînd proba comutării, în situația dată, cu alte verbe, care ar fi de așteptat să pună în evidență indicii verbali predicativi. Efectuarea probei ne dovedește

¹⁰ Z. S. Harris, *Distributional structure*, „Word”, 10 (1954), p. 146—162.

¹¹ Diederichsen, *The importance of distribution versus other criteria in linguistic analysis*, „Report” Oslo, I, p. 42.

¹² Cf. Tatiana Slama Cazacu, *La structuration dynamique des significations* „Mélanges Linguistiques”, Buc., 1957, p. 29, 113.

¹³ Cf. Sorin Stati, *op. cit.*, p. 185.

¹⁴ Cf. *Gramatica limbii române*, ed. a II-a, Buc. 1963, vol. I, p. 204—206; V. Guțu, *op. cit.*, p. 57—81.

¹⁵ Înțelegem prin acest termen verbele care pot funcționa singure ca predicate (în accepțiunea tradițională), ele neavînd nuanțele semantice în discuție.

¹⁶ Cf. V. Guțu, *op. cit.*, p. 193—194.

însă că nu sînt decît cîteva verbe care pot primi aceeași distribuție, iar acelea sînt de asemenea auxiliare¹⁷.

<i>A. Auxiliar de mod</i>	<i>B. Auxiliar propriu-zis</i>
poate (să facă)	voi; aş (face)
putem (face)	va; ar (face)
poate (face)	veți; ați (face)
trebuie (să facă)	vor; ar (face)
pot (face)	a (făcut), este (făcut)
are (să facă)	puteți (face)
vei; ai (face)	pot (face)
poți (face)	trebuie (făcut)
vom; am (face)	o (să facă)

Distribuția nu se datorește identității acestor verbe, ci doar asemănării lor funcționale în situațiile date: *Vm* (verb auxiliar de mod) + *V* (verb predicativ „Vollverb“¹⁸) la participiu, infinitiv, conjunctiv ca și *Va* (verb auxiliar) + *V* (verb predicativ „Vollverb“) la aceleași moduri, fără supin și gerunziu.

2. Spre deosebire de auxiliarele propriu-zise, care nu pot apărea decît în distribuția temporală contractată (*am, ai, a* etc. apar numai la perfectul compus¹⁹), verbele modale pot apărea și în alte relații temporale²⁰ (*trebuie făcut, trebuia făcut* etc.), dar nu pot intra, la rîndul lor, în distribuție decît cu anumite moduri.

Distribuția cu indicativul, imperativul, optativul este imposibilă. Ele exprimă, e adevărat, diverse nuanțe, uneori destul de îndepărtate. Această însă nu anulează caracterul lor auxiliar, tot așa cum nu e anulat nici în germană, unde de asemenea au mai multe valori. Dăm doar exemplul unui verb, *sollen* „a trebui“, care exprimă obligația morală: *man soll arbeiten* „omul trebuie să muncească“; posibilitatea: *sollte er krank sein?* „să fie oare bolnav?“, destinația: *soll das mir gehören?* „să nu fie oare pentru mine?“, ideea de viitor: *er soll kommen* „trebuie să sosească“.

3. Auxiliarele modale intră în relație și cu un functor din categoria numelui, tot așa ca și auxiliarele propriu-zise. În acest caz, ele se grupează similar auxiliarelor, au forme distribuționale diferite în cele două situații. În relație cu un nume însă se concretizează sensul „sînt util“ și devin predicative ca și auxiliarele propriu-zise.

¹⁷ Comutarea în aceste condiții cu verbe ca *merge, scrie, lucrează*, nu e posibilă; *merg face* etc.

¹⁸ Cf. Walter Jurg, *Kleine Grammatik der Deutschen Sprache*, Duden Redaktion, Leipzig, 1954, p. 37.

¹⁹ Vezi pentru aceasta V. Guțu, *Forme verbale compuse*, in „Studii și cercetări lingvistice“, XIII (1962), nr. 2, p. 191—197, care se ocupă de auxiliarul perfectului compus din acest punct de vedere.

²⁰ Vezi V. Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, „Studii de gramatică“, vol. I, p. 80.

Așa de exemplu, verbul *a trebui* are chiar forme distribuționale distincte când realizează sensul „sînt util“ față de situația în care apare cu sensul „e necesar“, conținutul funcțional, deci, fiind diferit:

A. Sens „e necesar“ B. Sens „sînt util“

trebuie (să fac)	trebuie(cuiva)
„ (să faci)	trebuiești („)
„ (să faci)	trebuie(ște) („)
„ (să facem)	trebuim („)
„ (să faceți)	trebuiți („)
„ (să faci)	trebuie („)

Din cele șase forme ale paradigmei coincide numai una, cinci fiind distincte (neglijăm tendința unora de a folosi formele predicative ca auxiliarele: *trebuie(cuiva)*, *trebuim să facem* etc. Vezi discuția de la p. 49).

Auxiliarul propriu-zis ne prezintă același tablou distribuțional: selectează verb (part.) când are sensul de auxiliar și selectează nume sau adverb când are sens predicativ.

A. Sens de auxiliar B. Sens predicativ

să fi (făcut)	să fiu (undeva)
„ („)	să fii („)
„ („)	să fie („)
„ („)	să fim („)
„ („)	să fiți („)
„ („)	să fie („)

Din cele 6 forme, toate sînt distincte, auxiliarul *a fi*, la perfect conjunctiv, avînd o singură formă, ca și *a trebui*.

Efectuînd aceeași probă cu *a avea*, vedem că acesta selectează de asemenea verb (part.) ori nume, potrivit variantelor semantice realizate. Are 3 forme distincte și 3 identice:

A. Sens de auxiliar B. Sens predicativ

am (făcut)	am (o carte)
ai („)	ai („)
a („)	are („)
am („)	avem („)
ați („)	aveți („)
au („)	au („)

Distribuție similară (cu *a trebui*, pe de o parte, și cu *a fi*, pe de altă parte) are și *a fi* când realizează varianta semnativă de modalitate.

A. Sens de modalitate B. Sens predicativ

era (să cad)	eram (acasă)
„ (să cazi)	erai („)
„ (să cadă)	era („)
„ (să cădem)	eram („)
„ (să cădeți)	erați („)
„ (să cadă)	erau („)

4. La alte verbe, formele sint identice în ambele situații (predicativ și auxiliar), nepermițând o delimitare a distribuției. În această situație este verbul *a putea*:

A. Auxiliar	B. Predicativ
pot (face, să fac)	pot (multe)
poți (face, să faci)	poți („)
poate (face, să facă)	poate („)
putem (face, să facem)	putem („)
puteți (face, să faceți)	puteți („)
pot (face, să facă)	pot („)

tot așa ca și auxiliarul *a avea*, ca formant al viitorului:

A ¹ . Auxiliar	B ¹ . Predicativ
am (să cînt)	am (o carte)
ai (să cînți)	ai („)
are (să cînte)	are („)
avem (să cîntăm)	avem („)
aveți (să cîntați)	aveți („)
au (să cînte)	au („)

Paralelismul nu este însă perfect, deoarece dacă la auxiliarul de mod (A) e posibilă permutarea termenilor (*să fac pot*), la auxiliarul viitorului (A¹) nu e posibilă (*să plec am*)²¹. Dar, în același timp, la auxiliarul de mod nu e posibilă decît o singură comutare: *pot + pronume*; *pot + nume* nu e posibilă (*pot stilou* e structură incorectă)²².

Dacă nu admitem posibilitatea *pot + pronume*, atunci se pare că avem de-a face cu un auxiliar de mod prin excelență, deoarece și ca predicativ va cere tot verb, sintagma realizabilă fiind V + V.

5. În construcțiile în care aceste verbe, realizînd varianta semantică de auxiliar de mod, apar în distribuție cu un participiu (*trebuie menționat*), se realizează o valoare de conjugare pasivă întocmai ca și în cazul cînd ar fi construite cu auxiliarul propriu-zis. Aici funcția auxiliarului propriu-zis *a fi*, de la diateza pasivă, este cumulată de auxiliarul de mod *trebuie*²³. De aceea el apare cu aceeași distribuție ca și auxiliarul propriu-zis de la diateza activă:

trebuie menționat,
am menționat.

E de remarcat că există și o relație gramaticală între subiectul conjunctivului și cel al verbului modal²⁴ în cazul cînd *subiectul e personal*:

²¹ Cf. V. Guțu, *Forme verbale compuse*, „Studii și cercetări lingvistice“, XIII (1962), nr. 2, p. 197.

²² Vezi pentru aceasta și V. Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, în „Studii de gramatică“, vol. I., p. 81, unde nu e admisă nici *pot + pronume*.

²³ Vezi și *Gramatica limbii române*, ed. II-a, vol. I., p. 230, § 220.

²⁴ Vezi în legătură cu această problemă și S. Stati, *Teorie și metodă în sintaxă*, București, 1967, p. 186.

(eu *trebuie să fac*), ceea ce se reflectă și în tendințele unor vorbitori de a supune formelor paradigmatică verbul *trebuie*:

eu trebuiesc să fac,
tu trebuiești să faci,
el trebuiește să facă,
noi trebuie să facem,
voi trebuiți să faceți,
ei trebuie(sc) să facă.

Acest procedeu nu e posibil atunci când *trebuie* selectează participiu:

(lucrul) *trebuie făcut*.

În această situație subiectul nu poate fi decât un nume de lucru.

6. În grupurile predicative în care se ivesc două verbe la conjunctiv, infinitiv sau participiu, coordonate între ele, auxiliarul de mod (*Vm*) apare o singură dată, în condiții distribuționale similare cu auxiliarele propriu-zise (*va*)²⁵:

A. *Vm+V* coord. *V*

B. *Va+V* coord. *V*

A. *Puteau să câștige și să plătească.*

B. *Aveau să cumpere și să închirieze.*

*

7. Din analiza făcută pînă aici se desprinde concluzia că aceste verbe (numite auxiliare de modalitate, semiauxiliare²⁶) se caracterizează printr-o distribuție asemănătoare verbelor auxiliare, distribuție limitată și neidentică, dar distinctivă, relevantă în microstructura *V+V*.

Prin aceasta, în situațiile discutate, auxiliarele de mod, ca funcție, am putea spune că se însușează caracterului de formant și nu de plerem.

Dacă auxiliarului *am* din *am făcut* pare că i se recunoaște rolul de formant alături de plerem, care este reprezentat prin participiu²⁷, am putea considera și verbele auxiliare de mod ca formanți (în microstructura *V+V*), iar elementul pleremic să fie reprezentat prin participiu, infinitiv (eventual conjunctiv sinonim al infinitivului).

²⁵ Pentru auxiliare vezi *Gramatica limbii române*, ed. II, vol. II, p. 98, 242.

²⁶ Cf. *Gramatica limbii române*, Ed. Academiei R.S.R., ed. I., vol. I, p. 253; ed. II, vol. I, p. 204—206, vol. II, p. 98; I. Iordan, *Limba română contemporană*, București, 1956, p. 408, 563; V. Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, „Studii de gramatică”, I, (1956), p. 17—81; și alții.

²⁷ Cf. V. Guțu, *Forme verbale compuse*, S.C.L., XIII (1962), nr. 2, p. 125.

În favoarea acestei interpretări pledează și afirmațiile că valoarea semantică este adusă în relație de verbul la participiu, infinitiv etc.²⁸. Pentru a le considera, în întregime, în acest sens, parțial constituie un obstacol faptul că din două cerințe de bază ale distribuției, numai una este satisfăcută de aceste verbe, și anume: auxiliarele de mod prezintă forme distincte în situația când realizează varianta semantică de „modalitate“ de cea în care sînt verbe predicative, dar nu se limitează ca distribuție la o singură poziție.

De aceea considerăm, în ceea ce privește conținutul lor funcțional, că sînt functori limitați, care în situațiile discutate se comportă asemănător verbelor auxiliare „Hilfsverben“ de categoria lui **am făcut** și că alcătuiesc o unitate semantică gramaticală strînsă în cadrul microstructurii V+V cu indici distribuționali distinctivi. Astfel pot fi considerate caracteristici ale participiilor, infinitivelor etc., deoarece și ele (iar uneori numai ele) poartă indicația de persoană și număr.

II

1. Verbele modale, cînd intră în macrostructură cu același sens de „auxiliar de modalitate“ alături de un nume (predicativ), cer obligatoriu prezența unui alt verb (copulativ), deoarece fără el nu poate lua naștere macrostructura respectivă, nu se poate realiza un enunț corect în limba română actuală.

Verbele modale nu pot intra în relație cu numele predicativ decît prin verbul copulativ.

A. *El poate student.*

El trebuie bun.

El are liniștit.

nu sînt enunțuri corecte, decît dacă va apărea un verb copulativ.

B. *El poate fi student.*

El trebuie să fie bun.

El are să fie liniștit.

2. Dacă la componenții verbali din structurile de mai sus, adăugăm încă un functor din seria verbelor copulative, observăm compatibilitatea functorilor *trebuie*, *poate*, *are* și în aceste macrostructuri:

El poate fi considerat inginer.

El trebuie să fie considerat inginer.

El are să fie considerat inginer.

Din acestea se desprinde același conținut funcțional care grupează functorii *trebuie*, *poate*, *are* în aceeași clasă de functori. În același timp însă, nu fiecare din cei trei functori face parte din aceeași clasă, dacă luăm ca mijloc de determinare verbul copulativ+participiul *considerat*.

²⁸ Cf. *Gramatica limbii române*, ed. II, vol. I, p. 204; vol. II, p. 98; Iorgu Iordan, *Limba română contemporană*, p. 408; V. Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, în „Studii de gramatică“, I, 1956, p. 80, ș.a.

Vom observa că din cele trei verbe, unul, *trebuie*, va face o clasă aparte, dat fiind că, în prezența lui, copulativul *fi* e omisibil:

El trebuie considerat inginer.

În celelalte două situații, verbul *fi* este non-omisibil.

Putem conchide, deci, că functorii *trebuie*, *poate*, *are* sînt de același grad, au același conținut în contractarea relației cu *fi* (copulativ) într-o macrostructură, dar că sînt cu conținut funcțional diferit în relație cu *considerat*. Clasa de secvențe în care intră componentii *trebuie*, *poate*, *are*+*fi* aparțin unui conținut categorial²⁹, acela al verbelor copulative precedate de verbe modale, capabile să realizeze legătura dintre subiect și numele predicativ. Ele constituie o categorie mai corectă decît în macrostructura cu *considerat*, care e mai rară și cere o extensibilitate mai mare grupului verbal predicativ, fapt mai greu pentru limba română.

3. Aceeași valoare se degajă și prin procedeul permutabilității, în sensul inversării functorilor³⁰. Astfel grupul *poate*+*fi* nu se supune acestui procedeu: *el fi poate* este structură irealizabilă, incorectă în româna actuală. De asemenea, nici unul din termeni nu poate fi omis: *el poate inginer*, *el fi inginer* sînt structuri incorecte.

4. Auxiliarele de mod, alături de verbele copulative, au aceeași distribuție ca auxiliarele propriu-zise, ajutînd verbul copulativ să formeze predicatul nominal³¹.

A. *El a fost inginer.*

El va fi inginer.

El are să fie inginer.

B. *El poate fi inginer.*

El pare a fi inginer.

El trebuie să fie inginer.

Cu aceeași valoare și în aceeași formă distribuțională ca mai înainte, apar și pe lingă verbe care primesc un element predicativ suplimentar:

poate fi considerat fruntaș,

poate fi făcut mai limpede,

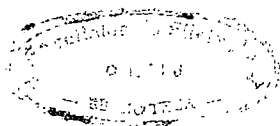
se poate considera fruntaș,

se poate face mai limpede.

²⁹ Par a face excepție unele verbe copulative, care au o nuanță de sens, ca acelea discutate de Paula Diaconescu, *Rolul elementului verbal în componența predicatului nominal*, în „Studii de gramatică“ vol. II, p. 112—120. Autoarea consideră că aceste verbe alcătuiesc predicat nominal-verbal. Unele din acestea au fost înglobate în Gramatica Academiei la copulative (*am să ies învățat*), altele la elementul predicativ suplimentar ca verb-predicat, regent al elementului predicativ suplimentar.

³⁰ Cf. Sorin Stati, *op. cit.*, p. 55.

³¹ Cf. și V. Guțu, *Semiauxiliarele de mod*, în „Studii de gramatică“, vol. I, p. 79, 81.

Dacă comutăm auxiliarele de mod cu auxiliarul propriu-zis, observăm o identitate perfectă în comportarea celor două feluri de auxiliare (de mod și propriu-zise) în structurile amintite:

*va fi considerat fruntaș,
va fi făcut mai limpede,
se va considera fruntaș,
se va face mai limpede.*

6. Din analiza distribuției auxiliarelor de mod în construcții cu nume predicativ (NP), se desprinde concluzia că ele nu pot fi elemente verbale într-un predicat nominal, deoarece indicii din planul conținutului lor neagă posibilitatea de distribuție în sintagma $vm+NP$. Ele apar doar în corelație cu verbul copulativ (vc), relație ce se înscrie în microstructura $V+V$ (verb+verb), obținând macrostructurale:

$vm+vc+NP$
 $vm+va+vc+NP$

Limitarea distribuției auxiliarelor de mod la sintagma $vm+vc$ (în cazul discutat) și $V+V$ (în general), se datorește conținutului lor funcțional modal, care se relevă în oricare structură: auxiliarul *poate* în structura oricărei sintagme se distinge prin indicele posibilității, *trebuie* prin acela al necesității ș.a.m.d., tot așa cum *am, ai, a; voi, vei, va; aș, ai*, distribuindu-se în *perfect compus, viitor, optativ*, datorită caracteristicilor de *trecut, viitor, optativ*, participă totdeauna ca formanți ai acestor caracteristici.

În structura $V+NP$ e necesar ca constituienții din planul semnatic al verbelor să fie nedistinctivi, verbele să intre în formulă golite de indici semantici, tocmai pentru a fi capabile de a transmite conținutul semantic al numelui predicativ (NP) subiectului (NS), sub formă de calificare sau identificare. Deci să nu contribuie la caracteristicile unui plerem (în cazul de față NP) ca format, ci ca punte de trecere între cele două plereme (NS, NP) obținând formula $NS+vc+NP$.

Acele verbe care sînt apte de a intra în această distribuție formează un grup verbo-nominal (predicativ), iar care nu, rămîn ca elemente formante ale verbelor sau copulativelor, constituind grupuri verbale (predicative).

III

În urma degajării semanticii functorilor pe baza analizei distribuționale, putem spune că, în cazul dat, auxiliarele de modalitate alcătuiesc, împreună cu verbele copulative, o secvență unitară, o microstructură verbală, în care verbul modal este prezent, nu numai cu semnificația sa colectivă (conținut categorial comun) ci și cu semnificația sa individuală³² (semantica lexemului însuși), ceea ce face incompatibilă distribu-

³² Cf. T. S. I. Caza cu, *La structuration dynamique des significations*, „Mélanges linguistiques”, Buc. 1957, p. 113; S. Stăti, *op. cit.*, p. 106—132, 172—182.

ția cu nume predicativ, fără verb copulativ (*pot inginer, trebuie atent* etc. nu pot comuta cu *pot fi inginer, trebuie să fiu atent*).

Coerența functorilor determină primirea de către ambii a componentelor marginali.

Încercînd o grupare a acestor structuri din punctul de vedere al extensiunii lor, obținem grupuri structurale cu extensiune maximă de cinci termeni.

Grupul verbal.

A.a) $vm + V^{33}$

Nilă nu înțelegea pentru ce toate acestea trebuiau făcute pornind de la furtul oilor și cailor familiei (M. Preda, M., 195).

Pentru întâia oară Moromete nu putea scăpa de un sentiment de nevinovăție ... (M. Preda, M., 160).

Chiar mai odinioară l-am văzut umblînd prin tîrg cu cotul subsuoară după cumpărat sumani, cum î-i negustoria, și trebuie să fie pe aici undeva (Creangă, Amintiri).

... întrebă moale Paraschiv apucînd și el lingura într-un anumit fel, vrînd să spună că vrea să mănînce mai repede (M. Preda, M., 19).

Cînd fu a se înfățișa la boierul ... fie-sa spuse (Ispirescu, L., 177).

Duceți-vă în pădure pe unde are a trece el și faceți precum v-am spus (Ispirescu, L., 117).

Ascultă Constandine ... eu am a-ți spune ceva (Sădoveanu, O., III, 226).

Corabia era să se înece la Sulina.

A.b) $vm + LV$

Ea trebui de el în somn aminte să-și aducă (Eminescu, Poezii, 125).

Era să-și piardă capul.

B.a) $vm + va + V$

Se împrumutase la Aristide cu o sumă neobișnuit de mare și nu știa Achim — nu presupunea — că acest împrumut... trebuia să fie acoperit tocmai de el, de Achim (M. Preda, M., 182).

Angajatul poate fi detașat de acela care angajează, pe cel mult 6 luni (Codul muncii, 10).

Niculaie intră și el în casă și sări în dreptul geamului unde se piti să poată auzi, fără să poată fi văzut (M. Preda, M., 89).

B.b) $vm + va + LV$

Era să fie dat afară.

Vrea să fie tras la răspundere.

³³ vm =verb, modal, va =verb auxiliar, V =verb predicativ, vc =verb copulativ, LV = locuțiune verbală, N = nume predicativ, LN = locuțiune nominală.

C.a) $vm+va+va+V$

Putea să fi fost avut mai mult.

Trebuie să fi fost ajuns de atunci.

Voia să fi fost menționat *măcar* o dată.

C.b) $vm+va+va+LV$

Putea să fi fost tras la răspundere.

Era să fi fost luat în rîs („Magazin“, XIII, Nr. 601).

C.c) $va+va+vm+V$

Ca s-ajungă la marginea pămîntului, ar fi avînd a pași o prăpastie afundă peste care nu se poate trece fără pod (Sadoveanu, O., III, 262).

Grupul verbo-nominal.**D.a) $vm+vc+N$**

Tu pari a fi un inginer

Ori un nour vagabond (Eminescu, Poezii, 230).

Cu toate acestea, în balada „Vinătorul Carpaților“ sînt imagini care se văd a fi fotografiate de la natură (Odobescu, Pseudok., 195).

Trebuie să fii corect.

Pot fi inginer.

D.b) $vm+vc+LN$

Nu-ți pare a fi lucru de șagă (Creangă, Amintiri).

Poate fi un pierde-vară.

E.a) $vm+va+vc+N$

Trebuie să fi fost medic; *altfel nu-mi ușura durerea ca prin minune.*

Poate fi considerat inginer *deja*.

Putea să fi devenit profesor.

E.b) $vm+va+vc+LN$

Trebuie să fi fost un coate-goale.

Poate fi considerat fluieră-vînt.

F.a) $vm+va+vc+N$

Trebuie să fi fost ajuns inginer.

Trebuie să fi fost considerat nebun.

F.b) $v+va+va+vc+LN$

Putea fi fost născut isteț.

Era să fi fost ajuns pierde-vară.

МИКРОСТРУКТУРА $V_m + V$ В ГЛАГОЛЬНО-НАРЕЧНОЙ ГРУППЕ

(Резюме)

На основе дистрибутивного анализа автор устанавливает семантику функторов модальный глагол + предикативный глагол в глагольно-наречной группе. Вспомогательные глаголы модальности составляют вместе с глаголом-связкой единый кадр, микроструктуру, в которой модальный глагол присутствует не только с его коллективным, но и с его индивидуальным значением, что делает невозможной дистрибуцию этих глаголов с именной частью без глагола-связки. Связность функторов определяет включение и краевых компонентов.

После подробного анализа, из которого выделяется функциональное и категориальное содержание этих функторов, проводится группировка структур, в которых появляются эти модальные глаголы, и получаются структурные группы с максимальным расширением до пяти терминов.

LA MICROSTRUCTURE $V_m + V$ DANS LE GROUPE VERBO-ADVERBIAL

(Résumé)

En employant l'analyse distributionnelle, l'auteur réussit à établir une sémantique des foncteurs verbe modal + verbe prédicatif dans le groupe verbo-adverbial. Les auxiliaires de modalité constituent avec les verbes copulatifs une séquence unique, une microstructure, dans laquelle le verbe modal est présent avec sa signification non seulement collective mais aussi individuelle, ce qui rend impossible la distribution de ces verbes avec des noms prédicatifs sans verbe copulatif. La cohérence des foncteurs les détermine tous deux à accepter les composants marginaux.

Après une analyse détaillée d'où se dégagent les contenus fonctionnel et catégoriel de ces foncteurs, on procède à un groupement des structures dans lesquelles ces verbes modaux apparaissent et l'on obtient des groupes structuraux avec une extension à cinq termes au maximum.

ACTUALITATEA ROMANULUI TURGHENIEVIAN

de

ADRIAN GHIJȚCHI

Circulația operelor lui Turgheniev, diminuată o vreme, din momentul intrării în competiție a creației lui Tolstoi și Dostoievski, cunoaște în ultimile decenii o sensibilă intensificare. Copleșit de vastitatea vieții rusești cuprinse în *Război și pace*, înfiorat de enigmaticele straturilor abisale ale psihicului uman în *Amintiri din casa morții* sau în *Frații Karamazov*, cititorul occidental a operat cu termeni de comparație care, firește, l-au dezavantajat pe Turgheniev. În urma acestei confruntări arta lui s-a părut lacunară, realitatea zugrăvită în opera sa — de dimensiuni restrânse, analiza psihologică — schematică, stilul — prea șlefuit. Totuși, nici atunci romanul turghenievian nu a fost dat uitării. Dacă a scăzut numărul cititorilor, în schimb el a ocupat în continuare un loc de prim rang în cercetările istoricilor literari, ale teoreticienilor care au consacrat studii celebre esteticii romanului, influenței literaturii asupra profilului moral și intelectual al tinerelor generații, a modelării gustului pentru frumos — studii semnate de nume prestigioase ca Hippolyte Taine, Paul Bourget, Albert Thibaudet ș.a. —, fixând locul pe care-l merită de drept creația lui Turgheniev în partea superioară a romanului din literatura universală. Dar, după cum știm, istoricii literari nu pot permanentiza în atenția marelui consumator de artă, a publicului, anumite opere. Cauzele rezistenței lor la efectul coroziv al timpului rezidă în ele însele, în disponibilitatea lor de a oferi noi straturi de semnificații valabile, de a fi consonante sensibilității cititorului din epocile respective. Contemporanii noștri — o atestă statisticile întreprinse în țările anglo-saxone — manifestă un interes susținut pentru romancierul rus, ceea ce denotă că opera lui n-a intrat încă în categoria acelor care nu pot fi frecventate decât cu un cicerone, „dans un silence respectueux et avec une admiration un peu morne“, cum ironizează Nathalie Sarraute în eseu *L'ère du soupçon* creația lui Anatole France sau Joyce.

Indicele bibliografic *Turgenev in English*, apărut în 1962 la New-York sub îngrijirea Rissei Yachnin și a lui David Stam, cu un studiu introductiv al slavistului Marc Slonim, pe baza datelor furnizate de *National*

Union Catalog, de acelea ale Bibliotecii publice din New-York și al Bibliotecii Congresului de la Washington, cit și al acelei de la British Museum, cuprinde 582 de titluri (308 traduceri și 274 lucrări bio-bibliografice). Peste o treime din acestea au văzut lumina tiparului în perioada postbelică. Explicînd fenomenul, Marc Slonim invocă „tonul liniștit al lui Turgheniev“, „claritatea sporită a compoziției“, „umanismul“, „naturaletatea vibrației emoționale și libertatea în zugrăvirea evenimentelor“ — trăsături care-l deosebesc de „șabloanele convenționale anglo-saxone și de formalismul logic francez în crearea așa numitului „wel-made novel“ (a romanului bine încheiat)¹.

Reviviscenta interesului pentru scriitorul rus în ultimul pătrar de veac are, evident, și alte cauze.

Spre deosebire de romanele dostoevskiene, lipsite de o arhitectonică riguroasă, sau de acelea ale lui Tolstoi, în care evenimentele istorice și sociale, într-o rostogolire năvalnică de adevărată forță a naturii, sparg orice zăgazuri, orice norme consacrate în compoziție; spre deosebire de Gonțarov, care, după propria-i mărturie, nu părăsește obiectul descris pînă cînd nu-l întoarce pe toate fațetele și pînă nu zăbovește și asupra legăturii, la prima vedere insesizabilă, între obiectul respectiv și forul interior al personajului din ambianța căruia face parte, ceea ce duce însă la o curgere lentă a narațiunii și la dilatarea excesivă și, în consecință, obositoare a episoadelor, — romanul lui Turgheniev este construit cu maximă economie și rigoare, tinzînd spre armonie, echilibru perfect al părților. Aversiunea declarată față de divagațiile abundente din romanele hugoliene sau balzaciene este binecunoscută din corespondența și discuțiile sale cu Flaubert, Zola, Daudet și alți scriitori, consemnate în *Jurnalul* fraților Goncourt și în alte lucrări memorialistice². Orice digresiune ce urmărea să facă simțită prezența, uneori, în mod ostentativ, și erudiția romancierului, dar care totodată impieta asupra dinamicii subiectului, a fost evitată cu consecvență de către Turgheniev, ducînd la o concentrare, în timp și spațiu, rar întîlnită a acțiunii și la o dispunere convergentă a „secțiunilor în fluxul vieții“, cum le spune Albert Thibaudet episoadelor. Și nu întîmplător același exeget, în *Estetica romanului*, citează *Colomba* lui Prosper Mérimée, *Doamna Bovary* a lui Flaubert și *Părinți și copii*, relevînd că aceste opere, la aproape un secol de la apariție, nu au pete de rugină, „au rămas neatînse de timp, fără frunze uscate și fără ramuri caduce“³. Simțul artistic, acest „ultim dar al zeilor oferit omului“ (Turgheniev), a prezidat nu numai la organizarea episoadelor, dar l-a condus pe Turgheniev, concomitent și în strînsă colaborare cu prietenul său Flaubert, la introducerea unor numeroase procedee care au îmbogățit arta romanului. Bunăoară, prezența autorului, cu inevitabila ei consecință: vorbăria, umplutura —

¹ *Turgenev in English*. New-York, The New-York Public Library, 1962.

² Cf. Edmond et Jules de Goncourt, *Journal. Mémoires de la vie littéraire*, vol. VI—VII.

³ Albert Thibaudet, *Fiziologia criticii*, ELU, Buc., 1966, p. 159.

considerată în epoca lui Hugo și Balzac, Pușkin și Gogol drept principiu de bază în roman — a fost substituită prin încorporarea într-unul din personaje a concepțiilor și sentimentelor romancierului, personaj care este plasat „într-un anumit punct de echilibru“ și-l impune „ca locțiitor al autorului“ (Thibaudet), răspunzând cerinței formulate încă de H. Taine față de romanul autentic ca între operă și creatorul ei cordonul ombilical să fie bine tăiat. Cerința obiectivării quasitotale se impunea atât de imperios, încît însuși H. Taine a renunțat la roman, deoarece se vedea prea limpede îndărătul eroilor săi care, datorită acestui fapt, nu dădeau impresia că „există ca obiecte concrete“, ca individualități de sine stătătoare. De aceea încorporarea viziunii romancierului într-unul din personaje a fost, pe bună dreptate, ea însăși socotită drept „o operă de artă“ (Thibaudet). S-a creat astfel, prin strădania citorva scriitori europeni de primă mărime — Flaubert, Turgheniev, Maupassant — ceea ce se numește în mod curent forma impersonală a romanului. Însă în limitele acestei formule nu era exclusă varietatea, fiind adesea prezente chiar și elemente de subiectivism pregnant. Sub acest ultim aspect, între Flaubert și Turgheniev există similitudini evidente: amîndoi au fost lirici temperamentali și clasicizanți în creație. Cunoscuta precizare a romancierului francez: „Madame Bovary sînt eu“ a dat multă bătaie de cap adeptilor formeii impersonale a romanului, deoarece, măcar în parte, ea submina, dacă nu anula chiar, eșafodajul teoriilor construite ad-hoc de către ei. Pe de altă parte, trebuie să amintim că eticheta de roman impersonal aplicată operei lui Flaubert n-a întrunit unanimitatea criticii literare. Turgheniev, la rîndul său atât în peisagistică, dar mai cu seamă în tonul narațiunii s-a manifestat ca un liric prin excelență. „Scriitorul nu întrușchipează în imagini idei preconceptuate; totul se naște din sufletul lui“⁴ — consemnează el în corespondență, mărturie ce coincide, în esență, cu declarația lui Flaubert amintită mai sus.

Printre primii scriitori ai secolului al XIX-lea Turgheniev cultivă detaliul „de atmosferă“. Faptul uman și anecdotic este secundat parcă de un acompaniament muzical, abia perceptibil alcătuit din sensibilitatea autorului, culoarea și atmosfera locurilor. Romanul *Un cuib de nobili* este revelator în acest sens. El stăruie în memoria fiecăruia din cei ce l-au citit nu atât prin povestea dramatică a iubirii între Lavrețki și Liza Kalitina, cît prin atmosfera plină de vrajă, de gingășie, evocată nostalgic cu o incomparabilă forță. Această operă a generat o literatură întreagă consacrată „cuibului de nobili“, pînă pe la începutul veacului nostru. „Peisaj turghenievian“, „roman turghenievian“ etc., expresii intrate demult în terminologia istoricilor literari, nu au în vedere altceva decît maniera singulară, timbrul specific, *canto*-ul personal, cum ar zice R. -M. Albérès⁵, după care recunoaștem fără dificultate creația lui Turgheniev.

⁴ I. S. Turgheniev, *Pisma*, vol. 12, partea II, p. 351.

⁵ Cf. R.-M. Albérès, *Istoria romanului modern*, E.L.U., Buc., 1968.

Acțiunea romanelor sale este foarte restrînsă în spațiu⁶. Aceasta s-a repercutat în primul rînd asupra cuprinderii evenimentelor, care, de altfel, nu-l pasionează de loc, deoarece, după propriile-i cuvinte, în artă „interesează numai tipurile”⁷. Tentăția balzaciană a totalității, a zugrăvirii vieții sociale multiforme, incomensurabile, într-un „roman-sumă” ce presupune planuri interferente, o derulare în durată a faptelor cît și o intrigă complicată, Turgheniev n-a cunoscut-o. Acțiunea romanelor lui se consumă de obicei în cadrul unuia sau a citorva conace boierești, arareori este plasată, pentru un răstimp scurt, în vreun orașel provincial, dar nici într-un caz în saloanele moscovite sau petersburgheze. Restrîngerea cadrului acțiunii a adus după sine limitarea timpului și polarizarea atenției în jurul protagonistului (în romanul *Rudin* pivotul central este eroul omonim, *Părinți și copii* este romanul nihilistului Bazarov, iar *În ajun* al entuziastei Elena Stahova). Descrierea raporturilor eroului principal cu personajele de plan secund îi oferă scriitorului prilejul de a-i creiona profilul intelectual și etic și totodată de a-și releva, discret, simpatia sau de a dezavua, cu un zîmbet condescendent, concepțiile vreunui protagonist într-un moment dat. Eroul turghenievian apare, din primele pagini ale romanului ca un om necunoscut celorlalte personaje, într-un mediu cu relații demult statornicite. Apariția sa neașteptată incită curiozitatea, modifică relațiile lor cotidiene. Se iscă înfruntări deschise sau abia voalate între membrii aceleiași comunități ori între ei și noul venit. Necesitatea delimitării și clarificării pozițiilor se impune stringent, căci viața rutinată și-a întrerupt cursul obișnuit. Cu atît mai mult cu cît protagonistul este întotdeauna un om adult, format definitiv, o individualitate ieșită din comun, protestatar și agitator, ca Dmitri Rudin sau iconoclast, ca Bazarov. În această împrejurare detaliile de ordin biografic, procesul formării caracterului rămîn în afara cadrului operei, și numai în rare cazuri și cu extremă parcimonie i se oferă cititorului crîmpeie din adolescența eroului, prin care doar se sugerează unele valențe noi ale figurii centrale. Ideile și sentimentele, faptele săvîrșite de erou decurg firesc din structura lui psihică și viziunea asupra lumii și îl încadrează într-o tipologie socială determinată. Turgheniev mărturisea că „s-a străduit, pe cît l-au ajutat puterile și priceperea, să reflecte conștiincios și să întruchipeze în tipuri corespunzătoare atît ceea ce numea Shakespeare: „the body and pressure of time” (pecetea și presiunea vremii), cît și fizionomia inconstantă a oamenilor ruși din pătura cultă”⁸, care i-a servit drept obiect al observației asidue de romancier. De aceea principalele orientări ideologice, științifice și artistice care au frămîntat în secolul trecut societatea rusă de-a lungul a patru decenii s-au reflectat pregnant în romanele lui. Or, se știe că aceasta a fost o epocă de studiu intens al filozofiei și al doctri-

⁶ Cf. *Istoria russskogo romana, v dvuh tomah*, Izd. A.N.S.S.S.R., M.—L., I, 1962.

⁷ I. S. Turgheniev, *Sbornik pod red. N. L. Brodskogo*, Orel, 1940, p. 87.

⁸ I. S. Turgheniev, *Sobranie socinenii*. Goslitizdat, M., 1956, vol. XI, p. 403.

nelor social-politice occidentale (în cercurile lui Herzen, Bielinski, Bakunin, Petrașevski etc.), de revizuire și adaptare la realitățile ruse. Se produceau, concomitent, modificări adânci în structura socială: pe arena social-politică se impune o nouă forță, „raznocinți“, reprezentanți ai micii burghezii. Tocmai această schimbare rapidă a fizionomiei ideologice și sociale în rîndurile intelectualității este urmărită îndeaproape de către Turgheniev în principalele sale romane. Și nu întimplător criticul Dobroliubov, unul din cei mai străluciți purtători de cuvînt ai „raznocinților“, releva sensibilitatea scriitorului la suflul torid al vremii, capacitatea de a sesiza și întruchipa cu promptitudine în imagini artistice cele mai noi fenomene ale contemporaneității, fără a rămîne în expectativă, așteptînd statornicirea lucrurilor, perspectiva istorică necesară, chipurile, unui artist, cum teoretiza atunci Gonțearov. În consecință pe Turgheniev nu l-a atras descrierea eternului „suflet slav“, despre care s-a scris atîta, nu l-a interesat factura spirituală generală a intelectualului rus, ci profilul lui specific într-o perioadă scurtă, precis determinată; de aici și alegerea unui conflict acut, limitat doar la cele mai relevante și definitorii momente, de aici și restrîngerea cadrului spațial al acțiunii, a numărului acelor ce se aliniază de o parte și de cealaltă a baricadei; de aici și laconismul excesiv în analiza psihologică, deoarece în romanele lui evenimentele se precipită vertiginos, necesitatea adoptării unei atitudini clare este prea presantă și nu acordă răgaz pentru îndoiele, pentru drămuirea alternativelor (Hamletizarea nu ar fi avut alt efect decît trenarea acțiunii și, evident, romancierul n-a acceptat-o). Analiza psihologică minuțioasă este substituită prin crochiul nervos, prins din cîteva trăsături, alese însă fără greș; maniera gogoliană de aglomerare a detaliilor din ambianța înconjurătoare, pentru a dezvălui substanța caracterului, sau aceea dintr-una din nuvelele lui Tolstoi de descriere pe zece pagini a unui singur gest al eroinei sînt repudiate categoric de către Turgheniev. Portretul fizic este schițat sumar, iar cel intelectual se încheagă succesiv din aprinse dezbateri ideologice, din frînturile ecoului lor-trezit în mintea și inima personajelor secundare.

Rezultanta firească a procedeelor amintite s-a concretizat în reducerea volumului romanelor turghenieviane (150—250 pagini), situarea unora din ele în categoria povestirii. Din acest punct de vedere s-au declanșat, la timpul lor, polemici susținute, atunci cînd *Asea*, *Ape de primăvară* sau *Rudin* au trebuit să fie încadrate într-o specie definită a prozei, și Turgheniev însuși a oferit motive pentru încrucișarea spa-delor subintitulindu-și, bunăoară, romanul *Rudin* „povestire“. Condensarea maximă a impus un ritm alert în succesiunea secvențelor, menținerea aproape continuă a eroului principal în prim plan și, prin aceasta, mijlocirea unui contact direct și imediat între cititori și un personaj sintetic, identificabil fără dificultate. Evitînd contururile vagi, vălurile enigmatice de factură romantică, Turgheniev „izolează o criză“. El a intuit, parcă, ideea că orice roman trebuie să constituie un întreg, un ansamblu arhitectonic ireproșabil sudat, episoadele să fie legate de un singur subiect, de o situație principală care să producă o intrigă, să

constituie focarul spre care să graviteze preocupările personajelor, iar ideile lor să devină coerente. Virtuțile enumerate aici stabilesc punți de legătură cu cea mai răspândită și accesibilă artă a secolului nostru, cu cinematografia, și, credem, au contribuit în mare măsură la reviviscența interesului pentru romanul turghenievian.

Firește, operele lui Turgheniev, ca și ale altor scriitori proeminenți din veacul trecut, sînt dependente, după cum am văzut, de condiții temporale precise, particulare, și de aceea unor istorici literari li se pare temerară tentativa de a vorbi despre actualitatea sau, dacă vreți, modernitatea lor. În pofida aserțiunilor unor sceptici, creația romancierului rus cucerește tot mai mulți cititori, ceea ce denotă, fără putință de tăgadă, că ea este purtătoarea unor sensuri permanente, îngăduie, prin umanismul ei profund, relații multiple cu experiența și unele aspirații contemporane, îngăduie posibilitatea de a stabili anumite asociații cu realitatea zilelor noastre. Dar mai presus de toate, creația turghenieviană demonstrează că ea nu se află într-un raport de adversitate cu unele teme și procedee ale literaturii realiste din secolul nostru, pentru că, așa cum remarcă scriitorul însuși într-un articol închinat lui Prosper Mérimée, „în literatură a prețuit adevărul și a țins către el, a repudiat excesele realismului (se referă la exagerările naturaliste, A.G.) și a pretins selecție, măsură, desăvîrșire antică a formei“⁹, — cerințe fundamentale ale artei autentice din totdeauna, cerințe care au constituit substanța crezului său estetic.

Multiplele experimentări, adesea derutante, soldate cu pulverizarea individualității umane și plasarea acțiunii într-o așa-numită „infrarealitate“, nu au putut determina romanul modern, în evoluția sa precipitată, să abdice total de la cuceririle artei „bătrînilor“ sau „blajinilor“ prozatori din secolul al XIX-lea. Experimentatorii cei mai temerari s-au trezit în situația oarecum neplăcută de a studia, cu sau fără „cicerone“, „gramatica narațiunii“, descrierea, portretul, dialogul, analiza după operele înaintașilor. Romancierii epocii noastre, cum precizează R.-M. Albérès, vor „avea totdeauna nevoie să recurgă“ la procedeele statornicite acum un veac. Printre scriitorii care au contribuit la descoperirea și perfecționarea acestor procedee ni se pare, că un merit de seamă îi revine lui Turgheniev. Evocarea directă și sobră, reticenta în analiza psihologică, renunțarea la o biografie circumstanțială și polarizarea atenției cititorilor asupra unei „crize“, a unui moment crucial al unui destin, întuirea necesității de a menține cît mai mult pe erou într-un „prezent continuu“ — toate aceste procedee, cultivate constant de clasicul rus, se pot regăsi, evident, într-un dozaaj diferit, îndeosebi în romanul american al „conduitei“, sau comportamentului, ori în alte varietăți ale acestei specii proteice. Identificarea cu eroul, modul de prezentare directă a împrejurărilor în care acționează, „durata trăită cu interpolări“ (Albérès), și, prin aceasta, crearea impresiei de prezență vizuală, detaliul

⁹ I. S. Turgheniev, *Polnoie sobranie socinenii*, M.—L., „Nauka“, 1967, vol. XIX, p. 213.

de atmosferă, lirismul învăluitor sînt ușor identificabile în „romanul intim“, cu pregnante virtuți cinematografice. În sfîrșit, creația romanescă turghenieviană, prin umanismul ei profund, prin apoteoza individului angajat în luptă cu prejudecățile milenare, pentru libertate și echitate socială, și-a găsit, credem, continuatori în ariile noilor civilizații, unde rămîne, ca și în Europa de acum un secol, un instrument de trezire a conștiinței sociale.

Așadar, creația lui Turgheniev, născută la confluența dintre roman-tism și realism, a îmbrățișat realitatea rusă în concretul ei, dar a și depășit-o prin însăși forța mării literaturi, deschisă mereu către o lume de semnificații permanente, a anticipat cîteva cuceriri de seamă ale artei romanului modern și, de aceea, se menține în actualitate.

АКТУАЛЬНОСТЬ ТУРГЕНЕВСКОГО РОМАНА (Резюме)

Исходя из библиографического указателя *Turgenev in English*, опубликованного в Нью-Йорке в 1962 г., автор проводит краткий анализ тургеневского искусства романа. Он показывает, что посредством определённых приёмов, как, например, непосредственного истроного описания, лаконизма анализа, отказа от подробностей биографического порядка, лиризма, деталей атмосферы, выбора решающего момента в судьбе героя, сохранения его в так называемом „непрерывном настоящем времени“ и т.д. — приёмов, которые считаются преимущественно современными, роман русского классика частично предшествовал реализму XX-го века и поэтому продолжает быть современным.

THE NOVELTY OF TURGHENEV (Summary)

Starting from the bibliographical index „Turgenev in English“ published in New-York, in 1962, the author makes a brief analysis of Turghenev's art as a novelist, showing that through certain devices as, for instance, direct and sober evocation, laconism in analysis, renunciation to biographical details, lyricism, details of atmosphere, selection of a decisive moment in the hero's destiny and maintaining him in the so called „continuous present“ etc., devices considered pre-eminently modern, the novel of the Russian classic preceded, partially, 20th century realism, thus having preserved its novelty up to the present days.

GENITIVUL ȘI ACUZATIVUL, DUPĂ VERBELE TRANZITIVE
CU NEGAȚIE ÎN LIMBA RUSĂ (II).
Întrebuințarea acuzativului

de

ANDREI MIȘAN

Una din particularitățile limbii ruse o constituie posibilitatea verbelor tranzitive precedate de negație de a se construi atât cu genitivul, cât și cu acuzativul pentru exprimarea complementului direct.

În prima parte a articolului¹, consacrată analizei construcțiilor cu genitivul, am văzut că ele au caracter negativ în absolut toate situațiile. Spre deosebire de acestea, construcțiile cu acuzativul nu au întotdeauna caracter negativ, deși conțin una sau chiar două negații. Unele construcții cu acuzativul au caracter afirmativ. Acest caracter este specific în general unor tipuri de propoziții negative rusești², din categoria cărora fac parte și câteva construcții cu acuzativul.

În construcție cu verbele tranzitive negate acuzativul se folosește în următoarele situații:

1. *Când negația este dublă sau repetată*³. Repetarea negației (a particulei negative HE) este specifică propoziției negative în limba rusă contemporană. În asemenea situații întreaga comunicare capătă sens afirmativ⁴, datorită cărui fapt în construcțiile de acest tip se folosește nu genitivul, ci acuzativul. Trebuie să remarcăm faptul că o asemenea situație este

¹ Vezi *Genitivul și acuzativul după verbele tranzitive cu negație în limba rusă*, în „Studia Universitatis Babeș-Bolyai“, Series Philologia, fasc. 2, 1969.

² *Sovremennyj russkij jazyk*, č. II, *Morfologija. Sintaksis*, sub red. prof. E. M. Galkina-Fedoruk, Ed. Universității din Moscova, 1964, p. 293.

³ Cu privire la *negația dublă (dubla negație sau negația repetată)* și *negația întărită* vezi K. V. Samatova, *K voprosu o „dvojnomo otricanii“ v sovremennom russkom jazyke*, în „Vestnik Moscovskogo Universiteta“, 1959, Nr. 3, p. 153—166; I. Rizescu, *Cu privire la dubla negație în limba română*, SCL, 1963, 4, p. 471—477; A. M. Peškovskij, *Russkij sintaksis v naučnom osveščeni*, ed. a VII-a, Moscova, 1956, p. 389.

⁴ Vezi A. M. Peškovskij, *Russkij sintaksis . . .*, p. 389; *Sovremennyj russkij jazyk*, č. II, red. Galkina-Fedoruk, p. 293.

cunoscută nu numai în limba rusă, ci și în alte limbi, printre care și în limba română. Să se compare, de exemplu, propozițiile următoare: *He могу не сказать несколько слов об охоте* (Turgheniev) „Nu pot să nu spun câteva cuvinte despre vânătoare”; *He могу не признать вашу правоту* „Nu pot să nu recunosc justetea dumneavoastră”, „recunosc...”; *Нельзя не любить искусство* „Nu se poate să nu iubești arta, „Nu poți să nu iubești arta” etc.

2. În *propozițiile interogative-exclamative*, la care vorbitorul așteaptă răspuns afirmativ, considerînd că acesta corespunde realității, sau se exprimă dorința ca acțiunea să se realizeze. Alteori aceste propoziții au un caracter mai general, exprimînd o presupunere, o îndoială etc. Și aceste propoziții, deși conțin particula negativă, au sens afirmativ: *Куда только я не забрасывал свою вторую металлическую приманку, вооружённую острыми крючками?* (G. Fedoseev); *Что ж вы огонь не зажгёте?* (M. Gorki).

În cadrul propozițiilor interogative un loc deosebit îl ocupă *întrebarea retorică*, la care nu se așteaptă răspuns. Ea este pusă astfel, încît răspunsul decurge din întrebarea însăși. Prin caracterul lor întrebările retorice sînt de două feluri: a) întrebarea este exprimată într-o formă afirmativă: *Идём старик! И-дём. Бог с ними! Не говори, не кричи! Кто нас услышит?* (M. Gorki). În acest caz se are în vedere un răspuns negativ: *Никто нас не услышит*; b) întrebarea este exprimată într-o formă negativă: *Кто не проклинал станционных смотрителей, кто с ними не бранивался?* (Puşkin). Spre deosebire de primul caz, aici răspunsul este gîndit ca fiind pozitiv, afirmativ. Pe noi ne interesează, în cazul de față, al doilea tip de întrebare retorică, deoarece numai aici complementul verbului precedat de negație stă în acuzativ: *Кому из вас, ребята, не запомнился день первого сентября, день начала учебного года?*

În întrebările retorice se întîlnește adesea și cuvîntul negativ НЕТ: *Бригадир-мартеновец Лучко, оказывается, голубей держит. Каких только у него нет красавцев!* (Коцетов).

În propozițiile interogative și exclamative particula НЕ se referă la pronume, adverbe și particule, formînd împreună cu ele îmbinări (sintagme) de tipul: *как не, кто не, кто только не, где не, где только не, чем не, чего не, чего только не*⁵ ș.a. : *Кто в детстве не осаждал старинные замки, не погибал на корабле с изодранными в клочья парусами у берегов Магелланова пролива или Новой Земли, не мчался в тачанке вместе с Чапаевым по зауральским степям, не искал сокровища, так ловко спрятанные Стивенсоном на таинственном острове, не слышал шума знамен в Бородинском бою или не помогал Маугли в непролазных дебрях Индостана?* (Paustovski).

Pronumele interogative în întrebarea retorică stau, de obicei, la cazul genitiv⁶: *Чего бы он не дал, чтобы нравиться им* (Turgheniev) *Чего бы я не дал, чтобы узнать, что у неё на сердце, кого она любит* (Gogol).

⁵ *Pravila russoj orfografii i punktuacii*, Moscova, 1956, paragr. 48, pct. 1 b.

⁶ V. F. Ivanova, *Trudnyje slučai upotreblenija i pravopisanija častič ne i ni*, Moscova, 1962, p. 15.

3. *Acuzativul este utilizat prin excelență când avem de-a face cu o negație slabă, puțin accentuată sau parțială*: Теперь было всё равно: ехать или не ехать в Воздвиженское, получить или не получить от мужа развод (L. Tolstoi); А я — хочу и не хочу *куруцу* (M. Gorki). În aceste cazuri unirea a două propoziții tautologice, din care una este afirmativă, iar cealaltă negativă, duce la slăbirea negației⁷: давал не давал = не совсем давал.

Când în propoziție există pe lângă verbul-predicat adverbe⁸ cu sens delimitativ (și nu alte particule⁹), care folosite împreună cu negația НЕ limitează, restrâng sensul negativ al propoziției: едва не, чуть не, почти не, не очень, не часто ș.a.: Раз он даже шикал, за что *чуть* было не потерял место (Севов); Однажды я *чуть не пропускал лекцию*. Observăm că în asemenea construcții negația НЕ se referă nu la verb, ci la adverb, astfel că propoziția are sens afirmativ: Ученик *не вполне* усвоил урок.

Când propoziția are predicat verbal compus, situație în care complementul direct aparține nu de verbul ajutător precedat de negație, ci de verbul la infinitiv, care la rîndul său este subordonat verbului cu negație. În asemenea situații ideea de negație slăbește, ceea ce face posibilă întrebuițarea acuzativului. Asupra acestei chestiuni a atras atenția încă Pușkin, care spunea: „Să luăm, de exemplu, propoziția: Я не могу вам позволить начать писать ... стихи și nu стихов. Nu cumva forța electrică a particulei negative trebuie să străpungă întregul lanț al verbelor și să se reflecte (repercuteze) asupra substantivului? Nu cred”¹⁰. Alte exemple: Я не чувствую, что мне трудно, и не могу представить *жизнь* лучше, интереснее этой... (M. Gorki); Не стану поисывать *Оренбургскую осаду* (Pușkin); Он честно написал ей..., что не решился сообщить матери и Оле *правду* о своём несчастье (B. Polevoi). Dar în situațiile de tipul acestora se pot înregistra și unele oscilații, în sensul că alături de acuzativ se întrebuițează și genitivul, mai ales după verbe de tipul: не мог, не умел etc: Человек такое дивное существо, что никогда не можно исчислить вдруг всех *достоинств*, и чем более в него всматриваешься, тем более является новых особенностей, и описание их было бы бесконечно (Gogol); Но вот в чём главная беда: он и вообще *жизни* не умел осмыслить для себя (Dobroliubov).

4. *Acuzativul se întrebuițează în majoritatea situațiilor când complementul urmează unui verb negat la imperativ*, adică în propozițiile negative imperative: Когда вы наносите удар, то не бейте и не рубите *предмет*, а режьте его (Kurpin); Не забудь *адрес* (M. Gorki). Dacă complementul direct este nume propriu sau substantiv concret, obiect cunoscut, atunci folo-

⁷ Vezi A. M. Peșkovskij, *Russkij sintaksis...*, p. 390.

⁸ *Sovremennij russkij jazyk*, č. II, red. Galkina-Fedoruk, p. 374.

⁹ L. A. Deribas, *Prjamoje depolnenije pri perechodnyh glagolach s otricanijem*, „Russkij jazyk v škole“, 1956, 2, p. 24.

¹⁰ A. S. Pușkin, *Polnoje sobranije sočinenij v desjati tomach*, vol. VII, 1949, p. 173.

sirea acuzativului este aproape generală. Se pare că predominarea acuzativului în asemenea situații se datorește, în primul rând, sferei de întrebuințare a propozițiilor imperative, și anume în vorbirea populară vie, careia îi este caracteristică folosirea acuzativului. În al doilea rând, aceasta se mai datorește și faptului că vorbitorul, atunci când exprimă o poruncă, se străduiește să o facă cât mai clar, să evite posibilitatea interpretării echi-voce a formelor omonime (vezi mai jos), iar acest lucru este posibil numai folosind acuzativul. La aceasta se mai poate adăuga faptul că acțiunea verbului la imperativ se răsfîrînge, în mod obișnuit, asupra obiectului concret, care, în majoritatea covârșitoare a situațiilor, stă tot în acuzativ. Cu toate acestea însă, folosirea acuzativului nu este generală în asemenea situații. Faptele nu confirmă spusele lui L. A. Deribas, după care „în propozițiile imperative... complementul direct... se exprimă întotdeauna prin cazul acuzativ”¹¹. Există exemple în care complementul este exprimat prin substantiv în cazul genitiv: Не помни бурь, не помни слёз, не помни ревности угроз (Nekrasov); Не обращайтесь внимания — сказала Лидия Ивановна и лёгким движением подвинула стул Алексею Александровичу (L. Tolstoi); Ты не болтай пустяков, а прямо говори (M. Gorki).

5. *Acuzativul exprimă obiectul concret, definit.* a) Complementul stă în acuzativ atunci când denumește obiecte concrete, cunoscute, sau despre care s-a vorbit mai înainte, spre deosebire de genitiv, care se folosește atunci când substantivele sînt abstracte (vezi partea I, pct. 5): Я ещё не прочитал газету; Я не видел ещё ваш новый аппарат; Почему ты не выпил молока, которое я тебе оставила?; Так ваш рассказ вы не прислали мне, — судить о достоинствах или недостатках его я, разумеется, не могу (M. Gorki). Pentru concretizarea obiectului se folosesc adesea attribute-adjective sau pronume: demonstrative, negative, nehotărîte, posesive etc.: этот, тот, наш, ваш, свой, весь etc. asemenea construcții se dezvoltă și-și largesc tot mai mult sfera de întrebuințare sub influența limbii vorbite. Cu toate acestea sînt cunoscute și exemple de folosire a genitivului, între cele două cazuri neexistînd nici un fel de deosebire¹²: Не люблю я этого дома (Сехов); Я ещё не слышал вашей сонаты. Dar se pare totuși că acest genitiv este pe cale de dispariție în construcțiile de mai sus, el fiind înlocuit de acuzativ. Privitor la această chestiune A. N. Gvozdev spune: „... sună neobișnuit fraza din „Ceaika” de Сехов: Твой отец не даст мне лошади (genitiv); de obicei se spune: Твой отец не даст мне лошадь. Se pare că genitivul în aceste situații iese din întrebuințare o dată cu dispariția genitivului în sensul de folosire temporară a obiectului după verbe fără negație: Дай ножичка”¹³.

¹¹ L. A. Deribas, *Prjamoje dopolnenije...*, p. 24.

¹² L. Dončeva-Mareva, *Vytesnenije roditel'nogo padeža vinitel'nyh pri perehodnyh glagolach s otricanijem*, în „Materijaly III-go Meždunarodnogo metodičeskogo seminaru prepodavatelej russkogo jazyka stran socijalizma”, iunie, 1960, Ed. Universității din Moscova, 1962, p. 97.

¹³ A. N. Gvozdev, *Očerki po stilistike russkogo jazyka*, ed. a II-a, Moscova, 1955, p. 154.

În construcțiile care se întrebuițează și cu negație și fără ea, posibilitatea înlocuirii genitivului cu acuzativul depinde de sensul pe care îl exprimă: definit sau nedefinit:

читаю книгу: $\left\{ \begin{array}{l} \text{не читаю книги (gen. nedefinit),} \\ \text{не читаю книгу (acuz. definit).} \end{array} \right.$

пишу письмо: $\left\{ \begin{array}{l} \text{не пишу письма (gen. nedefinit),} \\ \text{не пишу письмо (acuz. definit)} \end{array} \right.$

b) Acuzativul se folosește cu precădere când complementul denumește nume de persoane, nume proprii. Ex.: Трагедия пьесы не в том, что её главный герой заболел, а в том, что условия жизни нестерпимы и требуют коренной реформы. Дайте на эту роль актёра с огромной внутренней силой, — и вы не узнаете Чехова, или, вернее впервые узнаете его таким, каким он должен быть (Stanislavski); А то, на что смотрел Алёша, нисколько не напоминало Неву (Fedin). Complementul-nume de persoane poate să stea uneori și în genitiv, dar trebuie să observăm că substantivele proprii de genul feminin se întâlnesc foarte rar în acest caz.

6. Când complementul stă înaintea verbului negat: А море я и не люблю (Sofronov); осень и зиму Павел не любил (N. Ostrovski). Explicația acestui fapt constă în aceea că, în momentul când vorbitorul pronunță substantivul, el nu are încă în vedere (în minte) influența negației, care urmează abia după aceea¹⁴. Complementul poate să stea și în genitiv, atunci când acesta are caracter partitiv sau este exprimat prin substantiv abstract: Из одного зёрнышка кауши не сварить (Proverb).

7. Complementul stă în acuzativ datorită tendinței de evitare a omonimiei gramaticale, adică a formelor cauzale identice ale genitivului singular și ale acuzativului plural. În limba rusă contemporană este larg răspândită această omonimie în sistemul formelor cauzale ale substantivului atunci când lipsesc prepozițiile. În asemenea situații este dificil, uneori imposibil de stabilit cazul substantivului și numai contextul ne ajută la înlăturarea echivocului. Ex. Сегодня я ещё не читал газеты. Forma газеты a genitivului singular coincide cu cea de nominativ-acuzativ plural: Он (Степан) долго не снимал руки с её плеча... Сожжённая загаром и работой, рука угольно чернела на Аксиньиной кофточке (Solohov). Aici substantivul руки, formă de genitiv singular, coincide cu forma de nominativ-acuzativ plural. Numai propoziția următoare ne lămurește că este vorba de singular, și nu de plural. Această dorință de evitare a omonimiei formelor cauzale constituie o altă cauză care contribuie la răspândirea formelor de acuzativ după verbele tranzitive cu negație în dauna genitivului.

8. Dacă în propoziție există un cuvânt sau o construcție care se referă în același timp și la predicat și la complement, acesta din urmă stă în mod obișnuit în acuzativ: Упрекают нас, русских, что много разговариваем,

¹⁴ A. M. Peškovskij, *Russkij sintaksis...*, p. 297.

ну я как раз не считаю *это* грехом (Gorki); Не нахожу ваш *рассказ* интересным; Не считаю ваши *доводы* убедительными. Aceste cuvinte și construcții au stat cîndva tot în acuzativ, astfel că aici avem de-a face de fapt cu două acuzative la origine¹⁵.

9. *Acuzativul se mai întâlnește și în unele expresii frazeologice, în proverbe și zicători*: Отрезанный *ломоть* к хлебу не приставишь (Prov.); Сегодняшний *гнев* не храни до завтра (Prov.); Яйца *курицу* не учат (Prov.); не потерять *голову*; не заговаривать *зубы*; не вставлять *палки* в колёса; не покончить *счёты* с жизнью; не хранить *молчание*; не оказать *честь* ș.a.

10. *Folosirea acuzativului este determinată uneori și de factori stilistici*. Dacă în propoziție avem mai multe genitive, atunci preferăm acuzativul pentru a nu se îngreuna înțelegerea sensului propoziției: Во всяком случае никто не ограничивал повестку (acuz.) дня (gen.) совещания (gen.).

Acuzativul se mai folosește și atunci cînd complementul este lămurit de mai multe atribute: Софья Ивановна только мрачно покашливала, слушая Левочку, и не узнавала в ней тихую, безропотно молчащую и ко всему равнодушную *дочь* (Pavlenko).

Concluzii. Prima concluzie care se impune este că problema discutată are un caracter complex și că întrebuițarea celor două cazuri, genitivul sau acuzativul după verbele tranzitive cu negație depinde de mai mulți factori, printre care trebuie să amintim: construcția și caracterul propoziției, particularitățile lexico-gramaticale ale verbului și ale substantivului regizat de el, caracterul și tăria negației, topica complementului direct, caracterul idiomatic al unor expresii, factori de ordin stilistic ș.a.

1. În general, în propozițiile negative ale limbii ruse contemporane predomină întrebuițarea genitivului, care este obligatoriu în numeroase situații, cînd acuzativul nu poate fi folosit, cum sînt: propozițiile negative impersonale, propozițiile al căror predicat este exprimat prin cuvîntul negativ НЕТ, НИ, propozițiile negative impersonale infinitivale, etc.

2. Construcțiile cu acuzativul sînt în permanentă creștere și, așa după cum o arată faptele, au tendința de a înlocui treptat pe cele cu genitivul. Dacă într-o etapă mai veche, conform normelor limbii literare, a fost recomandat și întrebuițat numai genitivul, acuzativul fiind considerat ca o abatere de la regulă, în prezent raportul dintre ele este cu totul altul. Tradiția s-a schimbat, iar acuzativul a ajuns ca în unele situații nu numai să fie întrebuițat alături de genitiv, ci să predomine față de acesta, ca în propozițiile negative imperative, în propozițiile interogativ-exclamative (în întrebarea retorică), în subordonatele finale, temporale și condiționale¹⁶. Acuzativul este mai frecvent în stilul oral al limbii, spre deosebire de genitiv, care se folosește mai ales în stilul științific.

¹⁵ L. A. Deribas, *Prjamoje dopolnenije* . . . , p. 24.

¹⁶ L. Dončeva-Mareva, *Vyteşnenije raditel'nogo padeža vinitel'nyh* . . . p. 67.

3. Genitivul se folosește în exclusivitate după negația întărită (puternică), care constituie una din particularitățile limbii ruse. Dimpotrivă, acuzativul se folosește când negația este dublă (repetată, dar nu întărită), care conferă propoziției sens afirmativ, după negația slabă, puțin accentuată sau parțială.

4. Complementul stă în genitiv dacă acesta exprimă o cantitate nedeterminată, nedefinită, când obiectul este cuprins numai parțial de către acțiunea verbului tranzitiv. Acuzativul subliniază caracterul definit al obiectului cuprins în întregimea sa de către acțiunea verbului.

5. Uneori cazul complementului direct depinde de sensul concret sau abstract al substantivului. În principiu, genitivul se folosește când substantivul exprimă noțiuni abstracte, iar acuzativul — când se subliniază caracterul concret al obiectului, când acesta este cunoscut dinainte sau denumește nume de ființe și nume proprii, situații în care genitivul este pe cale de dispariție.

6. În alte situații sensul lexical al verbului influențează folosirea unuia din cele două cazuri: verbele care exprimă acte perceptive, de voință, o dorință, o așteptare etc. se construiesc de obicei cu genitivul.

7. Genitivul se întâlnește în foarte multe expresii frazeologice, care sînt cunoscute și întrebuițate în limbă numai cu particula negativă НЕ.

8. Când în funcțiunea de complement apar cuvinte ca *это, то, такой* etc., acestea stau aproape exclusiv în genitiv.

9. Genitivul este mai răspîndit și în propozițiile în care complementul urmează unui participiu sau gerunziu precedate de negație.

10. Accentuarea complementului direct și punerea lui în fața verbului negat face ca, de obicei, să se folosească acuzativul.

11. Acuzativul este preferat în foarte multe situații pentru evitarea omonimiei formelor cazuale ale substantivelor.

12. Frecvența mai mare a formelor de acuzativ în multe situații este determinată de factori stilistici: necesitatea de a se evita supraîncărcarea propoziției cu prea multe forme de genitiv. Tot din aceste considerente se preferă acuzativul și atunci când complementul este determinat de mai multe atribute.

13. Categoriile gramaticale ale aspectului și timpului nu influențează asupra întrebuirii unui caz sau a celuilalt. În schimb, după verbele la modul imperativ predomină acuzativul, iar după verbele impersonale predomină genitivul.

14. Formelor rusești de genitiv și acuzativ după verbele tranzitive cu negație le corespunde în limba română o singură formă, aceea de acuzativ cu sau fără prepoziție, nearticulată sau articulată cu articolul hotărît.

РОДИТЕЛЬНЫЙ И ВИНИТЕЛЬНЫЙ ПАДЕЖИ ПОСЛЕ ПЕРЕХОДНЫХ ГЛАГОЛОВ С ОТРИЦАНИЕМ В РУССКОМ ЯЗЫКЕ (II).

Употребление винительного падежа

(Резюме)

Винительный падеж употребляется после переходных глаголов с отрицанием в следующих ситуациях: когда отрицание двойное или повторяющееся; когда отрицание слабое, мало подчёркнутое или частичное, в вопросительно-восклицательных предложениях и в риторическом вопросе; в повелительных отрицательных предложениях; когда имя существительное обозначает конкретные, определённые, известные предметы и т.д.; когда имя существительное находится перед глаголом с отрицанием или когда в предложении существует слово, относящееся одновременно и к глаголу-сказуемому и к дополнению, а также в некоторых фразеологических оборотах. Употребление винительного падежа часто обусловлено необходимостью избежать грамматическую омонимию, а в определённых положениях оно обусловлено стилистическими факторами.

В отличие от конструкций с родительным падежом, конструкции с винительным падежом, несмотря на то, что они содержат одно или даже два отрицания, не всегда имеют отрицательный характер. Таковы конструкции с двойным или с повторным отрицанием, вопросительно-восклицательные предложения, риторический вопрос, который предполагает утвердительный ответ.

Винительный падеж всё больше расширяет свой круг употребления в конструкции с отрицательными переходными глаголами. В современном русском языке отмечается явная тенденция к постепенному вытеснению форм родительного падежа формами винительного падежа.

THE GENITIVE AND THE ACCUSATIVE AFTER TRANSITIVE VERBS WITH NEGATION IN RUSSIAN (II)

Usage of the accusative

(Summary)

The Accusative is used after transitive verbs with negation in the following instances: when the negation is double or repeated; when the negation is weak, little stressed or partial; in interrogative — exclamatory sentences and in rhetorical questions; in negative imperative sentences; when the noun denominates **concrete** objects, defined, known etc.; when the noun is placed before the negated verb or when in the sentence there is a word referring both to the predicate and the object, and in certain phraseologic expressions. The use of Accusative is often caused by the necessity of avoiding grammatical homonymy and, in certain circumstances, by stylistic factors.

In contrast to constructions with Genitive those with Accusative, though containing one or even two negations, have not always a negative character. Such are constructions with double or repeated negation, interrogative — exclamatory sentences, rhetorical questions implying an affirmative answer.

The Accusative becomes more and more used in constructions with negated transitive verbs. In contemporary Russian a distinct tendency is observed of gradually replacing the Genitive forms with Accusative ones.

A LEXIKOLÓGIA NÉHÁNY MÓDSZERTANI KÉRDÉSE ÉS A MAGYAR SZAKSZÓKINCSTANULMÁNYOK KUTATÁSÁNAK*

PÉNTÉK JÁNOS

1. Többször fölmerült már a magyar szakirodalomban az az igény, hogy a népszókinccs-gyűjtések anyagát nyelvi szempontból a korábbinál alaposabban kell elemezni. Az e téren mutatkozó lemaradás azzal is magyarázható, hogy átfogó szókinccstanulmányokhoz nem áll rendelkezésünkre elegendő anyag (vö. V é g h J ó z s e f: MNyj. IX, 34). Tudvalévő azonban, hogy a harmincas évektől jó néhány olyan mintaszerű tanulmány jelent meg, amelyeknek szerzői teljességre törekvően mutatják be egy-egy népi foglalkozás szókinccsét. Joggal hiányolható, hogy ezekben a dolgozatokban — bár az anyag gazdagsága lehetővé tette volna — a legtöbb esetben nem került sor alapos nyelvi elemzésre. Erre mutat rá Márton Gyula *A zilahi fazekasmesterség szakszókinccse* (A kolozsvári Bolyai Tudományegyetem. 1945—1955. Kolozsvár, 1956) című tanulmányában: „Különösen keveset tettünk a szakmák szókinccsének tanulmányozása terén. A legtöbb gyűjtő megelégedett az összegyűjtött anyag szótári feldolgozásával, nem helyezte kellő súlyt az anyag nyelvészeti elemzésére“ (i.m. 393). Az azóta eltelt időszakban több, figyelemre méltó eredmény született ezen a területen, és ez az előrelépés, amelyre a továbbiakban még utalunk, összefüggésben van az idézett tanulmány módszertani alapvetésével.

Magam is feladatomban tekintem, hogy készülő szakszókinccs-dolgozatomban, amelynek témája a kalotaszegi népi hímzés szókinccse, az összegyűjtött anyagot nyelvi, elsősorban lexikológiai szempontból elemezzem. Ebben a tanulmányban éppen arra való tekintettel vizsgálom meg a lexikológia néhány módszertani kérdését, hogy mennyiben hasznosíthatók a népi foglalkozások szókinccsének vizsgálatában. A következőkben szóba

* A dolgozat első változatát 1969. április 12-én a magyar nyelvészeti tanszék ülésén olvastam föl. Köszönettel tartozom irányító professzoromnak, Márton Gyulának, aki tanácsaival munkámat állandóan segítette, valamint a tanszék többi tagjainak is, akik észrevételeikkel szintén hozzájárultak az itt kifejtett szempontok kialakításához.

kerülő eljárások természetesen nem ismeretlenek a magyar szakirodalomban. Sőt a „szavak és dolgok“ módszere például hagyományosnak tekinthető, de a szakszókincs-vizsgálat szempontjából további lehetőségeket tartogat. Nem mondható még általánosnak, de máris biztató eredményekhez vezetett az onomasziológiai típusú módszerek alkalmazása: maga az onomasziológia, a fogalmi rendszerezés, a jelentésmező-elmélet és különösen a szóföldrajz. Ismertek, de talán nem eléggé kiaknázottak a szóstatisztika lehetőségei, és van néhány újabb, figyelemre méltó eredménye a szójelentéstannak is, amelyet szintén nem árt szemügyre venni. Ezek azok a főbb kérdések, amelyekkel a továbbiakban foglalkozunk.

2. Ma már általánosan elfogadott elve a lexikológiának, hogy a szavak nem vizsgálhatók a fogalmak, illetőleg a tárgyak ismerete nélkül. Ennek az álláspontnak a programszerű kidolgozása és ma már fogalommá vált elnevezése („Wörter und Sachen“, „szavak és dolgok“) a századforduló és a századelő nyelvtudományának az eredménye¹, de előzményei — amint azt például Gáldi László is említi Gyarmathi Sámuellel kapcsolatban (I. I. O. K. XII, 142) — legalább száz évvel korábbra nyúlnak vissza. Tudománytörténeti szempontból a „szavak és dolgok“ elve előzményének tekinthetők mindazok a felfogások, amelyek nyelvtörténet és művelődéstörténet, nyelv és szellemi élet, néprajz és nyelvtudomány szoros összefüggését, kapcsolatát vallják. Huszadik századi hatása is szélesebb körű és számottevőbb, mint általában hangoztatni szokás (vö. I. I. O. K. *Linguistica romanică. Evoluție, curente, metode*. București, 1962. 107 ktk.), de az alapelv általános, a szókincsvizsgálaton messze túlmutató érvényesítése mellett elsősorban a lexikológia sajátos módszereként kell számon tartanunk a „Wörter und Sachen“-t².

Magyar vonatkozásban a szótörténeti, etimológiai kutatások és éppen a szakszókincs-monográfiák tükrözik leginkább ennek a módszernek az alkalmazását. Mivel a néprajzi leírás kérdésével itt részletesen nem foglalkozom, a több hasonló típusú tanulmány közül példaként csak Nagy Jenőnek *A kendermunka műszókincse Magyarvalkón* (Debrecen, 1938) című dolgozatát említem meg. A tanulmány első része a kendermunka néprajzi leírását tartalmazza, a második pedig a betűrendbe szedett műszavak jegyzékét, — tehát már maga a szerkezet is a „szavak és dolgok“

¹ A „Wörter und Sachen“-ról egyik megalapítója, R. Meringer így nyilatkozik: „Die Sachwissenschaften, von denen der Sprachforscher für seine Zwecke zunächst am meisten lernen kann, sind Volkskunde und Völkerkunde“ (Germanisch-romanische Monatschrift I <1909>, 597). A módszer történetére és eredményeire vonatkozólag I. I. O. K. *Linguistica romanică. Evoluție, curente, metode*, București, 1962. 70—9.

² A legújabb nyelvtudomány-történeti kézikönyvek rendszerint ilyen értelemben beszélnek a „Wörter und Sachen“-ról. Nem érdektelen B. Malmberget idézni: „Le slogan „Wörter und Sachen“... est devenu le symbole d'une méthode spéciale qui a ralié entre les deux guerres, surtout parmi les germanistes et les romanistes, de nombreux adeptes... Un nouveau type d'études se développe: la description linguistico-ethnographique, appliquée soit à l'inventaire d'un parler local..., soit à l'étude d'une activité ou d'un mode de vie..., soit à l'étude de *realia* techniques“ (*Les nouvelles tendances de la linguistique*. Paris, 1966. 102).

alapelvet tükrözi. Az ábrák és fényképek szintén a tárgyi leírást teszik pontosabbá.

A módszer fontosságára nemcsak a néprajzkutatók, hanem a néprajz vizsgálói is nyomatékosan rámutattak, illetőleg tanulmányaikban nem egyszer éppen a nyelvi anyag beható tanulmányozásával sikerült előbbre vinniük a kutatást. A *magyar népviselet kutatása* (Különny. a Magyar Néprajzkutatók Kézikönyvéből. Bp., 1948) című munkájában Palotay Gertrud a következőket írja: „Igen sok, a tárgy és az elnevezés kapcsolatának tisztázását célzó, nyelvész és néprajzos összefogását igénylő, a Wörter und Sachen-irányzat munkamódját kívánó feladat áll még előttünk“ (i.m. 6)³.

A „Wörter und Sachen“ elvének megvalósítása kettős feladatot ró a kutatóra: egyrészt a gyűjtés során arra készíti, hogy a legapróbb részletkérdés néprajzi vonatkozásait is tisztázza, másrészt magát a feldolgozást kell úgy elvégezni, hogy a nyelvi anyag néprajzi leírását, illetőleg szemléltetését is megvalósítsa⁴. Ez a követelmény fokozattan érvényes azokra, akik a szakszókincset vizsgálják, de senki sem tekinthet el tőle, aki a népi szókincset tanulmányozza; így a tájnyelvi atlaszok és szótárak anyagának gyűjtői sem (vö. Bárczi Géza: I.O.K. VI, 64; Uő., *A magyar nyelvátlasz munkamódszere*. Bp., 1955. 43—4).

A további munka szempontjából megfontolandó az is, amit T. Siamacazacu mond a „szavak és dolgok“ módszerének megújítására vonatkozólag. Javaslatának az a lényege, hogy a hagyományos, szerinte túlságosan merev, statikus szemléletet a munkafolyamat *közvetlen megfigyelése* alapján leírt szavak és dolgok módszerével kell felváltani, ezáltal mintegy dinamikussá kell tenni. A nyelvi és tárgyi tényeket ajánlatos tehát természetes környezetükben, lehetőleg munka közben megfigyelni és leírni (l. tőle: *Introducere în psiholingvistică*. București, 1968. 124, 187). Ez a módszertani észrevétel természetesen elsősorban a kérdőíves gyűjtésre vonatkozik. A magyar szakszókincs-kutatás esetében nem jelent mást, mint arra való figyelmeztetést, hogy a Csúry-féle iskolának a néprajzi leírásban követett igényességét és módszerességét kell folytatni.

3. A lexikológiai vizsgálat módszerét tekintve két irányú lehet. Ha a szóból indulunk ki, és a hozzákapcsolódó jelentést vizsgáljuk, jelentéstani elemzést végzünk, ha eljárásunk ezzel ellentétes irányú, **onomasiológiai, jelöléstani**. A jelentéstani vizsgálat elsősorban a hallgató szempontjának felel meg, a jelöléstani — a fogalomból kiinduló — a beszélőnek (vö. U. Ricken, *Observații asupra onomasiologiei*. LR. IX, 4). E módszer kialakulása a „szavak és dolgok“ módszerének köszön-

³ Az újabb néprajzi irodalomból több művet idézhetnénk a módszer eredményes használatára. Csak példaként emeljük ki a következőket: Balassa Iván, *A magyar kukorica*, Bp., 1960; Gunda Béla, *Ethnographica Carpathica*. Bp., 1966; ifj. Kós Károly, *A kalotaszegi muszuj*. MűvHagy. VI, 153—80. stb.

⁴ Arra is van példa, hogy a szemléltető anyag külön kötetbe kerül. Ilyen pl. O. Reichmann, *Der Wortschatz der Siegerländer Landwirtschaft und Haubergswirtschaft I—II*, Marburg, 1966.

hető⁵, és bár elméleti megalapozása a szó — fogalom — jelentés viszonyának vitatott volta miatt még mindig hiányos, empirikus alapra épülő eredményei így is jelentősek (l. U. Ricken i.m. 10, 19). Mint módszer arra szolgál, hogy segítségével földerítsük, melyek azok a tényezők, amelyek egy szónak a nyelvben elfoglalt helyét meghatározzák⁶. Az elemzés kétféleképpen valósulhat meg: 1. a történeti interpretálás az adatok (megnevezések) időrendjét igyekszik föltárni, és tisztázza az új megnevezések megjelenésének okait is; 2. a pszichológiai elemzés az egyes megnevezések lélektani indítékait kutatja (vö. i.m. 8).

Az onomasziológiai tanulmányok közül példaként kettőt említünk, amelyeknek a témája hasonló, de az egyik a legelső ebben a „műfajban“ (E. Tappolet, *Die romanischen Verwandtschaftsnamen*. Strassburg, 1895), a másik pedig időben egészen közel áll hozzánk (V. Scurtu, *Termenii de înrudire în limba română*. București, 1966). Már a két cím is mutatja, hogy a kutatás hatósugara eltérő lehet. Kiterjedhet egész nyelvcsaládra, egyetlen nyelvre, de szorítkozhatik egyetlen nyelvjárás-területre vagy nyelvjárásra is. Témáját tekintve a két említett dolgozat közül egyik sem mondható tipikusnak, mivel a jelöléstani tanulmányok rendszerint konkrét fogalmakat vizsgálnak (vö. U. Ricken i.m. 7).

Az onomasziológiai kutatás számára kétségtelenül a nyelvföldrajzi alapon való elemzés a legkézenfekvőbb és legtanulságosabb. Mivel a továbbiakban a szóföldrajzról bővebben lesz szó, itt csak megemlítem, hogy a magyar jelöléstani vizsgálódások hiánya valószínűleg a nyelvföldrajz viszonylagos elmaradottságával függ össze. Néhány régebbi és újabb szótörténeti tanulmányon, valamint Kovács Ferenc nagyobb lélegzetű monográfiáján kívül (*A magyar jogi terminológia kialakulása*. Bp., 1964) éppen a romániai magyar nyelvtudomány érte el az első olyan eredményeket, amelyek sikerrel sikerrel érvényesítik a jelöléstani szempontot a népi terminológia vizsgálatában (l. Gálffy Mózes, *Kolozsvár és vidéke szóföldrajzához*. StUBB. Phil., fasc. 2, 1962. 35—42+4 térképlap; Márton Gyula, *A kézimalom 'Handmühle' neve a székely nyelvjárásban*. NyIrK. XI, 215—24; Uő., *Székely nyelvjárású csáklyázik: gilicsezik 'korcsolyázik'*. StUBB. Phil., fasc. 2, 1968. 51—8; Murádin László, *Adalékok a „szent heverdelpnap“ nyelvjárású elnevezéseinek ismeretéhez*. NyIrK. XI, 275—80; Vöő István, *A fazekaskorong és alkatrészei*. NyIrK. IX, 107—23; Zsemlyei János, *Gomolya, karika, rög*. StUBB. Phil., fasc. 1, 1969. 71—82).

⁵ L. V. R. Zvegincev, *A jelentés tan helye a nyelvészeti diszciplínák sorában*. NyIK. VI/3—4, 272. A műző A. Zaunertől való: *Die romanischen Namen der Körperteile*. 1903. A módszer alapelveinek első kifejtését l. K. Jaberger: *Sprache als Äusserung und Sprache als Mitteilung. Grundfragen der Onomasiologie*. 1917. Újabb elméleti összefoglalása: B. Quadri, *Aufgaben und Methoden der onomasiologischen Forschung. Eine entwicklungsgeschichtliche Darstellung*. Bern, 1952. Értékelésére l. még: L. Hakulinen: I.OK. X, 343—5; St. Ullmann, *The Principles of Semantics*. Oxford, 1959. 161—2.

⁶ Vö. B. Quadri i.m. 175.

4. Az előbbieket során említettük a jelölést és a **szóföldrajz** összefüggését. Nemcsak abban az értelemben beszélhetünk erről a kapcsolatáról, hogy a nyelvöldrajz nyújtja a legkényelmesebben feldolgozható anyagot az onomasziológiának, hanem abban a vonatkozásban is, hogy a szóföldrajz maga is jelöléstani szempontú, hiszen a fogalmat kifejező nevek földrajzi elterjedését vizsgálja. A nyelvöldrajz legnagyobb teljesítménye éppen a lexikológia területére esik, és Gilliéron atlaszának megjelenése óta egyre nagyobb szerepe van a szóföldrajznak⁷. Ebből a szempontból kiemelkedik K. Jaberg és J. Jud atlasza, amelynek leglényegesebb újítása éppen az, hogy szerzői a szókészlet vizsgálatának nagyobb jelentőséget tulajdonítanak, mint a hangtani vonatkozásoknak⁸.

A magyar nyelvtudományban is van hagyománya a szóföldrajznak, bár az úttörés nem a dialektológusok érdeme. Melich Jánosnak *Szláv jövevényszavaink* (Bp., 1903—1905) című munkájára utalva Bárcki Géza a következőket írja: „A szóföldrajz nyelvtörténeti fontosságára már jókor, szinte a fogalom megszületése előtt nyomatékosan rámutatott Melich János, messzevágó nyelvtörténeti következtetéseket vonva le egy-egy szó földrajzi elterjedéséből“ (*A magyar nyelvátlasz munkamódszere*. 15).

A népi szakszókincs szóföldrajzi vizsgálatának lehetősége egyelőre még korlátozott. Az eddig megjelent nyelvtérképek és *A Magyar Nyelvjárások Atlasza*⁹, valamint a készülő tájnyelvi atlaszok elsősorban a hagyományos paraszti gazdálkodás szóföldrajzáról nyújtanak majd képet. A többi, csak egyes vidékeken élő népi foglalkozás szókincsét csak akkor lehet majd nyelvöldrajzi szempontból vizsgálni, ha a nyelvterület más-más részeiről rendelkezésünkre áll az illető mesterség leírása (pl. ma már ilyenek számítható a népi kendermunka), vagy ha a teljességre törekvő kutatómunka révén több pontról gyűjtik össze egy mesterség szókincsét (ilyen példamutató gyűjtés eredményeként került össze a hazai fazekasmesterség magyar szókincse).

Felvetődik a kérdés, hogy milyen célja lehet a mai korszerű szókincskutatásban a szóföldrajz alkalmazásának. Úgy tűnik, már az eddigi kutatások megingatták a Gilliéron tanítása nyomán elterjedt tételt, hogy a szavak a nyelv magányos vándorai. A fogalmilag szorosabban összefüggő szókészlet tanulmányozása azt bizonyítja — és ezt a további kutatások részleteiben is igazolják majd —, hogy a szavak földrajzi elterjedésében is van rendszer, összefüggés. Talán éppen az egyes vidékek sajátos népi foglalkozásainak szókincsét vizsgálva nyerhetünk majd értékes adalékokat elsősorban a nyelvjárások belső tagolódására, de egymástól

⁷ L. I. Jordan i.m. 162 kk.; Milka Ivić, *Trends in Linguistics*. 1965. 79; B. Malberg i.m. 93 kk.

⁸ Atlaszunknak ebből a szempontból való értékelésére I. Iordan idézzük: „Cea mai importantă inovație este predominarea lexicului asupra foneticii. Pe autori i-au interesat, în primul rând, cuvintele graiurilor populare... Căci cunoașterea expresiilor de tot felul cu care țărănul, meseriașul ș.a. numesc obiectele și noțiunile curente înseamnă totodată și cunoașterea culturii respective“ (i.m. 260).

⁹ Az atlasz anyagának szóföldrajzi tanulságaira már az I. kötet egyik ismeretetője, Papp László is felhívja a figyelmet (vö. MNy. LXV, 131 kk.).

való elhatárolódására is (vö. Kálmán Béla: MNyj. VIII, 8—9). Az olyan típusú elemzések tanulságaira gondolunk, mint Szabó T. Attilának a *cibóka* tájszóról megjelent tanulmánya (MNyj. VIII, 121—7), vagy Gálffy Mózesnek a Kolozsvár és vidéke szóföldrajzát néhány találon megválasztott szó vizsgálatával felvázoló dolgozata (StUBB. Phil., fasc. 2, 1962; l. még: Gálffy Mózes — Márton Gyula — Szabó T. Attila, *Huszonöt lap „Kolozsvár és vidéke népryelvi térképé”-ből*. Kolozsvár, 1944. 34—9).

5. Mintegy az onomasziológiai szempont szintézisének, az egyes szűk fogalmi csoportok összefoglalásának tekinthetjük a **fogalmi rendszerezést**. Találon állapítja meg Dezső László — utalva ezzel a fogalmi rendszerezésnek a jelöléstannal és az ún. jelentésmező-elmélettel való kapcsolata —, hogy: „A tárgyköri osztályozás alsóbb osztályaiban gyakran olyan egységeket kapunk, amelyek ... megfelelnek a szemantikai mezőknek vagy a szinonim soroknak“ (*A szemantika és a lexikológia néhány kérdése*. ÁltNyT. IV, 47). Az újabban kidolgozott fogalmi rendszerezések¹⁰ olyan általános rendezési elvet próbálnak adni, amely aztán lehetővé teszi különböző nyelvek, más-más nyelvjárárok, időben egymástól messze eső történelmi korok lexikális anyagának összevetését¹¹. Ilyen alapon tulajdonképpen a tipológiának is eszköze akar lenni a fogalmi rendszerezés.

6. Kiindulópontját tekintve az onomasziológiával függ össze J. Trier jelentésmező-elmélete is. A **mező-elmélet** csirái ugyan Gunter Ipsénél is megvannak már (vö. *Festschrift für Wilhelm Streiberg*. Heidelberg, 1924. 225), de végső formában való kidolgozása és a gyakorlati elemzés révén való igazolása J. Trier nevéhez fűződik (l. tőle: *Der deutsche Wortschatz im Sinnbezirk des Verstandes*. Heidelberg, 1931). Az elmélet lényege az, hogy a szó és a vele fogalmi szempontból összefüggő szavak egységet alkotnak, a nyelvi jel mezejét. A mezőkben a szavak kölcsönösen feltételezik egymást, mindegyik csak a többi függvényében kapja meg a maga jelentését. Az egyes szavak jelentése mozaikszerűen kapcsolódik egymáshoz, és összességükben tökéletesen fedik az adott jelentésmezőt. Bármilyen kis mértékben változik meg egy-egy szó jelentése, módosul a mozaik elrendeződése, a változás hatással van a többi szó jelentésére is. Az ezen az elméleti felismerésen alapuló módszer első-

¹⁰ L. F. Dornseiff, *Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen*⁶. 1965; R. Hallig und W. v. Wartburg, *Begriffssystem als Grundlage für die Lexicographie. Versuch eines Ordnungsschemas*. Berlin, 1963. Értékelésüket l. W. Runke-witz, *Kritische Betrachtungen zum Begriffssystem von Hallig/v. Wartburg im Zusammenhang mit den Arbeiten am altgasconischen Wörterbuch*: Forschungen und Fortschritte. Januar 1959. 19; F. de Tollenaere, *Lexicographie alphabétique ou idéologique?* Cahiers de lexicologie II (1960), 19—29; I. Coteanu, *In legătură cu sistemul vocabularului*: Probl. de lingv. gen. II(1960), 40—1.

¹¹ R. Hallig program-cikkében utal ezekre a célkitűzésekre. L. tőle: *Zum Aufbau eines Ordnungsschemas für Wortschatzdarstellungen*. ZRPh. LXX (1954), 194 kk.; l. még: St. Ullmann hozzászólása: Proceedings of the Eighth International Congress of Linguists. Oslo, 1958. 681—2.

sorban elvont fogalmak nyelvi kifejezéseinek vizsgálatára alkalmas¹². Lehetővé teszi a szókészlet bizonyos területeinek szinkrón metszetekben való vizsgálatát, ezen az alapon pedig a szókészlet szerkezeti változásainak nyomon követése is megvalósítható¹³.

Az elmélet bírálói főleg azt kifogásolják, hogy Trier következtetései túlzottak: hiba volna egyetlen szűk fogalmi kör vizsgálatából tökéletesen strukturálódó nyelvi mezőkre következtetni. Az elemzés menete sem kifogástalan, ugyanis Trier csupán a lexikális jelentés alapján határozza meg a szónak a mezőben elfoglalt helyét, figyelmen kívül hagyja a szociológiai tényezőket és az affektivitást¹⁴.

Az újabb magyar szakirodalomból Károly Sándor *A magyar szókincs struktúrájának (részrendszereinek) vizsgálata történeti szempontból (A magyar nyelv története és rendszere. Bp., 1967. 115—21)* című tanulmányát kell említenünk ebben a vonatkozásban, amely a 'büszke, gőgös' fogalom nyelvi mezejének változását, kialakulását vizsgálja nyelvtörténeti alapon.

7. A szakszókincs vizsgálata nem nélkülözheti a statisztikai módszert sem. Az anyaggyűjtés és az elemzendő nyelvi adatok sajátos jellegénél fogva jól előre tisztáznunk kell, milyen kérdésekre adhat választ a statisztika¹⁵.

A szavak egy részét éppen azon az alapon minősíthetjük szakszónak, hogy előfordulása jóval gyakoribb a szakmabeliek nyelvhasználatában, mint a köznyelvben. A gyakoriság meghatározását mégsem végezhetjük statisztikai alapon, illetőleg az intuitív megállapításokat csak részben tudjuk számszerű adatokkal igazolni, mivel az anyagnak csak egy része szövegfelvétel, másik része kérdőíves gyűjtés eredménye.

Számunkra nagyobb szerepe van a statisztikának a szókincs szerkezetének felvázolásában. Legutóbb Benkő Loránd mutatta be igen

¹² U. Ricken — Vosslerrel, J. Trierral, St. Ullmann-nal és B. Quadrival ellentétben — nem tartja indokoltnak ezt a megszorítást. Szerinte a szellemi élet szókincsét is vizsgálhatja az onomasziológia. Ezzel lényegében méginkább elmossa a határt a két módszer között (vö. i.m. 12).

¹³ L. St. Ullmann, *Historical Semantics and the Structure of the Vocabulary: Miscelánea Homenaje a André Martinet „Estructuralismo e Historia“* I. Canarias. 295—7; Uő., *Language and Style*. Oxford, 1964, 12—3.

¹⁴ L. W. v. Wartburg, *Problèmes et méthodes de la linguistique*. Paris, 1964. 142; St. Ullmann, *The Principles of Semantics*. 144—62; O. Sz. Ahmanna, *Ocserki po obščej i russzkoj lekszikologij*. Moszkva, 1957; W. Bahner, *Observații asupra metodelor actuale de cercetare a vocabularului*. LR. X(1961), 199—203; P. Guiraud, *La sémantique*. Paris, 1966. 77 kk.; K. Gabka, *Theorien zur Darstellung eines Wortschatzes. Mit einer Kritik der Wortfeldtheorie*. Halle, 1967.

¹⁵ A statisztikai módszerre nézve l. G. K. Zipf, *The Psychobiology of Language. An Introduction to Dynamic Philology*. Cambridge, Mass. 1965 (első kiadás: 1935); P. Guiraud, *Les caractères statistiques du vocabulaire*. Paris, 1954; Uő., *Problèmes et méthodes de la statistique linguistique*. Paris, 1959; St. Ullmann, *The Principles of Semantics*. 307; Uő., *Language and Style*. 6—8; Petőfi János, *A nyelvstatisztikai vizsgálatok néhány kérdése: Nyelvfeldolgozás és dokumentáció*. Bp., 1967. 117—40; Kelemen József, *Magyar szövegek statisztikai feldolgozásának problémái*: i.m. 61—73.

érdekes tanulmányban, hogyan lehet a szókincs változását is megragadni statisztikai alapon (l. tőle: *Adatok a magyar szókincs szerkezetének változásához*. NyK. LXIV, 115—36). Elvben elképzelhető, hogy a kutatás későbbi szakaszában, a mostaninál jóval gazdagabb anyag birtokában a különböző népi mesterségek szókincse is összevethető lesz, éppen mint a más-más korból való szövegek szókincse. Lényegében tehát ehhez a későbbi összehasonlításhoz is alapot teremtünk a statisztikai elemzéssel. A köznyelv szókincsével való összevetés már most is elvégezhető, tekintve, hogy a köznyelvre vonatkozó adatok jó része rendelkezésünkre II (1. Veres Stefánia: NyK. LI, 435; Papp Ferenc, *Néhány fontosabb adat szókincsünk szófaj (ezen belül hosszúság és jelentésszám) szerinti megoszlásáról. Nyelvfeldolgozás és dokumentáció*. Bp., 1967. 104—16).

A következő adatok számszerű meghatározására gondolok. A) Meg kell állapítani az eredeti, a magyar nyelv külön életében keletkezett és a jövevény elemek arányát. B) Alakrendszer szempontjából statisztikailag vizsgálandó a szókincs összetétele a szavak 1. hangterjedelme, 2. szótag-száma, és 3. a szóelemek száma szempontjából. C) Jelentéstani szempontból a szavaknak a jelentésük száma szerinti arányát kell kimutatni. D) A szófajtság statisztikai vizsgálata is sokatmondó lehet a szakszókincs egésze szempontjából, hiszen ennek adatai is jellemzőek lehetnek egy-egy szakmára. Vannak tipikusan olyan foglalkozások, amelyekben maga a munkafolyamat nem bonyolult, ezért szókincsében viszonylag kevesebb az ige, de több a munkaeszköz vagy nagyon sok a mintanév, ami a főnevek csoportját gazdagítja. A népművészeti jellegű foglalkozásoknak nyilván a minőséget kifejező szókészlete, tehát a melléknév-állománya is gazdagabb.

Egyébként a fenti elgondolások közül az A, B és C pont alattiak egyben a szavak motiváltságára is választ akarnak adni. Az utóbbi időben — Saussure tanításának visszhangjaként (l. tőle: *Bevezetés az általános nyelvészetbe*. Bp., 1967. 164—6) — egyre több szó esik a szakirodalomban arról, hogy fokozatokat lehet megállapítani a szavak motiváltsága szerint¹⁶. Nyilvánvalónak tűnik, de számszerűleg is igazolni kell, hogy az egyes foglalkozások szókincsében — a különböző nyelvek szókészletéhez hasonlóan — más az etimológiailag, alaktanilag vagy jelentéstanilag motivált szavak aránya, eltérően jelentkeznek a motiváltság vagy a motiválatlanság tendenciái. Az ipari jellegű szakmák szókincse idegen eredetű szavakban, összetételekben bővelkedik (tehát az etimológiai motiváltság gyakoribb). A népi mesterségek szókészletében sok a képzett szó, a köznyelvhez viszonyított jelentésbeli eltérés, nagy szerepet játszik az alak-

¹⁶ L. W. v. Wartburg i.m. 118; P. Guiraud, *La sémantique*. 23 kk. A motiváltság különböző fokozatainak megállapítására érdekes kísérlet: W. A. Coates, *Meaning in Morphemes and Compound Lexical Units*: Proceedings of the Ninth International Congress of Linguists. 1046—8. A tipológiai hasznosításra nézve l. St. Ullmann, *Semantic Universals: Universals of Language*. Cambridge Mass. 1963. 172—219. A magyar szakirodalomból l. Martinkó András: I. OK. VI, 152; Károly Sándor i.m.

tani és jelentéstani motiváltság. Mindezeket a kérdéseket a fentebb említett statisztikai vizsgálatnak kell tisztáznia.

8. A szakszókincs elemzésének jónéhány jelentéstani vonatkozása is van (vö. Márton i.m. 394—5). Ez feltétlenül szükségessé teszi, hogy vizsgálatunkban a **szójelentés**tan újabb megállapításait, eredményeit is hasznosítsuk.

A szónak a nyelvi rendszerben elfoglalt központi helye¹⁷ határozza meg azokat a szempontokat, amelyeket a szakszavaknak mint nyelvi jeleknek az értékeire vonatkozó elemzésünkben érvényesítenünk kell. A nyelvi jelnek a közlési funkció betöltéséhez szükséges értékeit Balázs János a következőkben jelöli meg. Mindenekelőtt *alaki* értékének kell lennie, amit a hangterjedelem, a szótagszám és a szóelemek száma határoz meg. A *jelölési* értékek száma annak függvénye, hogy hány designatumra vonatkoztatható a jel aktualizált formájában. Hasonlóképpen figyelembe kell venni a *szófaji* értéket is. Ami pedig a szakszókincs szempontjából lényeges, feltétlenül tisztázni kell a *helyi* értéket, azt tehát, hogy a szót csak a szakmabeliek használják-e és ők is csak a foglalkozásra vonatkozó nyelvi közlésben vagy azon kívül eső jelentésben is. Lényegében azt kell körvonalazni, hogy mennyire periférikus eleme a vizsgált szó a köznyelv, illetőleg a nyelvjárás szókészletének. A szópárokként használt szakszók (pl. *férgez : beölt : nagyol* 'vagdalásos hímzésnél a kivágandó szálak végét levarrja', *tetves : ritkán varrott* stb.) bizonyítják, hogy nem hanyagolható el a szavak *stílus* értékének vizsgálata sem (vö. Balázs János, *Szintagmatizálódás és lexikalizálódás. Szótártani tanulmányok*. Bp., 1966. 84—8). Az utóbbi két szempontnak, azaz a használati érték megállapításának, valamint a stílusrétegekbe való besorolásnak a fontosságára korábban már Bárczi Géza is rámutatott (vö. I.OK. VI, 68).

Ezzel összefüggésben a több jelölési értékkel bíró szavak esetében fölvetődik a mikrostruktúra, az ugyanahhoz a szóhoz tartozó lexikális jelentések rendszerének kérdése is¹⁸. Különösen fontos a főjelentés megállapítása, mert a szaknyelvi jelentések hierarchiája eltér a köznyelvtől: ami a köznyelvben mellékjelentés, az a szaknyelvben főjelentés és fordítva. Például a *föld* szónak az 'alapszín' jelentése a köznyelvben mellékjelentés, a népi hímzés nyelvében központi helyzetű. Vagy a *tetves* szónak a 'szegényes, ritkán varrott' másodlagos, lekicsinyítő jelentése a hímzés szókészletében szintén központi tekinthető. A többértelmű szavak jelentéseinek rangsorolását illetően egyet kell értenünk D. Chitoran-nal, aki ezt a jelentés felidézéséhez szükséges szövegösszefüggéstől teszi függővé. A főjelentés felidézéséhez kevés szövegösszefüggésre van szükség, ennek van ugyanis a legnagyobb kapcsolódási lehetősége. A kapcsolódási lehetőségek csökkenéséből következtethetünk a jelentések rangsorára (l.

¹⁷ Erre nézve l. E. Benveniste, *Les niveaux de l'analyse linguistique*: Proceedings of the Ninth... 266—15; J. Krámský, *Postavení slova v systému jazyka*. Slova a slovesnost XXVIII (1967), 369—73.

¹⁸ L. E. Wüster hozzászólása: Proceedings of the Eighth... 673—4; A. Bidu, *Observații asupra structurii vocabularului*. LR. XVI (1967), 7.

töle: *Colocație și sens. O contribuție la studiul elementelor lexicale*. SCL. XVI, 665).

9. Látható tehát, hogy a jelentések megállapítása, valamint a fő- és mellékjelentések elkülönítése és rangsorolása szempontjából fontos szerepe van a **szövegösszefüggésnek**. Most eltekintünk a kontextus szerepének megítélésében kialakult, egymásnak ellentmondó nézetek bemutatásától¹⁹. A magunk részéről azt az álláspontot tartjuk elfogadhatónak, amely szerint minden szónak van a kontextustól független alapjelentése, de ennek realizálódása szövegösszefüggésben valósul meg²⁰. Éppen ezért a szónak mint nyelvi jelnek a fentebb vázolt értékei csak a kontextus alapján tisztázhatók.

A magyar nyelvjárások kutatói többször felhívták a figyelmet arra, hogy elengedhetetlen fontosságú mind a nyelvi összefüggésnek, mind a beszédhelyzetnek a rögzítése. „Minden szó — írja Bárczi Géza — voltaképpen elszigetelve csak jelentéslehetőségek hordozója, a jelentéslehetőségek közül egy-egy a megfelelő nyelvbeli összefüggésben válik csak valósággá. Nos ezt a valóságot csak a szöveg adja meg“ (vö. I.OK. VI, 164). A Magyar Nyelvjárások Atlasza gyűjtési tapasztalataiból pedig K á l m á n B é l a említ egy olyan esetet, hogy ugyanannak a szónak a többszöri lejegyzése során a diftongus jellege állandó ingadozást mutatott nem is elsősorban a szövegösszefüggéstől, hanem a beszédhelyzettől függően (l. *A magyar nyelvatlasz munkamódszere*. 106).

Újabban T. Slama-Cazacu éppen e vonatkozásban is fontosnak tartja megújítani a lexikológia és a dialektológia módszereit. Szerinte az eddigi, a nyelv dinamikáját kevésbé rögzítő anyaggyűjtést azáltal lehetne korszerűbbé tenni, hogy mind kérdőíves, mind pedig hangfelvételes gyűjtés során a lehető legteljesebben rögzítse a kutató a beszédhelyzetet is. „A tényeket nem elszigetelten, a szövegösszefüggésből kiragadva kell rögzíteni, hanem a valóságos helyzettel együtt, amelyben majd tanulmányozzuk őket, *lejegyezve tehát az adott helyzet minden részletét* (a beszédhelyzetet és a szövegösszefüggést egyaránt)“ (kiemelés a szerzőtől; — i.m. 123).

10. A következőkben arra a kérdésre szeretnék válaszolni, hogy a bemutatott módszerek hogyan hasznosíthatók a kalotaszegi népi himzés szókincsének vizsgálatában.

a) A „szavak és dolgok“ módszerének megfelelően nemcsak a nyelvi tények rögzítését tartom fontosnak, hanem a néprajzi leírást, valamint az ábrákkal, fényképekkel való szemléltetést is. Az anyaggyűjtés során azt a szempontot is érvényesítettem, amelyet T. Slama-Cazacu ajánl. Így a főbb kutatópontokon nemcsak elmondottam, hanem lehetőség szerint végig is néztem a munkafolyamatot, illetőleg a munka egyes szakaszait.

¹⁹ L. T. Slama-Cazacu, *Langage et contexte*. 1961; St. Ullmann, *The Principles of Semantics*. 60—4; Antal László, *A jelentés kérdései*. NyK. LXVIII, 302—11; R. L. Miller, *The Word and its Meaning*. Linguistics XXVIII (1966), 90—1.

²⁰ L. W. Schmidt, *Lexikalische und aktuelle Bedeutung*. Berlin, 1966.

Ez az eljárás, ha következetesen alkalmazzuk, valóban biztosítja, hogy csak teljesen megbízható, eredményesen feldolgozható anyagot gyűjtsünk.

b) Az onomasziológiai módszert a hazai magyar nyelvészeti szakirodalomban megjelent tanulmányok alapján, valamint a román és a külföldi eredmények figyelembevételével alkalmazom. A kalotaszegi népi hímzés szókincsének vizsgálatában különösen a minták változatos elnevezéseinek tanulmányozásában hasznosítható a jelöléstani szempont. Tekintve, hogy jelenkori anyag vizsgálatáról van szó, elsősorban a névváltozatok egymáshoz való viszonyát, megjelenésük néprajzi és lélektani indítékait kell föltárni.

c) A szóföldrajzi vizsgálat is feladata lesz a dolgozatnak, mivel szándékomban áll minden olyan kalotaszegi faluban gyűjteni, ahol a népi hímzés valamilyen formában él. A már megjelent szóföldrajzi tanulmányok példáját követve a népi hímzés műszókincsében is minden bizonynyal találunk majd olyan szavakat, amelyeknek vizsgálata a nyelvjárás egészének ismerete szempontjából tanulságos lesz. Az összeállítandó térképlapoknak a szóföldrajzi tanulságokon túlmenően tárgyfeldrajzi szempontból is hasznosíthatóknak kell lenniük. Azt is mondhatjuk, hogy a nyelvtérkép és a néprajzi térkép funkcióját egyaránt be kell tölteniük.

d) Az eddigi szakszókincs-tanulmányok is igyekeztek eleget tenni annak az igénynek, hogy a néprajzi leírás megfeleljen a fogalmi rendszerezés követelményeinek. Ez azt jelenti, hogy a leírásnak az általánostól az egyedi fogalmak felé kell haladnia, kerülnie kell az ismétléseket, utalnia kell az összefüggésekre. A szakszótárat továbbra is betűrendes formájában kell megtartanunk; mert a szókincs külön fogalmi rendszerezése fölösleges ismétlésekkel terhelné a dolgozatot. A mintanevek fogalomkörök szerinti vizsgálata viszont nagyon fontos, hiszen a néprajztudományt különösen érdekli, hogy a külső világ milyen tárgyait, jelenségeit tükrözik a minták.

e) A jelentésmező-elméletből az a követelmény adódik, hogy bizonyos, szűkebb fogalmi körhöz tartozó szavak, a mi esetünkben például a színnevek, jelentéstani szempontból csak egymással összefüggésben vizsgálhatók. A teljes anyaggyűjtés befejezése után derül majd ki, hogy pontosan melyek azok az elvont fogalmi csoportok, amelyeknek a tagjai szorosan összefüggő mezőt alkotnak.

f) A statisztikai és a jelentéstani vizsgálat egyes kérdéseit a gyakorlati munka szempontjából igyekeztem fölvetni, ezért nem látom szükségét annak, hogy újból összefoglaljam. Figyelembe véve a szövegösszefüggés fontosságáról mondottakat, meg kell említenem, hogy minden kutatóponton készítek szövegfelvételt is, amely rendszerint a szakszókincs legfontosabb elemeit rögzíti valóságos nyelvi környezetükben. A legtipikusabb, a jelentés megállapítása szempontjából fontosaknak ítélt mondatok, szövegrészletek a szócikkekbe is bekerülnek majd. De arra is gondolni lehet, hogy mellékletként több összefüggő szövegmutatvány is helyet kapjon a dolgozatban.

Ezek azok a módszertani kérdések, amelyek különösen fontosak dolgozatom megírása szempontjából. Ez a tanulmány nem nyújthatott átfogó,

de még vázlatos képet sem a lexicológiáról, amelynek elméleti megalapozása és módszertani megújítása most van folyamatban. Szándékosan nem érintettem például G. Matoré szociológiai módszerét, amely a diakronikus szemléletű szókincsvizsgálatra, valamint egy-egy író szókészletének tanulmányozására alkalmazható elsődlegesen²¹. Azokra az eredményekre voltam figyelemmel, amelyek a szakszókincs-vizsgálat gyakorlati munkájában hasznosíthatók, és amelyeknek alkalmazására föltétlenül szükség van.

CITEVA PROBLEME METODOLOGICE ALE LEXICOLOGIEI ȘI STUDIAREA TERMINOLOGIEI POPULARE MAGHIARE

(R e z u m a t)

În lingvistica maghiară devine o sarcină tot mai urgentă analiza lexicologică aprofundată a terminologiei tehnice populare, deoarece foarte mulți dintre cercetători s-au mulțumit pînă în prezent cu înregistrarea materialului și prezentarea lui sub formă de glosar. Autorul acestui articol intenționează să prelucreze monografic terminologia populară maghiară a brodăritului din ținutul Călatei. Avînd în vedere acest scop, analizează principalele metode lexicologice din punctul de vedere al posibilității utilizării lor în cercetarea terminologiei populare. Pe baza studierii acestor metode ajunge la următoarele concluzii: Trebuie aplicată acea variantă mai nouă a metodei „Wörter und Sachen“ care solicită studierea „cuvintelor și lucrurilor“ în procesul muncii. Dintre metodele de tip onomasiologic (onomasiologia, sistemul noțiunilor, teoria cîmpului semantic și studierea lexicului din punctul de vedere al geografiei lingvistice) în primul rînd însăși onomasiologia și urmărirea răspîndirii geografice a anumitor elemente lexicale trebuie să stea în atenția cercetătorului. Sistemul noțiunilor și teoria cîmpului semantic pot fi utilizate doar în anumite sfere naționale restrînse, cum ar fi denumirea culorilor ș.a.m.d. Datele statistice referitoare la lexic trebuie să urmărească nu în primul rînd frecvența anumitor elemente lexicale, ci structura etimologică, morfologică și semantică a terminologiei studiate. Analiza semantică poate stabili pe baza contextului și microstructura elementelor polisemantice.

НЕКОТОРЫЕ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЕ ВОПРОСЫ ЛЕКСИКОЛОГИИ И ИЗУЧЕНИЕ ВЕНГЕРСКОЙ НАРОДНОЙ ТЕРМИНОЛОГИИ

(Р е з ю м е)

В венгерском языкознании углублённый лексикологический анализ народной технической терминологии становится неотложной задачей, так как до сих пор многочисленные исследователи довольствовались записью материала и его представлением в виде глоссария. Автор настоящей статьи намеревается переработать с монографической точки зрения венгерскую народную терминологию вышивания в краю Кэлэты. Имея в виду эту цель, он анализирует важнейшие лексикологические методы с точки зрения возможности их использования в исследовании народной терминологии. На основе изучения этих методов автор приходит к следующим выводам: надо использовать более новый

²¹ L. tőle: *La méthode en lexicologie. Domaine français*. Paris, 1953.

вариант метода „Wörter und Sachen”, который требует изучения „слов и вещей” в процессе труда. Из методов ономаσιологического типа (ономаσιология, система понятий, теория семантического поля и изучение лексики с точки зрения лингвистической географии) в первую очередь сама ономаσιология и прослеживание географического распространения определённых лексических элементов должны стоять во внимании исследователя. Систему понятий и теорию семантического поля можно использовать лишь в определённых ограниченных понятийных сферах, как, напр., название красок и т.д. Статистические данные о лексике не должны преследовать в первую очередь частотность определённых лексических элементов, а этимологическую, морфологическую и семантическую структуру изучаемой терминологии. Семантический анализ может установить на основе контекста и микроструктуру полисемантических элементов.

SOME METHODOLOGICAL PROBLEMS OF LEXICOLOGY AND STUDY OF THE HUNGARIAN POPULAR TERMINOLOGY

(S u m m a r y)

An elaborate lexicological analysis of the popular technical terminology is an urgent task in the Hungarian linguistics because of the fact that up to the present many researchers confined themselves to recording the material and presenting it in a glossary form. The author of this paper intends to discuss the Hungarian popular terminology concerning embroidering in Calata district monographically. Having this view in mind, he analyses the main lexicological methods considering the possibility of using them in researching the popular terminology. Based on these methods he reaches the following conclusions: The new variant of the „Wörter und Sachen“ method should be applied, a method requiring the study of „words and things“ in the process of work. From the methods of onomasiological type (onomasiology being the system of notions, the semantic field theory and the lexic study from the point of view of linguistic geography) firstly the onomasiology itself and the study of the geographical spreading of certain lexical elements must keep the researcher's attention. The system of notions and the semantic field theory can be used only in certain restricted notional spheres like the denomination of colours etc. The statistic data referring to lexic should concern not so much the frequency of certain lexical elements as the etymological, morphological and semantic structure of the studied terminology. Based on the context, the semantic analysis can also establish the microstructure of the polysemantic elements.

OBSERVAȚII ASUPRA NUMELOR DE
PERSOANĂ DIN CRAII DE CURTEA-VECHE

de

AL. CRISTUREANU

Pitorescul și bogăția lexicului lui Matei I. Caragiale au fost adesea remarcate de către cercetătorii operei sale. Autorul *Crailor de Curtea-Vechă* a realizat o inimitabilă și originală sinteză în vocabularul operei sale cu toate că acesta este alcătuit din atâtea elemente de proveniență semantică și etimologică eterogenă. Limbajul acestei opere îmbină: turcisme și grecisme parțial ieșite din uz sau aflate la periferia domeniului nostru lexical; elemente dialectale preluate cu precădere din graiurile sudice daco-române; cuvinte argotice, uneori triviale, alături de care se află în paginile cărții neologisme pretențioase, etalate în unele cazuri chiar ca prețiozități sau rarități în vocabularul românesc. Au fost remarcate de asemenea de către unii exegeți ai operei originalitatea stilului său, nuanțele sale bogate; sobrietatea îmbinată cu scînteietoare imagini plastice expresive; notații incisive alăturate în context pasajelor pline de lirism etc.

Față de mulțimea studiilor consacrate analizei strict literare, în domeniul studierii limbii și stilului său, cu toată relevarea unor probleme interesante, mai rămîn încă de elucidat în amănunt multe aspecte¹.

Pornind de la premisele enunțate, în lucrarea de față analizăm un aspect de detaliu al limbii și stilului *Crailor de Curtea-Vechă* necercetat

¹ Aproape în fiecare dintre studiile și articolele de critică literară scrise de la apariția cărții au fost relevate, uneori doar tangențial, diferite aspecte adesea interesante ale stilului și limbii lui Matei I. Caragiale. Studierii exclusive a limbii și a stilului său îi sînt dedicate: capitolul din *Arta prozatorilor români* de Tudor Vianu, București, 1941, p. 358—365 (reeditată în 1967); Oscar Lemnaru, *Un desăvîrșit artist al stilului: Mateiu I. Caragiale*, în „Viața românească”, nr. 10, octombrie, anul IX (1965), p. 244—248; Ecaterina Teodorescu, *Mateiu I. Caragiale, un artist al contrastelor*, în „Studii și cercetări științifice” (Iași), VIII, (1957), p. 143—151.

aparte pînă acum: *numele proprii*². Cunoscînd migala cu care scriitorul și-a șlefuit opera, efectuăm studierea numelor proprii sub raport etimologic și semantic, descifrînd desigur concomitent, sincronic, felurite aspecte simbolice ale lor din contextul estetic al operei. În linii mari numele de persoane din roman se divizează în două mari grupuri: unul format din *numele personajelor*, iar altul cuprinzînd *nume de factură livrescă cu valoare evocativă*.

*

Numele personajelor reușesc în majoritatea cazurilor să contureze caracterizarea acestora sintetic, rezumativ, relevînd încă o notă aparte în cadrul reușitelor portretizări din opera lui M. Caragiale. De pildă, analizînd numele lui *Pașadia Măgureanu*, ca și al lui *Pantazi*, nume încetățenite în atroponomia noastră veche și actuală (cunoscînd caracterizarea personajelor), constatăm că și prin ele se reflectă sintetic tot ceea ce caracterizează mai pregnant aceste personaje.

Numele *Pașadia* are ca etimon cuvîntul de origine turcă: *pașă*³. Personajul provine într-adevăr din strămoși fugiți „de undeva de prin părțile turcești”⁴. Dar precizarea aceasta oarecum documentară asupra provenienței locale sau eventual etnice, sugerînd probabil și obîrșia aristocratică, rămîne relativ în umbră față de valoarea simbolică, rezumativă, prin care numele *Pașadia* contribuie la caracterizarea și portretizarea personajului. Dicționarele⁵, comentînd sensul cuvîntului *pașă*, dau și expresia:

² Ca studii dedicate exclusiv valorii stilistice și lexicale a numelor proprii din operele diferiților scriitori au apărut: G. Ibrăileanu, *Numele proprii în opera comică a lui Caragiale*, în „Studii literare”, 1930, p. 72—90; Lîdia Șerdeanu *Numele de persoane în „Țiganiada” lui I. Budai-Deleanu*, în „Limba română”, V, (1956), nr. 1, p. 52—58; Alexandru Cristureanu *Contribuții la studierea onomasticii operei lui George Coșbuc*, în „Studii despre Coșbuc”, Cluj, 1966, p. 277—293 și V. Iancu, *Nume proprii în poezia lui Coșbuc*, în „Studii și materiale de onomastică”, București, 1969, p. 45—50. Referiri la numele proprii, uneori exclusiv incidentale, aflăm și prin tratatele de istorie literară sau studii consacrate limbii și stilului. La G. I. Tohăneanu în „Studii de stilistică eminesciană”, București, 1965, la pag. 113—115, se află un capitol despre „Numele proprii”.

³ Vezi N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, p. 343, unde dă ca probabilă etimologie a numelui *pașa* + *Dii*, ca în expresia „pașa de la Dii (Vidin)”. Numele *Pașadia* apare prima dată în documentele a un postelnic al Țării Românești, în 1488, fiind atestat apoi prin Muntenia și Oltenia.

⁴ Citatele cu valoare ilustrativă, argumentativă sînt date după Mateiu I. Caragiale, *Opere*, ediție definitivă îngrijită de Perpessicius, București, 1936, confruntată cu Mateiu I. Caragiale, *Craii de Curtea-Veche*, București, 1957 (ediție tipărită la E.S.P.L.A.) și Matei I. Caragiale, *Pajere, Remember, Craii de Curtea-Veche, Sub peceta tainei*, ediție îngrijită și prefațată de Perpessicius, București, 1965.

⁵ Dintre dicționare am utilizat cu precădere TDRG, CADE, DLRLC, DM, apelînd însă și la alte surse lexicografice cînd se impuneau precizări sau nu aflam cuvîntul comentat în sursele menționate mai sus. Pentru comentarea numelor am utilizat N. A. Constantinescu, *Dicționar onomastic românesc*, București, 1963, Șt. Pașca, *Nume de persoane și nume de animale în Țara Oltului*, București, 1936 și Al. Graur, *Nume de persoane*, București, 1965.

A se purta ca pașa, sau ca un pașă, adică „aspru, crud“. Altă semnificație, datorită expresiei: *A trăi ca un pașă*, definește pe „cel care trăiește îmbelșugat, boierește“. Caracterizarea personajului respectiv își găsește adecvată reflectare în numele său, *Pașadia*, acesta fiind, în timpul când abandonează preocupările sale savante pe tărîm istoric, un despot, care face paradă de lux, dar și „domnul cel trufaș“, „omul atît de țifnos“ sau „un snob feroce“ ori „jugănar cumplit dar cu mânuși“. Totodată el se consideră personajul prim al micului grup de noctambuli, alcătuit din *Pantazi*, *Pirgu* și povestitor. Numele *Măgureanu* datorat moșiei *Măgura* primită ca „danie domnească“ de strămoșul fugar, protejat și boierit prin intervenția domniței Ralu Caragea, are la bază substantivul comun *măgură*, căruia lingviștii îi atribuie o mare vechime în limbă⁶.

Alăturat de *Pașadia* numele *Măgureanu* conturează tocmai procesul de împămîntenire a respectivei familii, prin juxtapunerea vechii denumiri de origine turcă cu alta provenită dintr-un vechi cuvînt românesc.

În schimb lui *Pantazi* i se atribuie acest nume abia după reîntoarcerea la București din fabuloasa călătorie în jurul globului. Etimologia numelui, preluat de români din greacă, nu interesează numai prin corespondența cu originea etnică atribuită strămoșilor personajului, ci în primul rînd prin faptul că în limba de bază etimonul onomastic grecesc φαντασμι (Phantasion)⁷ provine din substantivul φαντασια (phantasia), intrat ca neologism în limba noastră inițial cu forma *fantazie*, iar în terminologia contemporană și prin intermediul francez cu varianta *fantezie*. Rezonanțele stilistice ale numelui, chiar dacă nu se dezvoltă pentru cititor în resorturile originale, considerăm că au fost desigur clare pentru eruditul autor, acesta documentîndu-se minuțios asupra semnificației lui. Caracterizările lui *Pantazi* de tipul: „Se înserase de mult cînd, fără grabă *visătorul*⁸ se îndura înșfîrșit să plece“ sau „omul care privea cu ochi duioși cerul, copacii, copiii“, ori intențiile atribuite personajului atunci cînd se leapădă de trecut: „de acum stăpîni aveau să-mi fie numai *fantezia* și *capriciul*“, considerăm că adevăresc afirmația precedentă. Tot în sprijinul acestei ipoteze se pot adăuga și alte citate despre *Pantazi* care, datorită istorisirilor sale, îl transpune pe povestitorul-personaj „în lumea visărilor“.

Pantazi, ca un fabulos nabab, are o locuință împodobită cu abanos, mătăsării, catifele, oglinzi fără ramă, flori. Tot comportamentul personajului ne confirmă toate semnificațiile cuvîntului *fantezie*: „imaginație, reverie; gust, capriciu; plăsmuire, himeră“, Ingeniozitatea scriitorului constă însă și în faptul că aceste nume de mai sus, sînt obișnuite în repertoriul onomasticii românești vechi sau actuale, cu precădere prin sudul țării.

⁶ În DM se indică la etimologia lui *măgură* „comp. alb. *magulle*“.

⁷ Vezi etimologia dată de St. Pașca, *op. cit.*, p. 37, cf. și N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 342. După Al. Graur, *op. cit.*, p. 49, *Pantazis* „care trăiește mult“.

⁸ Sublinierile aparțin autorului acestui studiu.

Am insistat mai amănunțit asupra numelor acestor două personaje datorită și locului lor central în operă⁹.

Aceeași valoare expresionistă, pitorească, cu o nuanță de straniu, o etalează numele fiicelor acelei „domnițe a alintărilor“, căimăcăneasa *Păuna*. Acea trinitate de grații poartă numele: *Balașa*, *Zamfira* și *Smaranda*, sugerând imediat cuvintele: *balaș*, *zamfir* var. a lui *saafir* și *smarald*, bijuterii de culoare roșie, albastră și verde. Botezându-le astfel, mama lor „o hărăzise pe fiecare pietrei scumpe ce-i alesese de nașă, legînd-o cu jurămint ca toată viața alta să nu poarte și să se îmbrace numai în culoarea acelei pietre“ prețioase. Policromia expresionistă considerăm că își trage seva, în cazurile date, din estetica simbolistilor, admiratori asidui ai bijuteriilor, florilor și culorilor. Dacă numele *Păuna* evocă infatuarea aristocratică, în schimb din alte pasaje ale textului reiese și delicatețea ei¹⁰. Felul în care sînt numite fetele reinvie totodată atmosfera de rafinement intelectual și lux nemărginit a boierimii vremurilor fanariote. Cam aceorași timpuri le aparține *Sultana Arnoteanu* „falnică amazoană ce, în puțini ani, izbutise, și nu era pe atunci tocmai lesne, să înspăimînte cu luxuria principatele încă neunite“. Prenumele *Sultana* poate fi asociat, atît ca etimologie din turcă cît și prin unele rezonanțe stilistice, cu cel al lui *Pașadia*. Numele de familie al *Arnotenilor*, provenit din cel al mănăstirii *Arnota*, relevă ca atare o ascendență nobiliară prefanariotă.

Prin firescul și simplitatea comportării se caracterizează însă *Anicuța*, mama lui *Pantazi*, care lepădînd ifosele boierești este prietenă cu „cocoșnețe¹¹ de mahala“ și „femei de rînd“. Copilăria lui *Pantazi* a fost vegheată și de *Pulcherița* și „buna mamă *Sîia*“. În aceeași tipologie onomastică se înglobează și denumirea delicatei *Ilinca Arnoteanu*, cu prenumele său frecvent odinioară în pătura boierească și la domnițe, apreciat apoi în onomastica populară românească mai veche¹². Numele *Ilincăi*, arhaizant și popular, poate fi opus celor purtate de *Mîma* și *Tîta*¹³, denumite cu niște hipocoristice orășenești relativ banale. Denumirile *Anicuța*, *Pulcherița* și *Ilinca*, derivate cu un sufix diminutival, alintător, sînt preluate de scriitor din domeniul celor destul de frecvente și persistente prin unele regiuni chiar azi. Aceste nume se încadrează firesc în context, oarecum anonim, ca și personajele ce le poartă. Ele fac parte dintr-un sector onomastic ce s-ar circumscrie limbajului familiar, nepretențios.

Trecînd la numele din aceeași tipologie ale unor personaje nearistocratice, care stîrnesc aprinse pasiuni unor tineri nobili, constatăm prezența aceluiași procedeu sugestiv. Excepția psihologică, bizarul biografic

⁹ Denumirea lui *Pirgu* este comentată în alt pasaj.

¹⁰ Păunul este simbolul infatuării, dar și al eleganței.

¹¹ *cocoșneajă* = cucoană (cu sens depreciativ). Nu mai dăm explicarea altor cuvinte din citate.

¹² Numele *Ilinca* mai circulă și azi, prin unele ținuturi, în onomastica populară, dar frecvența lui e în descreștere.

¹³ A se compara și cu hipocoristicele actuale *Mîmi* și *Tîti*, relativ frecvente și prin urmare cam banalizate.

se relevă și prin nume aparte, de pildă cel al *Penei Corcodușa* „floarea de maidan“, iubita unui prinț. Numele *Pena* are o origine balcanică, provenind din limbile slave sudice¹⁴, fără a putea exclude completamente o probabilă asociere cu cuvântul *peană* (variantă dialectală a lui *pană*) avînd și sensul „floare, buchet de flori“, broderie în formă de floare“ sau „penaj“. Denumirea *Corcodușa*, avînd rezonanță de poreclă, indică clar cunoscutul fruct sălbatic din flora campestră, astfel că numele, printr-un transfer metaforic al sensului, ar putea simboliza onomastic singurătatea acelei femei. Ca și episodica apariție a personajului, asociația onomastică *Pena Corcodușa* este neîndoiește stranie. Tinăra care i-a răvășit lui Pantazi sufletul înșelîndu-l, poloneză prin ascendență, se numește *Wanda*. După o ipoteză a noastră, parțial hazardată, considerăm că acest nume a fost atribuit și datorită posibilei analogii fonetice cu *vandalism*. Același rol de „femei fatale“, seducătoare fără scrupule, îl aflăm în literatura epocii prin personajul *Wanda Serafim* din *Gaițele* lui Al. Kirițescu sau *Wanda Podolskaia* din *Babylon* de Radu Cosmin etc. În unele filme cu temă erotică, prezente pe ecranele noastre în epoca de gestație a cărții, era la modă termenul *vampă* cu același sens menționat anterior. Deși asociația prin sonoritate pare hazardată, nu putem exclude posibilitatea unei eventuale asociații, printr-un joc de cuvinte, a cuvîntului *vampă* cu numele *Wanda*.

*

Un grup aparte în cadrul numelor de personaje este cel al cetelor de papugii și parlagii, amici ai lui Pîrgu. Numele lor înglobează o întreagă gamă de la sensul ironic, depreciativ, pînă la cuvîntul trivial, pitoresc din argoul fostelor periferii ale capitalei.

Numelui *Pîrgu* nu i s-a putut stabili o etimologie pe deplin plauzibilă. Ar putea fi însă asociat cu substantivul *pir*, derivat cu sufixul — *gu* varianta lui — *cu*, ori, ținînd seama de senzualitatea vulgară a personajului, poate fi asociat semantic și cu cuvîntul *pirci*. Totodată în pronunțare față de numele melodioase ale lui *Pașadia*, și *Pantazi*, bazate pe repetarea celei mai sonore vocale (*a*) și prezența palatalei închise (*i*), numele lui *Pîrgu*, care începe cu aceeași consoană, aduce o notă de duritate prin îngemănarea pronunțării vibrantei sonore *r* cu velara sonoră *g* și parțial prin finalul cu vocala velară închisă *u*. Credem că și forma *Gore*, diminutivă: *Gorică*, banalizată prin circulația ei intensă, indică în intenția autorului individul cu totul comun. Caracterizarea lui Pîrgu este efectuată pe plan lexical și stilistic de multe ori prin covîrșirea lui cu cele mai injurioase epitete.

¹⁴ Vezi N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 345, articolul *Peană*. Vezi pentru etimologia acestui nume și bulgărescul *Pena*. Ca prenume de origine sîrbă *Penița* este atestat în I. Popovici, *Rumänische Dialekte, I. Die Dialekte der Muntenen und Pädurenen*, Halle, 1905, p. 32, 63, iar după „*Chestionarul IV. Nume de loc și nume de persoană*, 1930, al „Muzeului limbii române“ din Cluj este atestat la Stejar și Baia, jud. Arad. După datele aceluiași chestionar, în 1870, *Pena* apare la Talpa-Ogrăzile, jud. Teleorman.

Societatea de teapa lui Pirgu este caracterizată mai pregnant în cazul câtorva personaje secundare prin numele lor, care suplinesc astfel, parțial, o portretizare mai nuanțată. Tripourile, circiurile și casele deochiate sînt frecventate de femei ca: *Frosa Bojogescu*, *Papura Jilava* și *Masınca Drîngeanu*.

Alcătuite șarjat, nu este greu să ghicim la originea numelor date cuvintele: *bojogar* „hoț de lucruri mărunte, borfaș, găinar“, sau *papură jilavă*, precum și regionalismele: *drîng* „drîmbă“ ori *a drîngăni* „a scoate sunete nearmonioase“. Patronimicul *Tinculinei Gaiduri* își are originea în cuvîntul rar de origine neogreacă sau albaneză *gajdhur* „măgar“¹⁵ sau poate în subst. românesc *gaidă* „cîmpoi“, însemnînd la plural și „picioare prea lungi“. Această lume interlopă, atunci cînd apare în operă prin masivele episoade cu caracter de frescă a corupției, nici nu mai este individualizată prin nume. Masei indivizilor de acest soi autorul le dă exclusiv denumiri preluate din argou sau limbajul comun, incluzînd un vast reperoriu din care nu lipsește nici cuvîntul trivial. Aceștia sînt „toți stricații, toate lichelele Bucureștilor“ sau „deochiații și deșuchiații timpului“ ori „jegul, lepra și trînjii societății“ etc.

Însoțitoarele acestora sînt: „geamale, baldire, balcize“ sau „otrăvuri“, „rable de pripas“, „teleleici“ etc. Această „nebunime slobodă“ frecvențează desigur localuri de felul lui: „*Covaci* (< *covaci* „fierar“); *Proță-peasca* (< a *proțăpi*) sau *Pepi Șmarot* (< subst. germ. *Schmarotzer* „lingău parazit“ sau vb. *schmarotzen* „a trăi ca parazit“. Un pederast al acestei lumi deșuchiațe este numit *Poponel*.

O situație oarecum aparte prin proveniența socială o are familia Arnotenilor, boieri decăzuți pînă în lumea lui Pirgu. Fiul *Sultanei* și al lui *Barbu Arnoteanu* apare fără nume, exclusiv cu numirea familiară: *Maiorică* sau *Maiorelul*, căruia soția și fiicele îi dau și triviala poreclă: *pîrciu*. Fetele acestuia, *Mima* și *Tita*, sînt coborîte prin nume din cadrele istorice boierești în forfota anonimatului capitalei. De la *Sultana* pînă la *Maiorică* și nepoatele *Mima* și *Tita* numele rezumă și sintetizează, simbolic, decăderea socială vertiginoasă a „adevăraților Arnoteni“. Denumirea *Mimei*, datorită mobilității comportamentului ei, poate fi însă atașată ca rezonanță semantică și cuvintelor *mim* sau *mimetism*, reieșind din caracterizarea autorului că este „schimbăcioasă“. Pentru Pirgu, printr-o trivializantă aliterație, *Mima* devine o „putoare, paparudă, paceaură“, dar pe stradă ea apare ca o „pupuică spilcuită“.

Tot o proveniență vulgară o denotă numele episodicele personaje: *Scarlat Ibric*, *Iancu Mitan* și *Dospinescu*, provenite din *ibric*, *mită* și *a dospî*. Comune prin frecvența lor în comparație cu cele precedente sînt numele lui *Mișu*, soțul Rașelicăi; *Fane* a văduvei, zugravul“ . . . , amantul Wandei; *Haralambescu*; *Elenca Sameșului*; *Stan piftierul* etc. Lipsa de rezonanță afectivă și banalitatea numelor concordă stilistic tocmai cu rolul

¹⁵ L. Gáldi, *Les mots d'origine neo-grecque en roumain à l'époque des phanariotes*, Budapest, 1939, p. 272. Vezi N. A. Constantinescu, *op. cit.*, p. 434, numele *Gaida* și *Gaidar* (cf. neogrecul *γαϊδάρι*).

incidental al respectivelor personaje. Proveniența etimologică a multora dintre numele comentate pînă aici, preluate adesea de români din turcă sau greacă, încheagă și pe planul antroponomiei acea imagine a Bucureștilor, „de la Porțile Orientului”¹⁶.

*

Un alt grup de nume proprii, prezente în roman, sînt cele de factură livrescă. Ele nu sînt nume ci imagini-efigie cu caracter portrete sau tablouri, ecouri livresști menite să releve aprofundat unele personaje, să le proiecteze prin generalizare, într-o viziune istorică, să îmbine mediul îngust al vieții de noctambuli a „craiorilor” cu o lume de vis. Aceste visate tărîmuri sau trecute timpuri sînt reconstituite în imagini artistice și datorită unei viziuni erudite. Interesantele imagini livresști prezente și prin nume proprii, constituind deci un tip metaforic de simboluri onomastice ale simbolurilor, în arsenalul stilistic al lui M. Caragiale au rolul de a îmbina sobrietatea cu visarea, setea de absolut cu mărginitele posibilități diurne. Tipizarea în sens generalizator, clasicizant, se îmbină prin imaginile-efigie comentate cu tendința de a colora cît mai viu, somptuos și erudit frescele sociale și portretele vieții cotidiene. Procedeu acesta stilistic își află loc în paginile *Craiorilor* și datorită unei anumite înclinații a autorului spre o viziune clasicizantă a istoriei, poate ca la parnasieni, precum și datorită pasiunii lui pentru heraldică și memorialistică. Aluzia artistică livrescă, prezentă adesea prin nume proprii, se plasticizează printr-o policromie neoromantică, preluată cu fervoare și de artiștii expresionismului.

Aria acestor imagini onomastice livresști, revelatoare pentru o și mai aprofundată percepere a artei lui M. Caragiale, este vastă și de o uimitoare varietate, fiecare exemplu a adăugat o nouă valoare stilistică. Biblia îi furnizează autorului o suită de imagini. De pildă viziunea peisagistică a uneia dintre acele prea frumoase seri, „de basm și de vis”, atît de măiestrit descrisă de scriitor, este completată prin remarcă: *E seara izgonirii Agarei, seara fugii în Egipt*. Aluzia livrescă vizează izgonirea egiptenei, o favorită a patriarhului Avraam, de către soția acestuia, fuga ei fiind favorizată, după mitologia biblică, de către un înger care îi află un izvor ascuns. Printr-o altă imagine din sursă ebraică, Rașelica Nachmalson, ucigașa printr-o crudă frenezie senzuală a lui Pașadia, devine o *Iudită* modernă sau pe un plan și mai generalizat: „*Eva*, străina, dușmana neîmpăcată și veșnică”. Mitologia greco-latină este o sursă imagistică de tipul: „Pe rogojină ca sub pologul de horbotă, ploaia de ruble acoperea lacome *Danae*”. Prin aluzie la Jupiter, care a intrat sub formă de ploaie de aur la iubita sa, *Danae*, femeile ce-și dau trupul cu un anumit tarif sînt denumite tot așa. Epoca Renașterii prezentată pictural, Anicuța fiind portretizată ca: „Una dintre acele albe *Magdalene*”. Repertoriul vast cuprinde în textul operei diverse nume din aceeași

¹⁶ Vezi citatul francez plasat ca moto al cărții.

tipologie: *Bergami, Comus, Harpocrat, Lot, Mahomed, Semiramida, Thamus* etc., fiecare dezvăluind noi resurse imagistice.

Viziunea în frescă a secolului al XVIII-lea se plasticizează printr-o fastidioasă trecere în revistă a diferitelor personalități istorice, artistice, științifice, ca și a unor renumiți aventurieri. Enumerarea însă, dovedind pasiunea scriitorului pentru cele mai felurite domenii ale lexicului, se poate realiza uneori hieratic vizînd situația caracteristică.

Progresul științific al aceluia veac se concretizează printr-o suită de imagini în care apar în prim plan invenția, urmată fiind pe plan secund de enumerarea savanților: „pe noi ne-a atras ce părea suprafiresc: oglinda lui Saint-Germain, carafa lui Cagliostro, hîrdăul lui Mezzmer, bazaconiile lui Swedenborg“ etc... Descrierea unui mediu prin părțile componente este o caracteristică a stilului unora din scriitorii noștri, printre alții I. L. Caragiale și Creangă. Înșiruirea numelor de aventurieri ai secolului al XVIII-lea în majoritatea cazurilor, se efectuează fără vreo explicație: „Și noi am avut slăbiciunea de aventurieri: Neuhof, Boneval, Cantacuzen, Tarakhanova, ducesa de Kingston, cavalerul d'Eon“ etc..

Uneori elemente de tip livresc devin componente ale peisajului văzut în stampe istorice, realizînd în plus un colorit livresc dinamic al peisajului levantin: „Îi plăcuse să viseze în fața stîncii de pe care *Sapho* se aruncase în valuri, a țărmlui unde se înălțase rugul lui *Pompei*. Ici fu răpusă frumoasa *Ines*“...¹⁷.

Nu lipsește desigur din arsenalul imaginilor-efigii nici cele din sursă românească, de la basmele populare (frumosul prinț Serghie Leuchtenberg-Beauharnais era: „*Făt-frumosul* în ființa căruia se răsfrîngeau, întrunite, strălucirile a două cununi împărătești“), la onomastica proverbelor („Crezuseră că dase iar *Nan* de găvan“) și pînă în domeniul numelor proprii devenite comune (Pîngu este „*un chimîță* cu suflet de hingher“). El, la un moment dat, „izbucnește în blesteme de *chivîță*“).

Înainte de a trage concluziile din studiul efectuat se impune un comentariu în legătură cu denumirea *Craii de Curtea-Veche*. Trecînd peste o serie le amănunte menționăm că titlul are o profundă forță de plasticizare, caracterizare și sintetizare a operei. Cuvîntul „crai“ cuprinde două sensuri contradictorii, adică acela de „odraslă împărătească sau regală“, dar și acela de „berbant, desmățat, desfrînat“. Ambele sensuri coexistă în roman. Prin avîntul sufletesc atribuit de autor personajelor prin călătoria lor imaginară în feudalismul veacului al XVIII-lea și prin cea în ținuturile exotice, ei sînt transfigurați în slăvite odrasle de dinastii, tustrei cavaleri călugări din tagma sfîntului Ioan de Ierusalim, ziși de Malta ș.a.m.d. Dar prin apostrofa alcoolice și îmbătrînitei Pena Corco-dușa, după o noapte de chef sardanapalic, ei devin „Crai de Curtea-

¹⁷ Peisajul Greciei insulare și continentale cuprinde imaginea anticei poete *Sapho* și a dictatorului *Pompei*. Printr-o deplasare spre vest apare litoralul Portugaliei simbolizat prin nefericita curtezană regală *Ines de Castro*.

Veche“, sinonim cu „vagabonzi, haimanale“¹⁸. Al treilea „hagiatic“ prin lumea viciilor, avînd drept călăuză pe versatul Pîrgu, îi consacră doar ca niște „crai“ ai nopților pierdute. Menționăm că de cîte ori apare cuvîntul *crai* în context el cuprinde sau una sau alta dintre cele două semnificații¹⁹.

*

Stilul original plastic, expresiv și nuanțat al celui „mare iubitor de cuvînte“²⁰ care a fost Matei I. Caragiale se relevă și prin intermediul numelor proprii. Sintetizînd rolul numelor de persoană în *Craii de Curtea-Vechă* reiese printre altele capacitatea de a contura, cu ajutorul lor, prin concretețe, portrete complexe, semnificative²¹, fără a se abate decît prea puțin de la sistemul onomasticii tradiționale sau uzuale. Numele dovedesc o minuțiozitate balzaciană a detaliului artistic, fiind însă evidentă și tenta expresionistă a stilului său. Cu tot subiectivismul autorului în aprecierea unor medii sociale, cu toată admirația lui pentru boierimea trecutului, fastuozitate și heraldică, fiecare dintre numele atribuite personajelor literare aparținătoare acelei clase sociale dovedește mult realism îmbinat cu o uimitoare nuanțare. Multe dintre denumirile diferitelor personaje amplifică viziunea levantină a istoriei noastre, fapt care intră în optica scriitorului. Nu lipsește din conturarea unor nume nici fastuosul plasticizant, neoromantic, dar prin altele, în special cele atribuite parveniților, apare concomitent și elementul argotic, trivial. Ca și la Arghezi, cuvîntul de ocară devine parte integrantă a exprimării artistice.

Numele de proveniență cultă, livrescă, subliniază prin evocare revelatoare detalii portretistice și de frescă socială. Erudiția istorică și tendința clasicizantă spre generalizări se îmbină, prin intermediul numelor livrești, cu grija pentru detalii și etalarea relativ voalată a bogatului flux

¹⁸ După o serie de critici literari, conform comentariului din „Prefața“ ediției 1957, p. 11, originea acestei numiri trebuie căutată într-o anecdotă din „Vatra“ semnată probabil de I. L. Caragiale. Semnificații apropiate de cele din anecdota menționată se află în Ionescu Gion, *Istoria Bucureștilor*, p. 125—128 sau CADE p. 1595.

¹⁹ Pentru sensurile depreciative ale cuvîntului *crai* găsim în roman, citatele „crai și bețiv“ referitor la tatăl lui Pașadia; „să nu umble după juni, după crai“, vizîndu-l pe Poponel sau „ce crai era Maiorică“.

²⁰ Vezi Tudor Vianu, *Mateiu Ion Caragiale*, în „Gîndirea“, nr. 3 (martie), 1936, p. 116.

²¹ Personajele *Pașadia* și *Pantazi* își au ca prototipuri literare și modelele romantice sau simboliste ale unor scriitori ca: Edgar Poë, Villiers de L'Isle Adam, Barbey d'Aureville, fără a neglija modelul anticipativ din nuvela „Remember“ a lui M. Caragiale. Aceste personaje centrale sînt conturate de autor cu umbre și lumini, plasîndu-le într-un premeditat climat de mister, avînd o dublă existență, una afișată și alta ascunsă. Același procedeu se reflectă și în denumirea personajelor, cu precădere la *Pașadia*.

de idei și a fiorului liric ce străbate opera ca un șuvoi subteran. Deoarece intențiile artistice ale lui Matei Caragiale s-au realizat pe deplin și prin nume, moștenirea sa este prețioasă și prin acest detaliu lexical și stilistic al artei sale.

О ЛИЧНЫХ ИМЕНАХ В „CRAII DE CURTEA-VEȘTE”

(Резюме)

Живописность и богатство лексики и стиля произведения Матая И. Караджале отмечались неоднократно, однако до сих пор нет ещё исследования, посвящённого исключительно именам его действующих лиц. Они делятся на две группы: одна группа включает имена персонажей, а другая — книжные названия с образным значением.

Автор проводит анализ имён путём сопоставления значений и их этимологического происхождения с их различными аспектами в эстетическом контексте произведения. Из синтеза роли личных имён в анализируемом произведении вытекает способность писателя создавать с их помощью сложные, значительные портреты, не отклоняясь от румынской ономастической системы. Личные имена у М. Караджале доказывают балзаковскую кропотливость в выработке художественной детали и, одновременно, экспрессионистическую окраску его стиля. Многие имена расширяют балканское видение нашей истории (факт, подтверждённый и этимологией), а другие подсказывают богатство красок неоромантической литературы. Посредством имён, которыми он называет главным образом выскочек, автор привносит одновременно и арготический, тривиальный элемент, приобретающий и этим путём стилистическое значение.

Имена книжного происхождения подчёркивают посредством образного воссоздания изобличающие портретные подробности, а также детали общественного полотна. Эрудиция и классифицирующая тенденция к обобщению сочетается через посредство этих имён с заботой о подробностях и с относительным показом богатого потока идей и скрытого лиризма произведения.

OBSERVATIONS SUR LES NOMS DE PERSONNE DANS „CRAII DE CURTEA-VEȘTE”

(Résumé)

Le pittoresque et la richesse du lexique et du style du roman de Matei Caragiale ont été souvent relevés, mais il n'existe pas encore d'étude consacrée exclusivement à ses noms de personne. Ces noms se partagent en deux groupes, l'un des noms des personnages, l'autre comprenant les dénominations de facture livresque à valeur évocatrice.

L'auteur effectue l'analyse des noms en confrontant leur sens et leur étymologie avec leurs différents aspects dans le contexte esthétique de l'oeuvre. De la synthèse des valeurs diverses de noms de personne dans l'ouvrage analysé ressort le pouvoir de l'écrivain de dessiner avec leur aide des portraits complexes et significatifs sans s'éloigner du système onomastique roumain. Les noms respectifs révèlent une minutie balzacienne de détail artistique ainsi qu'une tonalité expressive propre au

style de l'auteur. Nombre de ces noms élargissent la vision levantine de notre histoire (ce que confirment les étymologies), d'autres suggèrent le faste d'une polychromie néoromantique. Les noms attribués surtout aux parvenus apportent en même temps l'élément argotique, trivial, qui acquiert par cette voie une valeur artistique.

Les noms de provenance savante ou livresque soulignent par évocation des détails révélateurs dans les portraits et la fresque sociale. L'érudition et la tendance d'essence classique à la généralisation se combinent par l'intermédiaire de ces noms avec le souci du détail et l'étalement relatif du riche flux d'idées et du frisson lyrique sous-jacent à l'oeuvre.

ANTONIME ÎN LEXICUL CRONICII LUI GRIGORE URECHE¹

de

D. BEJAN

Cînd se studiază cronică lui Grigore Ureche, nu poate fi trecut cu vederea un aspect esențial al lexicului acesteia: antonimia. Cercetările de pînă acum consacrate limbii și stilului cronicarului moldovean² nu și-au propus s-o analizeze.

Intenția noastră este să arătăm cîteva aspecte, care se desprind din cronică, referitoare la problema în discuție.

Fiind foarte numeroase, antonimele din cronică lui Grigore Ureche ne permit să le clasificăm în antonime propriu-zise și antonime în context (contextuale). Cuvintele antonime din ambele categorii sînt, sub raport morfologic, substantive, adjective, verbe și adverbe.

I. Antonime propriu-zise.

Substantive: *lumină* — *întuneric* „Și atîta să călcasă legea creștinească cît de-l vrea cruța Dumnezeu mult, pre toți îi vrea duce din lumină în întuneric.“ (167); *direptate* — *nedireptate* „Dumnezeu cel dreptu, cela ce ceartă nedireptatea și înalță dreptatea, cu cîtă certare pedepsește pre ceia ce calcă jurămîntul.“ (114); *răsăritul* — *apusul* „Răsăritul iese începător, apusul va să să înalțe“. (79); *tinerețe* — *bătrînețe* „(Leșii) încunjură țările de învață tinerețile truda și la bătrînețe înțelepciunea“ (123); *folos* — *pagubă* „Deci cumu-i voia domnului, le caută să

¹ Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ediția a II-a revăzută, București, 1958. Am cercetat numai textul considerat ca aparținînd lui Grigore Ureche.

² Al. Rosetti și B. Cazacu, *Istoria limbii române literare*, I, București, 1961, p. 216—230; Al. Rosetti, *Observații asupra cronicii lui Grigore Ureche — Simion Dascălul*, în *Studii lingvistice*, București, 1955, p. 17—32; Al. Andriescu, *Contribuția marilor cronicari moldoveni și munteni la dezvoltarea limbii literare*, în *Analele Universității „Al. I. Cuza“ din Iași*, serie nouă, tom. III., (1957), secțiunea III (științe sociale), fasc. 1—2, p. 97—141; P. P. Panaitescu, *Introducere la Grigore Ureche, ediția citată*, p. 30—35; Liviu Onu, *Studiu introductiv la Grigore Ureche, Letopiseșul Țării Moldovei*, Editura științifică, București, 1967, p. 45—54 (cap. *Valoarea cronicii sub raport lingvistic și literar*).

le placă tuturor, ori cu folos, ori cu paguba țării, care obicei până astăzi trăiește.“ (67); așezare-neășezare „Pre acesta semnu dintăiași dată ce să arăta domnia fără trai, să putea cunoaște că nu va fi așezarea bună între domnia Moldovei, ce cum fu pre scurtă viața domnului dintăi, așa și domni ce vor fi înainte, adesea să vor schimba și între domnia Moldovei multă neășezare va fi.“ (72).

Adjective: *vinovați* — *nevinovați* „Că nu pierdea numai pre carii au fostu întru războiul acela, ce și semințiile lor, și *vinovați* și *nevinovați*.“ (221); *bun* — *rău* „După noroc *bun*, iată veni *rău*.“ (219); *mort* — *viu* „Decii văzându-l ei leșinându și mai multu *mort* decât *viu*, după cuvântul lui, l-au călugărit și i-au pus nume de călugărie Pahomie“ (193); *puțini* — *mulți*, *slabi* — *tari* „Ci nevoie iese a opri cei *puțini* pre cei *mulți* și cei *tari* pre cei *slabi*“. (201); *gata* — *negata* „Ci cei *puțini* de cei *mulți* și cei *negata* de cei *gata*, n-au putut suferi, ce au dat dosul.“ (173); *păgini* — *creștini* (adjective substantivate) „Că acesta Olbrihtu nu spre *păgini*, ci spre *creștini* vrea face războiul“. (114).

Verbe: *a iubi* — *a urî* „Deprinzându den zi în zi așa, năpusti trebile țării, că pre cât îl iubiia întâi, pre atîta îl urise apoi.“ (194); *a se întări* — *a slăbi* „Cunoscîndu decia că de va putea să lege prieteșug cu Gheorghie dispotul, domnul sîrbilor, că lucrurile lui să vor întări și a creștinilor vor slăbi.“ (117); *suie* — *pogoară* „Pre cei de jos îi suie și pe cei suiți îi pogoară.“ (173); *a muri* — *a viețui* „Dară cui nu iese urit a *muri*, cine n-ar pofti să *viețuiască*?“ (191); *a cădea* — *a se ridica* „Și unde-l biruia alții, nu pierdea nădejdea, că știindu-se căzut jos, să rădica deasupra biruitorilor“. (120);

Adverbe: *întăi* — *apoi* „Că pre cât îl iubiia întâi, pre atîta îl urise apoi“ (194); *sus* — *jos* „Că nu așa să-ngrijiia de oastea din sus, cum de cea din jos, auzindu că vine asupra lor.“ (149); *denainte* — *denapoi* „Și denainte și denapoi sînt și paici până la 100“. (132); *pre ascuns* — *în vedere* „Și după adaos ce făcîia întâi pre ascuns, iar dacă s-au înmulțitu, în vedere să apuca de prăda și jefuia“; *afară* — *dinlăuntru* „Așa, după ce s-au așezat la domnie Aron vodă, nu-i era grija de alta, numai afară de a prădarea și dinlăuntru nu să sătura de curvie, de jocuri, de cimpoiși, cari îi ținea de măscării“. (220); *aievea* — *la taină* „Dispot vodă... blînd să arăta și tuturor cuvios și aievea parvoslavnic, iară la taină erezic“. (175).

Unul din cele două antonime este format cu ajutorul prefixului *ne-*, atît în cazul substantivelor, cît și în al adjectivelor (*așezare* — *neășezare*, *direptate* — *nedireptate*, *vinovați* — *nevinovați*, *gata* — *negata*).

II. Antonime în context (contextuale).

Cuvintele devin antonime numai datorită sensului nou pe care-l primesc la un moment dat în context. În afara acestor contexte, cuvintele nu mai sînt antonime. Așa cum am arătat mai sus, și antonimele în context sînt substantive, adjective, verbe și adverbe.

Substantive: *mărire* — *pedeapsă* „Știindu din cîtă *mărire* au căzut la atîta *pedeapsă*“ (156); *sufletul* — *lucrurile*, „Ce după moartea lui, până

astăzi îi zicu sveti Ștefan vodă, nu pentru sufletu, ce ieste în mâna lui Dumnezeu... ci pentru lucrurile lui cele vitejești". (121); vrăjmaș — părinte „Iară dispre sine, să nu-l știe ca pre un vrăjmașu, ci ca pre un părinte să-l ție". (198); rugămintă — sabie „Văzîndu Pătru vodă că cu rugămintă nu poate scoate moșia sa, gîndi cu sabia să o ia" (150); putere — gură „Și la toate lucrurile sînt gata și cu puterea și cu gura gata sîntu să să apere." (123).

Adjective: bună — rea și turbată, lină și blîndă — cumplită și amară (avem aici repetiții sinonimice în raport antonimic) „După vreme bună și senin, să vie vreme rea și turbată, după domnie lină și blîndă să vie cumplită și amară". (219).

Repetiții sinonimice în raport antonimic sînt și în cazul substantive-lor: „Zicîndu că n-au fostu într-ajutor crucii și creștinătății, ce păginilor și dușmanilor." (104).

Verbe: a muri — a birui „Văzîndu turcii pre moldoveni că vor să moară, decît să nu biruiască, cu multe meștersuguri au nevoit să-i amăgească pe moldoveni". (202); ceartă — înalță „Dumnezeu cela dreptu, cela ce ceartă nedireptatea și înalță dreptatea, cu cîtă certare pedepsește pre cea ce calcă jurămîntul". (114).

Adverbe (locuțiuni adverbiale): cu taină — în gura mare „Deci fiind leșii coprînși de atîta nevoie, începură a grăi rău de craiul său, întăi cu taină, iară mai apoi în gura mare îl vinuia c-au venit fără cale". (111).

În unele cazuri, cuvintele antonime sînt părți de vorbire deosebite: substantiv și verb — a se despărți și împreunare „Că pre cîtă jale era cînd să despărțisă la Ciceu... mai multă bucurie și veselie era acum la împreunarea lor." (163), a pierde — izbîndă „Și cu vrerea lui Dumnezeu pierdură leșii războiul și fu izbînda la Ștefan vodă". (116); adjectiv și substantiv — rău și folos „De care lucru, pre cît l-au cunoscut de rău, să-l cunoască mai mult spre folosul lor". (198); adverb și adjectiv — de jos și suiți „Pre cei de jos îi suie și pre cei suiți îi pogoară". (173); adverb și substantiv — denafară și din casă „Alexandru vodă dacă s-au curățit de toată grija denafară... au vrut să să curățască și de vrăjmașii săi cei din casă". (190); pronume posesiv și adjectiv — a sale și striine „Nu numai a sale să scrie ce și cele striine să însemneze." (64), streini și ai săi „Nu numai de la cei streini, ce și de la ai săi avea pedeapse". (157).

III. Există numeroase situații în cronică lui Grigore Ureche în care un cuvînt este antonim cu o serie sinonimică și invers (seria sinonimică este alcătuită din repetiții sinonimice). În acest fel, cronicarul întărește și precizează acea latură a fenomenului care i se pare mai importantă: jale — bucurie și veselie „Că pre cîtă jale era cînd se despărțisă la Ciceu... mai multă bucurie și veselie era acum la împreunarea lor." (163), stătătoare — de risipă și trecătoare „Iară acestea de la Dumnezeu sîntu tocmite, ca nimica să nu fie stătătoare pre lume, ci toate de răsipă și trecătoare". (173), împreunare — vrajbă și zarvă și despărțire „Unde pre urmă bun nimica nu s-au ales, că în loc de împreunare mai mare vrajbă și zarvă și despărțire s-au făcut" (79), începătura și adaosul — scăderea „Apucatu-s-au și dumnealui de au scris începătura și adaosul, mai apoi și scăde-

rea care să vede că au venit în zilele noastre“ (63), arme și sînge — înșălăciune „Turcii bucuroși fură la una ca aceea, decît arme și sînge, mai bine cu înșălăciune să-l dobîndească“. (204), bine și lăudat — rău „Că cei buni vedem că s-au săvîrșitu bine și lăudat, iară cei răi rău s-au săvîrșitu“. (169).

IV. Am folosit în cercetarea noastră 94 de cuvinte antonime. Prezentăm mai jos situația pe origini³:

Originea	Nr. cuvintelor	Procentul
latinești	51	54,25%
românești	27	28,72%
v. slave	8	8,51%
maghiare	2	2,12%
neogrecești	2	2,12%
turcești	1	1,06%
bulgare	1	1,06%
albaneze	1	1,06%
ucrainene	1	1,06%

Cele mai multe antonime sînt cuvinte de origine latină. Numărul formațiilor pe teren românesc este mai mic, probabil pentru că lipsesc din cadrul acestora locuțiunile și expresiile frazeologice. Antonimele de origine veche slavă sînt puține în raport cu cele de origine latină și românești. Numărul cuvintelor antonime de alte origini este neînsemnat.

Trecînd la valoarea morfologică a cuvintelor antonime, avem următoarea situație:

Partea de vorbire	Nr. cuvintelor	Procentul
substantive	43	45,74%
adjective	23	24,46%
verbe	14	14,89%
adverbe	12	12,76%
prînume	2	2,12%

Rezultă că cele mai multe antonime sînt substantive și adjective.

АНТОНИМЫ В ЛЕКSIКЕ ЛЕТОПИСИ ГРИГОРЕ УРЕКЕ

(Резюме)

Антонимия является характерной чертой лексики летописи и стиля Григоре Уреке. В летописи антонимия представлена в двух аспектах: антонимия в контексте и собственно антонимия. Оба подразделения можно иллюстрировать многочисленными примерами.

В контекстуальной антонимии слова становятся антонимами лишь благодаря новому и особому значению, которое они имеют в контекстах, в которых употребляются. В других обстоятельствах слова имеют своё обычное значение.

³ Am considerat românești cuvintele formate pe teren românesc prin derivare și compunere, indiferent de originea radicalului.

Кроме антонимии между двумя словами, в летописи Григоре Уреке встречаем антонимическое соотношение между словом и синонимическим рядом и обратно — положенне, часто встречающееся в летописи. Словами-антонимами являются имена существительные, прилагательные, глаголы и наречия. Имена существительные и прилагательные наиболее многочисленны.

Происхождение антонимов в летописи Григоре Уреке разнообразно. Слова латинского происхождения, румынские образования и слова старославянского происхождения наиболее многочисленны. Слов-антонимов другого происхождения (венгерские, новогреческие, турецкие, болгарские, албанские, украинские) мало, они незначительны.

LES ANTONYMES DANS LE LEXIQUE DE GRIGORE URECHE

(Résumé)

L'antonymie apparaît comme une caractéristique du lexique ainsi que du style dans la chronique de Grigore Ureche. L'antonymie s'y présente sous deux aspects: antonymie dans le contexte et antonymie proprement dite. Chacune d'elles peut être illustrée de nombreux exemples.

Dans l'antonymie contextuelle, les mots ne deviennent antonymes que par le sens nouveau et particulier qu'ils prennent dans les contextes où ils sont employés. Dans d'autres conditions, les mots ont leur sens habituel.

Outre l'antonymie entre deux mots, on rencontre dans la chronique de Grigore Ureche la relation antonymique entre un mot et une série synonymique ainsi que la relation inverse, situation fréquente dans la chronique. Les mots antonymes sont des substantifs, des adjectifs, des verbes et des adverbes. Les substantifs et les adjectifs sont les plus nombreux.

L'origine des antonymes dans la chronique de Grigore Ureche est variée; les mots d'origine latine, les formations sur terrain roumain et les mots d'origine slave ancienne sont les plus nombreux. Les mots antonymes d'autre origine (magyars, néo-grecs, turcs, bulgares, albanais, ukrainiens) sont peu nombreux et peu importants.

CU PRIVIRE LA LOCUL EUHEMERISMULUI ÎN CONTEXTUL EVOLUȚIEI RAȚIONALISMULUI GREC

de
TIBERIU WEISS

Despre Euhemerios găsim numeroase referiri la diferiți scriitori vechi, în lucrările cărora se fac tatonări în legătură cu originea sa, referiri la viața și operele sale, la esența învățăturii propagate de el etc.

În ce privește patria sa, informațiile păreau a fi controversate. După Lactantius¹, Plutarch², Strabo³, Diodoros⁴, Aelianus⁵, ar fi fost originar din Messana, în opoziție, de pildă, cu Athenaeus⁶, care-l considera originar din Koos, sau Clemens Alexandrinul, din Agrigent⁷.

De asemenea, pe baza mărturiilor rămase, rezultă că ar fi trăit cam prin a 120-a olimpiadă, sub Cassandros, rege al regatului macedonian⁸. Or, Cassandros domnind în perioada anilor 350—297 î.e.n., înseamnă că Euhemerios și-a desfășurat activitatea aproximativ la sfârșitul secolului al IV-lea și începutul sec. al III-lea, după unii între 340 și 260.

Lui Euhemerios, probabil, regele Cassandros i-a încredințat diferite misiuni, în regiuni îndepărtate, ceea ce i-a prilejuit să-și noteze impresiile sale de călătorie care, pe lângă unele elemente de real, cuprind în mare parte ficțiuni, dînd povestirii sale alura unui adevărat roman de călătorie utopistic, purtînd denumirea de „Hrisovul sfînt“ *ἱερα ἀναγραφή*.

În timpul călătoriilor sale, așa cum ne relatează Diodor⁹, Euhemerios sosește în Arabia Felix, apoi, pornind-o spre sud, dă de numeroase insule, dintre care trei erau mai remarcabile: prima, numită cea „sfîntă“, bogată în tămîie și mirodenii (smirmă), locuită de panchaii, care le vindeau în

¹ E n n i u s apud Lact., *Div. instit.*, I, 11, 33: *Antiquus Auctor Euhemerius qui fuit ex civitate messene.*

² *Is et Os.*, 9, 23.

³ Strabo, II, 104.

⁴ 6, 1, 1.

⁵ *Hist.*, 2, 31.

⁶ 14.

⁷ F. Jacoby, in *Pauly-Wissowa*, 6, 1909, 952—972.

⁸ Diod. apud Euseb. *Praep. evang.* 2, 59: Εὐήμερος μὲν οὖν φίλος γεγονὼς Κασάνδρου βασιλέως.

⁹ Diodor, 2, 43; 1, 46—49.

Fenicia și Egipt; a doua era locul de înmormântare a celor decedați pe insula sfântă; a treia, la o depărtare de 30 de stadii spre răsărit, era de o mărime considerabilă, așa de aproape de India, încît de pe promontoriul răsăritean al insulei se vedea uscatul indian. Această insulă, numită Panchaia, ar fi fost locuită de indigeni, panchai, dar și de venetici, ca oceaniți, indieni, sciți, cretani¹⁰.

Euhemeros descrie frumusețile acestei insule, fertilitatea exuberantă a cîmpiei ce înconjoară capitala Panara, belșugul vegetației, apele curgătoare, varietatea faunei, bogăția în metale.

Într-o asemenea țară locuia un neam de oameni fericiți, grupat în trei clase, beneficiind de darurile bogate ale naturii după o împărțire dreaptă a bunurilor, comune tuturor. Cele trei clase erau: a preoților, care cuprindea însă și pe meșteșugari, a plugarilor, și a soldaților și păstorilor. Conducerea era încredințată preoților, imigrați din Creta, care judecau procesele și rezolvau afacerile publice. Plugarii cultivau pămîntul în comun și recoltau în comun roadele. Nu era permis nimănui să aibă bunuri proprii, cu excepția unei case și grădini. Preoții primeau produsele solului, încasau veniturile statului și le distribuiau, reținînd pentru ei o cotă dublă. Pămîntul se afla în proprietatea statului, cultivat în loturi individuale, dar întreaga producție și repartiție erau supuse controlului obștesc¹¹. În ce privește sistemul de retribuire, cei care cultivau un lot mai mare de pămînt primeau o recompensă mai mare.

Cu tot caracterul fantezist al acestei descrieri utopice a lui Euhemeros, ea poartă pecetea unei realități, realitatea modului de producție sclavagist cu contradicțiile sale, reflectînd condițiile de viață și aspirațiile sociale ale claselor și indivizilor în diferite epoci. Proiectele de a da o nouă organizare proprietății, în vederea înlăturării luptelor sociale, conflictelor de clasă, au constituit pentru mulți gînditori antici preocupări, începînd încă din secolul al VI-lea, devenind tot mai intense în secolele VI și V și atingînd un punct culminant în perioada crizei statului-cetate sclavagist. Într-o documentată lucrare, E. Salin¹² arată cît de larg a fost răspîndită în antichitatea greacă atracția către state ideale, care a preocupat pe Hekataios (*Aigyptiaca*), pe Theopompos, pe Xenofon (*Ciropedia*), pe Zenon (*Politica*), pe Iambulos în *Insula soa-*

¹⁰ E. Rohde, *Der griechische Roman und seine Vorläufer*, Leipzig, 1876, pp. 221; interesante sînt referirile la Panchaia, la Ovid., *Met.*, 10, 309; Tibullus, 3, 2, 23; Verg., *Georg.*, 2, 139; Plinius, *Nat. hist.*, 10, 2; Lucretius, 2, 417; Arnobius, 8, 233. Acești scriitori, referindu-se la Panchaia, o denumesc fie Arabia fericită, fie o regiune a Egiptului etc.. Totuși nu puțini sînt dintre aceia care socotesc că drumurile făcute de Euhemeros sînt fictive, iar Panchaia, din domeniul fanteziei. Așa, Plut., *de Isid. et Os.*, 23, Calimachus, 1, 7; Strabo, 7, 3.

¹¹ Diodor, 5, 52; Némethy G., *Addenda reliquiis Euhemerii*, în „Egyiptemes philologiai Közlöny“, XVII, 1893, pp. 1—14; K. Kuprecht, *Ἰερά ἀναρχαφή* în *Philologus* LXXX, (1925), p. 350—352.

¹² E. Salin, *Platon und die griechische Utopie*, München—Leipzig, 1921, R. Pöhlmann, *Geschichte der soz. Frage u. des Sozialismus*, 1912, I, p. 372—387.

relii etc.¹³. De altfel, expedițiile lui Alexandru Macedon, deschiderea porților unei lumi noi, câteva informații despre insulele mării indiene, despre organizarea socială a indienilor sau a anumitor triburi din Arabia de sud, au furnizat unele elemente ficțiunii lui Euhemerus.

Dar Euhemerus suscită un interes deosebit, nu atât pentru utopia sa socială, cât mai ales pentru teoria sa raționalistă asupra zeilor. De fapt, această teorie raționalistă constituie esența euhemerismului.

Esența acestei teorii raționaliste este redată succint de Sextus Empiricus¹⁴. Acesta susține că, la început, conducerea societății, asupra căreia nu se exercita încă puterea coercitivă a legilor, a fost încredințată unor bărbați care excelau prin forța corpului și prin inteligența lor și care obligau pe oameni să ducă o viață conform preceptelor lor, voinței lor. Asemenea oameni au fost declarați ca zei de mulțimea ignorantă, în parte, când se aflau încă în viață, în parte, după moarte.

Concepția, după care zeii nu sînt altceva decît niște muritori de rînd, însă divinizați după moarte, se bazează pe o pretinsă inscripție (de aici și numele lucrării), pe care Euhemerus ar fi găsit-o într-un templu din Panara. Din această inscripție ar rezulta că cele mai vechi zeități ale mitologiei grecești, Uranos, Kronos și Zeus, ar fi fost pe timpuri niște regi din Panchaia. Deci, Euhemerus încearcă să reducă la aspectul lor pur uman, istoric, vechile legende privitoare la natura și opera zeilor, considerîndu-i pe zei niște oameni pe care, pe de o parte frica, pe de altă parte admirația cetățenilor, i-au plasat pe altare, personajele mitologice fiind pur și simplu niște ființe umane, divinizate de popor.

Astfel, la Lactantius¹⁵, unul dintre primii scriitori creștini și păstrători ai vestigiilor euhemeriene, găsim relatate călătoriile lui Iupiter care, înconjurînd pămîntul, a poruncit să i se ridice temple în diferite locuri prin care s-a perindat, pentru a eterniza relațiile de ospitalitate și de prietenie care se înjghebaseră între el și diferiți conducători de neamuri. Astfel, după relatarea lui Euhemerus, s-au ridicat temple lui Iupiter Atabyrius, Iupiter Labrandeus, aceste denumiri fiind legate de numele unor conducători care, fie că au fost gazdele lui Iupiter, fie că l-au ajutat în războaiele sale etc. Astfel, de pildă, Atabyrius și Labran-

¹³ Cf. Mircea Opreșan, *Gîndirea economică din Grecia antică*, Ed. Acad. R.P.R., 1964, p. 178; Tiberiu Weiss, *Considerații asupra evoluției concepțiilor utopice în antichitatea greacă*, Stud. Univ. Babeș-Bolyai (1959), ser. IV, fasc. 2 Philologia, p. 158.

¹⁴ Sext. Emp., *Adv. math.*, 9, 17, 50, τοὺς νομιζομένους θεοὺς τινας γεγονέναι. Cic., *De nat. deorum*, 1, 42; *Quid? Qui aut fortes aut claros aut, potentes viros tradunt post mortem ad deos pervenisse, eosque esse ipsos, quos nos colere, precari venerarique soleamus...*. Cf., Minucius Oct., 21, 1; Lactant., *De ira*, 11, 7, 8; Aug., *civ. dei*, 6, 7, Plut., *Is. et Os.*, 23; Paulys, *Real Encyclopädie*, Stuttgart, 1907, p. 963.

¹⁵ Lactant., *Divin instit.*, 1, 22. *Nam cum terras circumiret, ut in quamque regionem venerat, reges principesve populorum hospitio sibi et amicitia copulabat et cum a quoque digrederetur, iubebat sibi fanum creari hospitis sui nomine, quasi ut posset amicitiae ac foederis memoria conservari.*

deus ar fi fost gazdele și tovarășii săi de luptă¹⁶. În Syria a poruncit să i se ridice un templu sub numele regelui Cassius, „Jovi Cassio“, gazda sa, ca în felul acesta să se eternizeze prietenia cu acest rege. În Panchaia, pe muntele Caelus, care se numește Caeli Sella — după Euhemerus, —, Iupiter ar fi ridicat un altar și, el însuși, pentru prima dată, ar fi adus sacrificii pe acest altar¹⁷. În Panchaia împărțea oamenilor dreptate și, ori de câte ori cineva inventa ceva, venea să i-l arate lui Iupiter. După ce a înconjurat de cinci ori pământul, ar fi murit în Creta, unde i se poate vedea mormântul.

O informare mai amplă ne lasă Euhemerus privitoare la Venus, care ar fi instituit prostituția în Cypru și ar fi sfătuit și alte femei s-o practice, pentru a-și realiza „cîștiguri“ în felul acesta și pentru ca nu cumva să rămână „singură stigmatizată“ pentru o asemenea faptă¹⁸. După ce a murit, așa cum rezultă tot din relatarea lui Euhemerus, regele Cinyra, a cărui prietenă a fost, a consacrat-o în rîndul divinităților și în cinstea ei a instituit unele „mysteria“ și a poruncit să i se ofere zeiței bani, ca unei prostituate (*deaeque a sacerdotibus stipem dari iussit ut scortio*). Această se poate raporta la o poreclă nu prea onorabilă a zeiței, (femeie de moravuri ușoare).

Fără a intra în detalii, trebuie să arătăm că Euhemerus nu se ocupă în exclusivitate cu zeități grecești; el se referă și la superstițiile altor neamuri, la care face aluzie și Minucius Felix¹⁹.

Lucrarea lui Euhemerus n-a fost o simplă culegere de mituri, ci o evocare coerentă care îmbrățișa zeei mai tuturor neamurilor cunoscute de greci pe vremea aceea. Autorul, pornind de la miturile cele mai cunoscute ale grecilor, de la legendele care circulau în diferitele provincii, caută să le valorifice pentru argumentarea teoriei sale. Din ceremoniile misterelor și practicile religioase selecționează asemenea pasaje care îi aduceau pretinse dovezi teoriei sale, acționînd în așa fel încît, amestecînd lucrurile adevărate cu cele fictive, cu plăsmuiri false, să poată totuși da un suport corespunzător „euhemerismului“²⁰.

¹⁶ Lactantius, care în acest pasaj atribuie ritualul venerării zeilor lui Iupiter, ajunge în contradicție cu un fragment din Diodor (Excerpt. e Diod. Sic., lib. 6 apud Euseb., *Prepar. Evang.*, 2, 2, 8, după care Euhemerus ar fi susținut că nu Iupiter, ci Uranus ar fi instituit cel dintîi cult în cinstea Zeilor).

¹⁷ Lactant, *ibid.* *Atabyrius enim et Labrandeus hospites eius atque adiutores in bello fuerunt*. Atabyris, Ἀταβυρίς Ἀτ. ορος este un munte în partea sud-vestică a insulei Rodos, cu templul lui Zeus *Atabyrius*, acum Atairo. Pind., *Ol.* 7, 160, Diod. Sic., 5, 51, atestă existența unui asemenea templu în Sicilia. Zeus Στεράτιος sau Λαβρανδαός (după λέβρος) atestat de Herodot., 5, 119, Strabo, 14, 659, Plutarch, *Quaest. Graec.*, 145.

¹⁸ Lactant *Div instit.*, 1, 17, *Quac prima.. artem mereticiam institutt auctorque mulieribus in Cypro fuit, uti vulgato corpore quaestum facerent.. ne sola praeter alias mulieres impudica.. videretur.*

¹⁹ Minucius Felix, *Octav.*, 21. *Ob merita virtutis ac muneris deos habitos Euhemerus exsequitur et eorum natales, patrias, sepulcra, dinumerat et per provincias monstrat, Dictaei Jovis, Apollinis Delphici et Isisidis et Cereris Eleusinae.*

²⁰ Cf. Némethy Géza, *op. cit.*, p. 89.

Dar problema cea mai importantă este a se ști locul pe care-l ocupă euhemerismul în contextul evoluției raționaliste din Grecia, pentru că, numai așa, se poate înțelege esența și semnificația sa istorică.

Euhemerios credea că zeii constituiau de fapt întruparea unor personalități istorice, ceea ce l-a determinat să caute în mituri vestigiile unor momente istorice, care, datorită fanteziei poporului, au primit la un moment dat un colorit deosebit, îndepărtându-se în decursul timpurilor de simburile lor rațional. Euhemerismul a însemnat, de fapt, o raționalizare a mitologiei, care se manifesta sub două orientări: unii explicau orice mit pe baza felului în care reacționa omul primitiv față de corpurile cerești și diferitele fenomene ale naturii, alții, ca Euhemerios, căutau să extragă de sub învelișul mitologic simburile rațional al unor fapte istorice. Pe baza unei explicații, de pildă, lupta dintre două zeiități simboliza în mitologie lupta dintre zi și noapte, dintre lumină și întuneric, după alții însă; această luptă trebuia raportată la conflictul dintre două comunități religioase, dintre două neamuri ce venerau zeiități deosebite²¹.

Euhemerismul trebuie privit, pe de o parte, ca o verigă din lanțul eforturilor pentru raționalizarea mitologiei, pe de altă parte, apariția lui în secolul al VI-lea apare ca un proces legic, oarecum, care se încadrează în lupta dintre materialism și idealism (începută încă în secolul al VI-lea î.e.n.) ca revolta contra mitosului homeric și care devine deosebit de acută în secolul al V-lea și începutul secolului al IV-lea, când îmbracă forma bine conturată a luptei dintre linia lui Democrit și a lui Platon²².

De ce era necesară raționalizarea miturilor și de când a apărut acest proces? Cred că poate nimeni nu ne prezintă mai elocvent toată ambianța mitologică care a necesitat raționalizarea ei, decât Sextus Empiricus²³, atunci când arată: „... cu privire la pietate și «cultul zeilor» s-a dezlănțuit o violență controversă... Cei mulți spun că există zeii, alții spun că nu există... Iar dintre cei ce afirmă că există zeii, unii cred în zeii strămoșești, alții însă cred în zeii închipuiți în diversele școli filozofice dogmatice...”. Tot Sextus Empiricus atrage atenția asupra opoziției dintre diversele credințe mitice, care se bat uneori cap în cap, asupra opoziției dintre datini și mituri, dintre deprinderea de a-i venera pe zei pentru niște pretinse calități, pe care, de fapt, nu le au, și felul cum ni-i înfățișează preoții, ca copleșiți de vicii, răi și pizmuindu-se între ei, asupra opoziției dintre legea și credința în mituri, când zeii sînt prezentați ca săvîrșind adultere, în timp ce oamenii legea le interzice aceasta... etc. etc.

Iată fundalul pe care se naște necesitatea raționalizării miturilor, începînd încă din secolul al VI-lea, euhemerismul fiind doar o continuare

²¹ Trencsényi-Waldapfel, Imre, *Mitológia*, Budapest, 1963, pp. 10; Falus Róbert, *Az ókori görög irodalom története*, 1964, p. 608—610; M. Eliade, *Traité d'Histoire des religions*, Paris, 1964; C. Gulian, *Mit și cultură*, Ed. Pol., Buc., 1968.

²² *Istoria Filozofiei*, I, Ed. Științ., Buc., 1958, p. 97—98.

²³ Sext, Emp., 3, 218—220, I, 153.

a acestui proces, terenul fiindu-i pregătit de „ilumiștiu“ timpului, care, timid sau curajos, deschid perspectiva raționalizării religiei.

Hecateu este primul grec care susține că mitologia greacă este caraghioasă. La Hecateu apar deja slabe începuturi de critică a mitologiei. El se îndoia, de pildă, de autenticitatea legendei că Heracles i-ar fi adus regelui Eurist pe înfricoșătorul Cerber; după părerea lui Hecateu, Cerber n-ar fi fost nimic altceva decât un șarpe veninos, de mușcătura căruia oamenii mureau imediat și de aceea fusese numit câinele infernului.

Tot Hecateu susține că Geryon, cunoscutul personaj mitologic, era un rege al Epirului, foarte bogat în vite. Așadar, Hecateu „raționalizează“ monștrii mitologici și ororile infernului. El îi sfătuiește pe compatrioții săi să-și însușească tezaurul oracolului lui Apollo, ceea ce, fără îndoială, putea fi calificat ca o gravă impietate față de zei²⁴.

Dintre filozofii greci, Xenophan atacă miturile homerice și hesiodice cu deosebită vehemență (dat fiind faptul că, în general, fundamentarea mitologiei e atribuită lui Homer și Hesiod). Xenophan ia o poziție net ostilă față de mitologie. După părerea lui, Homer și Hesiod ar fi inventat miturile și le-ar fi atribuit zeilor cele mai felurite vicii, care se puteau găsi numai la oameni²⁵. El nu era șocat numai din cauza acelor trăsături ale zeilor care din punct de vedere etic erau reproșabile. El exprimă ideea că reprezentările despre zeii venerați de credincioși au fost create de oameni, după chipul și asemănarea lor. El spune că negrii își imaginează pe zeii lor cu nasul cîrn și negri la culoare, iar tracii, cu ochii albaștri și părul roșcat. Dacă boii și lei ar avea mâini, susține Xenophan, pentru a executa opere de artă, cum fac oamenii, i-ar picta și ei pe zei, dîndu-le corpul și figura pe care le au zeii înșiși²⁶.

Nu poate fi trecut cu vederea nici Heraclit, din seria „ilumiștilor“, care a avut temeritatea să atace cultul imaginilor; un asemenea cult, spunea el, creează impresia că în loc să te adresezi proprietarului unei case, te adresezi casei, atitudine ce putea fi calificată drept blasfemie²⁷.

Critica heraclitiană a ritualului irațional găsește ecou și la Euripide și dă un nou impuls iluminismului grec.

La subrezirea credințelor mitologice contribuie și Diagoras, celebru prin atitudinea lui sfidătoare față de zei, contestînd cu desăvîrșire existența zeilor și necesitatea cultului²⁸.

Rolul sofiștilor, în frunte cu Protagora, este incontestabil în ceea ce privește lupta contra plămuirilor mitologice. Este semnificativă remarca

²³ Sext. Emp., 3, 218—220, 1, 153.

²⁴ Hecat, cfr. 1, *Jacoby*; V. I. Serghiev, *Ist. Greciei antice*, Ed. de stat, Buc., 1951, p. 13.

²⁵ Sext. Emp., *Adv. math.*, 9, 193; Homer și Hesiod i-au încărcat pe zei cu tot ce este rușinos cînd e vorba de oameni și cu ce merită să fie blamați: furturi, adultere și înșelări reciproce.

²⁶ Diog. Laert., 1, 15, 16, 23, 11; 2, 46; 9, 1, 5, 18—20.

²⁷ Willamowitz, *Glaube*, 2, 209.

²⁸ Cic., *Nat. deor.*, 1, 1, 223, 63, 42, 117, 3, 37, 89.

pe care o face în una din scrierile sale: „Despre zei nu pot să știu nici dacă există, nici dacă nu există; căci multe sînt cele ce împiedică această cunoaștere: obscuritatea problemei (*ἀδηλότης*), precum și viața oamenilor care este atît de scurtă“²⁹. Această carte a fost arsă în mod public în Atena și ea este, după cum arată Diog. Laert., prima carte care a fost arsă la ordinul unei puteri de stat.

Pentru toți acești gînditori, pe care i-am trecut în revistă, pentru a dovedi că euhemerismul nu s-a născut pe un teren gol, ci în contextul teoriilor raționaliste apărute încă în secolul al VI-lea, a devenit din ce în ce mai evident că aceste concepții nu se puteau impune decît cu condiția discreditării mitologiei, în mod firesc factori activi de distrugere a credințelor mitologice.

Dacă apariția euhemerismului trebuie privită în acest context global al evoluției raționalismului, al iluminismului antic, ea trebuie evaluată și în contextul epocii în care a apărut. De la unele întuiiri ale lui Hecateu, continuînd cu teoriile sofistilor, scriitorii eleniști au reluat critica miturilor. Așa-zisele cronici mitologice, literatura fals-istorică (*paradoxographia*), prin documente ticluite de autorii lor, au prezentat într-o formă nouă miturile denaturate ale poezilor, vorbind cu predilecție despre aventurile zeilor. Relatarea acestora, ca, de plidă, călătoria lui Iupiter, expusă de Euhemerus, era, de fapt, tot o formă de manifestare a tendinței de raționalizare a religiei. Chiar și oamenii cultivați savurau literatura pseudoștiințifică și distractivă. Oamenii serioși luau în deridere enormitățile religiei tradiționale și tocmai aceasta favorizează apariția unui „fideism modernizat“ ca euhemerismul.

Dar apariția euhemerismului este favorizată și de avîntul intelectual, care începe cu fundarea Lyceon-ului din 335 î.e.n. Lărgirea orizontului spațial, rezultat de pe urma cuceririlor lui Alexandru Macedon, a avut drept urmare o lărgire a orizontului intelectual al omului. Societatea din secolul al IV-lea și al III-lea devine o societate cu totul „deschisă“, în care comportamentul oamenilor e determinat de o alegere rațională între alternativele posibile și în care adaptarea e conștientă și voită. Instituțiile acestei societăți sînt expuse unei critici raționaliste; libertatea de mișcare în spațiu atrage după sine o libertate a spiritului, permițîndu-i să se întoarcă în timp și să-și aleagă, după bunul plac, din experiența trecută a oamenilor, elementele pe care ar putea mai bine să le asimileze sau să le exploateze. Individul, după cum remarcă just E. R. Doods³⁰, se pune conștient în serviciul tradiției, în loc de a deveni sclavul ei. Se caută un compromis, un *modus vivendi* cu divinitatea. Școlile fundamentale filozofice, stoicismul și epicurismul, urmăreau cu toată ardoarea, ataraxia, eliberarea de emoțiile tulburătoare, de teamă față de divinitate. Dar aceasta nu se putea obține decît avînd opinii juste, reale, asupra omului și asupra divinității. Pentru ambele școli, zeitatea încetase să devină sinonimă cu o putere arbitrară, ci reprezentarea unui

²⁹ Diog. Laert., 9, 51—52, 55; Sext. Emp., *Adv. Math.*, 9, 56.

³⁰ E. R. Doods, *The Greeks and the Irrational*, 1965, p. 227.

ideal rațional. Dar, pe de altă parte, toate școlile elenistice — și chiar și cele sceptice — căutau să evite o ruptură definitivă cu formele tradiționale ale cultului. Stoicismul a știut să facă un loc zeilor antropomorfi, tratându-i ca niște figuri alegorice sau simboluri, în timp ce Epicur căuta să păstreze formele, purificând conținutul lor. Euhemerismul trebuie privit în același context, urmărind și el realizarea unei ataraxii, cu atât mai virtos cu cât propagă că zeii sînt doar niște mari personalități divinizate după moarte, deci, oamenii nu au nici un motiv să se teamă de ei. Acest element de eroizare sau divinizare a unor personalități nu constituie însă, în exclusivitate, specificul euhemerismului. O asemenea tendință a putut exista în toate timpurile, în toate locurile. Și practica epicuriană, de a vorbi de fondatorul școlii ca de un zeu este asemănătoare³¹.

Dacă am căuta să stabilim o afinitate între euhemerism și diferitele școli filozofice, el se apropie mai mult de școala din Cyrene, respectiv de concepțiile theodorenilor.

Theodorenii și-au luat numele de la Theodor, care, după cum arată Diogene Laertiu, respingea pe față credința în zei, ceea ce i-a atras porecla de ateu. Theodorenii, după Diogene Laert., susțineau că o carte a lui Theodor despre zei ar fi avut o mare influență asupra lui Epicur. Deși cunoaștem prea puțin despre această carte a lui Theodor, totuși este probabil să fi avut o influență și asupra lui Euhemerios și aceasta cu atât mai mult cu cât și Euhemerios a fost considerat ateu. E adevărat că ateismul avea mai mult accepția de desconsiderare a superstițiilor păgânismului, în acest timp.

Dat fiind faptul că Panchaia, cetatea utopică a lui Euhemerios, era situată într-o insulă a Oceanului Indian, se pare că euhemerismul nu a fost străin de cele două școli raționaliste care s-au dezvoltat în India: cea din Nairoukta, care explica numele zeilor și miturile prin fenomene fizice, și cea din Aitihasica, prin fenomene istorice.

Rolul euhemerismului ca o teorie raționalistă nu poate fi nici exagerat, dar nici subestimat.

El apare într-un moment de slăbire a credințelor mitologice și se încadrează în etapa secularizării religiei.

Euhemerismul, după cum s-a mai arătat, se încadrează în lupta dintre materialism și idealism, în lupta dintre linia lui Democrit și a lui Platon. Dar această încadrare nu se face printr-o imitare a liniei lui Democrit, ci prin obiectivele urmărite, prin încercarea unei explicații raționaliste a miturilor, prin desconsiderarea superstițiilor, prin apropierea spontană de adevăr, contribuind în felul acesta la dezvoltarea științei în lumea antică, euhemerismul fiind incontestabil un jalon pe acest drum.

Desigur se poate ca euhemerismul, luat în ansamblul său, să se fi dovedit inconsistent, datorită plăsmuirilor înțesate în el, dar este

³¹ Lucr., 5, 8, *Deus ille fuit; Cic. Tusc., 1. 48, eumque venerantur ut deum.*

puțin probabil să fi fost lipsit de simbul adevărului și raționalismului în detalii.

Euhemerismul, după părerea noastră, a existat și înaintea și după Euhemeros. Euhemerismul este legat de Euhemeros, ca încercarea de constituire a lui într-un sistem. Elementele euhemerismului însă, sînt prezente în toate încercările de explicare rațională a miturilor, începînd încă din secolul al VI-lea; ele se găsesc la Hecateu, Ephoros, Herodot³³ etc. Combătut doar de oamenii atașați cultului tradițional, euhemerismul a avut un larg răsunset, ceea ce recunoaște și Cicero³⁴ cînd afirmă că pe Euhemeros l-a interpretat și l-a urmat Ennius, „în afară de mulți alții“.

Într-adevăr, mai tîrziu, Platon din Byblos, Berosus, Diodor din Sicilia, Lukian, au imitat procedeul lui Euhemeros, aplicîndu-l divinităților din Orient: Baal, Melkarth, Thammuz, care deveniseră prin condeiele lor niște simple dinastii regale. Explicații asemănătoare devin mai frecvente la istoricii greci mai moderni, care despoaie vechile legende de tot ce le făcea de necrezut și le tratează ca evenimente reale, și nu ca ficțiuni. Pentru ei, Eolus, zeul vînturilor, devine un bătrîn marinăr, capabil să precică timpul; Ciclopul, niște sălbatici care locuiau în Sicilia; centaurii, niște călăreți celebri; Atlas, un mare astronom etc.

Controversiștii creștini din primele secole, Augustin, Lactantius, Arnobius, s-au folosit de euhemerism ca un argument în lupta lor contra credințelor religioase ale grecilor și romanilor, cărora le reproșau că adoră zeii, care, de fapt, nu erau zei, ci niște simpli muritori zeificați. Printre părinții bisericii, unii au îmbrățișat sistemul euhemerist, în timp ce alții, ipoteza demonologică. Datorită acestora, euhemerismul a obținut o glorie care părea puțin proporționată cu adevăratul său merit.

Euhemerismul, ca un sistem general de interpretare, n-a fost niciodată abandonat definitiv. În secolul al XVII-lea, un Bochart recunoștea în Saturn trăsăturile lui Noe și în Jupiter, Neptun și Pluto, pe acelea ale lui Sem, Cham și Japhet. În secolul al XVIII-lea, abatele Banier, într-o carte foarte citită pe vremea aceea, *La Mythologie et la Fable expliquées par l'histoire*, reconstruia, după aceeași idee, istoria timpurilor primitive ale Greciei.

Euhemerismul a contribuit fără îndoială și la adîncirea scepticismului, care se făcea tot mai vădit atît în societatea greacă, cît și în cea

³² Diog. Laert., 1, 16; 2, 85, 86, 97—104, 116; 4, 52, 54; 6, 42, 97.

³³ Herodot, *Ist.*, I, 57. Iată, de pildă, o explicație dată de Herodot despre zborul unor porumbei negri la Dodona și Libya, în legătură cu înființarea unui oracol al lui Zeus. „Părerea mea este că dodonienii le-au zis acestor femei „porumbei“, pentru că, fiind străine, lor li se părea că ciripesc ca păsările. De la o vreme, zic ei, porumbelul a vorbit cu grai omenesc, adică atunci cînd femeia a glăsuț pe înțelesul lor; atîta vreme cît vorbise o limbă străină, lor li se părea că ciripește ca o pasăre... Spunînd că porumbelul era negru, ei lasă să se înțeleagă că femeia era egipteană“. Chiar și Max Müller consideră aceasta o interpretare istorică și nu alegorică.

³⁴ Cic., *De nat. deor.*, 1, 42: *Quae ratio maxime tractata ab Euhemero est: quem noster et interpretatus et secutus est praeter ceteros Ennius.*

romană de mai târziu, scepticism care se limita nu numai la intelectuali, ci afecta întreaga populație³⁵.

Fără a-i exagera rolul, euhemerismul a contribuit și el ca cultul să devină mai mult sau mai puțin o rutină socială, decît o problemă de convingere.

Euhemerismul și alte teorii raționaliste, privite printr-o prismă istorică, au distrus treptat temeliile miturilor vechi, fără a avea însă pretenția să instaureze de pe o zi pe alta era rațiunii. Aceasta ar însemna subestimarea aceluia *vis inertiae*, care perpetuează, în virtutea inerției, o anumită stare de lucruri.

Zei se schimbă, dar ritualurile continuă să rămînă. Conglomeratul mitologic s-a dezintegrat treptat, vaste elemente subzistînd de-a lungul veacurilor. Euhemerismul și-a avut rolul său în acest proces de dezintegrare, devenind precursorul unei științe a mitologiei de mai târziu.

ОТНОСИТЕЛЬНО МЕСТА ЭВГЕМЕРИЗМА В ЭВОЛЮЦИИ ГРЕЧЕСКОГО РАЦИОНАЛИЗМА

(Резюме)

Эвгемер представляет особый интерес не столько благодаря его общественной утопии, сколько, главным образом, благодаря его рационалистической теории богов. Автор показывает, что эвгемеризм возник не на пустом месте; фон этой теории составляют теории рационализации мифов, начиная ещё с VI-го века, причём элементы эвгемеризма существовали ещё до Эвгемера. Эвгемеризм способствовал дискредитации мифологических верований, становясь активным фактором дезинтеграции мифологического конгломерата, который, благодаря *vis inertiae*, продолжал существовать ещё долгое время.

ON THE PLACE OF EUHEMERISM IN THE EVOLUTION CONTEXT OF THE GREEK RATIONALISM

(Summary)

Euhemerism arouses a particular interest not so much for his social Utopia as for his rational theory concerning gods. The author shows that the Euhemerism did not appear on a bare place, the background of this theory being formed by theories concerning rationalization of the myths, elements of Euhemerism that existed before Euhemerism, starting from as early as the 6th century. The Euhemerism contributed to discrediting the mythological beliefs, becoming an active disintegration factor of the mythologic congeries, that, owing to a „*vis inertiae*“, continued for a long time.

³⁵ În legătură cu extinderea scepticismului la romani, cf. Cic., *Tusc.*, 1, 48; *Quae est anus tam delira quae timeat ista?* *Juv.*, 2, 149 seq.; *esse aliquid Manes et subterranea regna... nec pueri credunt...* *Sen.*, *Epist.*, 24, 18; *nemo tam puer est ut Cerberum timeat* etc.

LITERATURA ORIGINALĂ ÎN ZIARUL BRAȘOVEAN
„ORIENTUL LATIN“ (1874—1875)

de

GEORGETA ANTONESCU

Cunoscut mai ales datorită poziției sale radicale și intransigente în cadrul luptei pentru drepturi a românilor transilvăneni¹, ziarul „Orientul latin“ suscită interes și prin literatura beletristică publicată în paginile sale, care nu s-a ilustrat prin nume răsunătoare, dar a contribuit totuși la conturarea fizionomiei și fundalului literar pe care se vor reliefa, spre sfârșitul veacului trecut, unii dintre clasicii noștri.

Constatînd slaba răspîndire a cărții în rîndurile publicului larg și încă și mai slaba prețuire acordată literaturii naționale², ziarul brașovean ambiționează să lățească printre cititorii săi gustul lecturii și mai ales să le inculce o nouă atitudine față de operele ieșite de sub pana autorilor români. Deși nu sînt adepții unei bunăvoințe și receptivități fără margini (dimpotrivă, articolele de critică literară ale lui Aron Densușianu — proprietarul și editorul ziarului — ar putea fi mai curînd bănuite de exces de asprime), redactorii „Orientului latin“ se străduiesc să statornicească o atitudine principial favorabilă față de produsele inspirației autohtone; recenzarea lor, severă chiar, nu urmărește în ultimă instanță decît perfecționarea și îmbogățirea patrimoniului literaturii românești.

Pe lîngă informarea bibliografică simplă, pe lîngă destul de amplele materiale dedicate comentării unor probleme generale ale literaturii sau unor opere anume, înclinările spre lectură ale publicului sînt stimulate și întreținute și printr-o permanentă prezență în paginile ziarului a unor materiale beletristice. Adaptîndu-se spațiului relativ restrîns ce putea fi

¹ Vezi în acest sens I. Agîrbiceanu, „Orientul latin“ ziar politic, literar, social și economic, în *Fraților Alexandru și Ion I. Lapedatu la împlinirea vârstei de 60 de ani*, Buc., 1936, p. 3—28, și S. Goga, *Din publicistica militantă transilvăneană: „Orientul latin“*, în „*Studia Universitatis Babeș-Bolyai*“, Series Philologia, 1966, fasc. 1, p. 21—32.

² N o u r a ș, *Noi și părinții noștri*, în „Orientul latin“, 1874, nr. 12, p. 47. Pseudonimul îi aparține lui I. Al. Lapedatu.

afectat literaturii și totodată ritmului periodic al ziaristicii, cel mai mult cultivate speciile scurte, încadrabile în coloanele unei singure „foișoare“, sau extinzându-se în puține numere consecutive ale gazetei. Atenția cititorilor este în felul acesta păstrată mereu trează, iar autorii au posibilitatea să-și adapteze subiectele la interesele actuale — uneori chiar „sezoniere“ — ale publicului.

Speciile de predilecție sînt: *cronica*, mai mult sau mai puțin fantezistă, *foiletonul satiric* și *schîța morală* sau *de moravuri*, dezvoltată fie în prelungirea clasicelelor „caracteruri“, fie în cea a mai apropiatelor de realism „fiziologii“. Mai rar apare *povestirea cu substrat memorialistic* și *nuvela*, iar dintre speciile versificate, *lirica moral-patriotică* și câteva încercări epice în genul baladelor și legendelor folclorice. Stilul predilect al autorilor este îndeobște cel ușor umoristic, fără pretenții, cu o năzuință spre fluentă și vioiciune, care merită să fie remarcată, chiar dacă n-a fost totdeauna încununată de succes, căci este destul de rară în peisajul mai curînd morocănos-didactic și cu un grai cam împiedicat al gazetelor politice transilvănene.

Cronicile estivale ale lui Densușianu, referitoare la vestitele pe atunci, băi de la Vîlcele, rețin manifestările de mondenitate obligată, împrejurimile frumoase dar cu totul neîngrijite și enumeră, într-o manieră pe jumătate burlăscă și amuzantă, pe jumătate iritată și nerăbdătoare, inconvenientele condițiilor de locuit și „menagiu“. Contrastul dintre primitivismul ambianței și pretențiile de civilizație ale vizitatorilor, care, indiferent de starea sănătății, s-ar simți dezonozați dacă nu ar pleca vara în vilegiatură, e pus în lumină în bună tradiție alecsandriniană. Textul de referință este, evident, *Balta Albă*, cu remarca, totuși, că autorul ardelean nu izbuteste să se mențină cu aceeași consecvență în planul reflecției strict literare: uneori zîmbetul dezinteresat-umoristic se convertește la el în sollicitudini reale gospodărești, iar scriitorul este înlocuit de un economist care calculează cu parcimonie rentabilizarea întreprinderii prin investiții făcute în folosul comodității vizitatorilor³.

O mai pronunțată unitate de ton și de manieră în oglindirea realității demonstrează foiletoanele satirice, menite să surprindă și să denunțe câteva fenomene morale negative, generate de împrejurările specifice ale existenței românilor transilvăneni, fenomene care — după opinia redactorilor „Orientului latin“, exprimată și în materiale de factură curat politică, contribuiau la îngreunarea luptelor lor pentru drepturi. Modalitatea stilistică în aceste materiale variază, îmbinînd pasaje de dezbatere în ton strict obiectiv cu fragmente de o acerbă ironie sau chiar de nuanță pamfletară; relatarea directă alternează cu dialoguri imaginare și portretul satiric cu narațiunea alegorică.

Încă din primul număr al ziarului I. Al. Lapedatu denunță pe acei cărturari care își deghizează propria nepăsare față de cauza națională,

³ R. C., *De la băi*, în „Or. lat.“, 187., nr. 32; Id., *Băile de la Vîlcele*, *ibid.*, nr. 34. Inițialele corespund unuia dintre pseudonimele curente ale lui Densușianu, Radu Calomfirescu. După stil, tot lui îi aparține probabil și *Băile de la Vîlcele* din „Or. lat.“, 1875, nr. 52, 54.

sau lipsa de curaj în apărarea ei, acuzînd pe adevărații patrioți de înclinare spre bombasticism și frazeologie⁴. Ceva mai tîrziu, Densușianu, care se exersase în tehnica portretului satiric încă de pe vremea colaborării la „Amicul școalei”⁵, definește deosebirea dintre oamenii de treabă și „oamenii de treburi”, pictînd cu această ocazie o întregă galerie de paraziți și profitori, așa cum se manifestau ei în viața politică și economică, în rîndurile funcționarilor de stat și ale liber profesioniștilor, și terminînd cu un amuzant „credeu” versificat, în care sintetizează trăsăturile morale caracteristice întregii categorii⁶. Plaga funcționarismului neproductiv, denunțată și în analizele economice întreprinse asupra structurii statului habsburgic, e tratată și într-un foileton cu titlu grăitor, *Noii sibirici*⁷, iar nemulțumirea față de lipsa de ideal și modul de comportare a tineretului e exprimată într-un „fragment din conversarea a doi bătrîni”, care pune în lumină, în cele din urmă, și tarele nevindecabile ale vechii generații⁸.

Această din urmă bucată, datorată lui Densușianu, are o structură mai complexă: în ciuda sugestiei oferită de titlu, protagoniștii dialogului sînt de fapt două „tompateri” ardelene, învechite în arta compromisurilor și a căpătuielii, care-și autodezvăluie viciile morale cu o naivitate ce amintește candidatul din *O profesiune de credință* a lui Alecsandrescu. Se întrevede în acest foileton și problema conflictului între generații, tratată însă fără exagerări și uniformizări în contradicție cu realitatea; în cele din urmă reiese clar că e vorba de fapt mai mult de un conflict între mentalități, într-o epocă în care cea progresistă și pozitivă avea, după părerea lui Densușianu, puțini susținători reali. La început „clarisimul” și „magnificența” care discută par a ne spune că tineretul a renunțat la închistarea și egoismul părinților, că e ireverențios și bănuitor față de adevărurile consacrate și pe cale de a crea o „opinie publică”, de care se tem cumplit reprezentanții vechiului mod de a privi lucrurile. Pe măsura ce dialogul înaintează constatăm însă că, pe de o parte, în sinul generației trecute au existat de asemenea oameni capabili de sacrificiu și înalte idealuri (exemplul adus este Bărnuțiu), iar pe de altă parte printre tineri, din păcate, sînt totuși foarte numeroși aceia care calcă cu supunere și profit pe urmele „bătrînilor” celor cu conștiința maleabilă și vădite talente de chiverniseală. Diferența dintre generații se dovedește neglijabilă; fenomenul care în final pare a fi caracteristic prezentului este indiferența, mai periculoasă într-un fel decît chiar compromisul fățiș, fiindcă ucide orice urmă de energie și duce la secătuirea nu numai morală, ci și economică a nației. O atitudine, chiar greșită, dar asumată cu sinceritate și sprijinită

⁴ I.A.L.p., *Oamenii frazei*, în „Or. lat.”, 1874, nr. 1.

⁵ Vezi de pildă *Învățații de profesiune*, în „Amicul școalei”, 1861, nr. 45.

⁶ Radu Năsturel, *Oamenii de treabă și oamenii de treburi*, în „Or. lat.”, 1874, nr. 14. Pseudonimul îi aparține lui Ar. Densușianu, care l-a utilizat și în „Familia”.

⁷ „Or. lat.”, 1874, nr. 64.

⁸ Radu Năsturel, *Cum cugetă unii despre junimea de astăzi (Fragment din conversarea a doi bătrîni)*, în „Or. lat.”, 1875, nr. 37.

pe o anume capacitate de a acționa — pare a conchide autorul — e preferabilă apatiei care a cuprins în mrejele ei otrăvite pe contemporani, căci o atitudine poate fi discutată și combătută, pe cînd nepăsarea împiedică orice dialog și distruge orice speranță. Din punct de vedere stilistic tonul comic și satiric al foiletonului se sprijină mai ales pe mimarea caracteristicilor lingvistice ale unei anume categorii sociale și intelectuale, trecută prin școala pompoaselor formule de politețe maghiare și germane și educată în spiritul unor clișee de exprimare devenite cu timpul ridicole sau relevante pentru o mentalitate egoistă și învechită.

De obicei foiletoanele satirice ale „Orientului latin“, în ciuda ascuțimii cu care sînt scrise, se păstrează totuși în marginile unui aer de generalitate, vizînd categoria morală și nu indivizi anume care ar putea-o ilustra, sau, în orice caz, deghizîndu-și cu destulă abilitate adresele directe. Există o singură excepție, datorită lui Lapedatu, care a stîrnit de altfel multe animozități și chiar o campanie de presă împotriva ziarului. E vorba de foiletonul *Istoria unui condei simbriaș*⁹, un adevărat pamflet, în stil foarte dur, împotriva unui funcționar superior român, al cărui nume nu e, bineînțeles, pomenit, dar despre care se dau amănunte biografice destul de străvezii. O confuzie, poate posibilă, poate intenționată, în cugetul adversarilor ziarului brașovean, cu un fruntaș român de curînd decedat, a stîrnit o avalanșă de acuze de impietate și nedelicatete, căreia redactorii i-au făcut față cu destulă greutate, mimînd indiferența¹⁰.

Dispoziția critică a colaboratorilor literari ai „Orientului latin“ se manifestă și în unele încercări de a realiza o tipologie morală general-umană, sau cu mai precise condiționări de epocă. Densușianu observă la semenii săi de toate virstele, sexele și profesiunile înclinarea spre simulare, încercarea de a-și ascunde sau deghiza adevărata natură, și scrie pe tema acesta o fantezie semiironică, semiserioasă, cu titlul *Biografia portretului*¹¹, iar altă dată, încercînd să definească *Filozofia banilor*¹², evoluează de la observația literară de tip moralist și ton umoristic spre dezbaterea economică, cu vădite substraturi politico-naționale¹³.

Printre cele mai unitare și consecvente în maniera literară de prezentare rămîn însă „portretele sociale“, pe care Densușianu la publică în primul an de apariție a „Orientului latin“, propunînd prin ele cititorilor

⁹ Apărut în „Or. Iat.“, 1875, nr. 11, sub pseudonimul Narcis.

¹⁰ După mărturia lui Densușianu, personajul vizat în pamfletul lui Lapedatu era Ion Pușcariu, membru la Curtea supremă, „căci acesta-și punea condeul în serviciul guvernului din Viena și mai tîrziu a celui din Pesta“. Redacția „Telegrafului român“ din Sibiu a învinuit „Orientul latin“ că face aluzie la baronul Vasile Pop, președinte de secție la Curtea supremă din Pesta, decedat foarte curînd după apariția foiletonului incriminat, și a stîrnit în felul acesta un curent de opinie nefavorabil gazetei de la Brașov. (Vezi scrisoarea lui Teofil Frîncu către Densușianu, din 25 febr. 1875, B. A. R., Coresp. inv. 71.636. La sfîrșitul ei, notița autografă a lui Densușianu, din care am citat mai sus. Unele informații complementare și în „Albina“, 1875, nr. 26, p. 4).

¹¹ „Or. Iat.“, 1874, nr. 62 și 63; semnată Radu Năsturel.

¹² *Ibid.*, 1875, nr. 50; semnată Radu Năsturel.

¹³ P. 198.

prilejuri de reflecție și de detașare negativă, dar și modele de urmat. Specia era familiară în peisajul nostru literar de la jumătatea deceniului al optulea, după înflorirea „fiziologiilor” din epoca pașoptistă și într-o perioadă în care mulți alți scriitori erau preocupați să fixeze pentru posteritate trăsăturile specifice ale unora dintre contemporanii lor¹⁴.

Schițele lui Densușianu, trei la număr, își recrutează tipologia atât din Transilvania cât și din România, demonstrând astfel și ele lipsa închisurii provinciale și sentimentul pan-românesc al autorului. Prima, *Viața modernă*, propune atenției amuzate și dezaprobatoare a cititorilor figura funcționarului român ardelean, mulțumit cu relativa siguranță materială pe care i-o dă postul subaltern pe care-l deține, petrecându-și cea mai mare parte a timpului între aperitivele de la băcănie și „preferanțul” de la cafenea și năzuind doar la o parvenire ierarhică pe calea protecțiilor; e tipul caracteristic al „inteligentului”, cu studii susținute prin „stipendii” din sacrificiile materiale ale națiunii, dar care, în ciuda proliferării sale numerice, nu izbutește să reprezinte o adevărată forță politică și cu atât mai puțin una morală, susceptibilă să contribuie la propășirea reală a acestei națiuni¹⁵. Schița este concepută sub forma unui dialog între protagonist și soția acestuia, cel de al doilea personaj jucând rolul de „raisonneur” și dând glas părerilor autorului; din discuția lor se încheagă, prin contrast, și un portret al intelectualului „ideal”, priceput și serios în meserie, susținător al presei și literaturii, naționale, membru activ în diverse societăți economice și culturale, eventual antrenat el însuși în redactarea vreunui „op” de interes patriotic general.

Alături de acest personaj-model, care evoluează totuși în tiparele unei existențe normale, cea de a doua schiță ne oferă tipul „martirului național”. Alesandru Ventureanu¹⁶, eroul lui Densușianu, are o viață în întregime pecetluită de convingerile sale naționale neclintite. Educat într-un gimnaziu românesc și îndrăgostit de limba italiană, a făcut studii juridice, dar n-a îmbrățișat această carieră datorită sentimentului de dreptate ultragiată pe care i-l dau întocmirile timpului; a dorit să fie util conaționalilor săi ca învățător, dar a fost îndepărtat din post din cauza ideilor pe care la cultiva în rindurile elevilor; a încercat apoi să-și câștige viața ca întreprinzător agricol și a dus o vreme o existență idilică la țară, încropindu-și chiar o oarecare „stărișoară” — bineînțeles pe căi cinstite, după cum ne lasă să înțelegem autorul; a fost gonit și de acolo

¹⁴ E imboldul pe care-l mărturisește Alecsandri cu privire la „Cîntecelele comice” și care l-a călăuzit și pe Iacob Negruzzi în „copiile” sale „după natură”. Specia, cu aceeași alură jurnalistică caracteristică și în cazul lui Densușianu, va fi cultivată mai târziu de Vlahuță (*Chimieț*, de pildă, sau schițele din ciclul *Cîțiva paraziți*). Schițele din „Orientul latin” apar sub pseudonimul Radu Calomfirescu.

¹⁵ Redactorii „Orientului latin” au o neîncredere programatică în forțele politice ale „intelligenței” și sînt convinși că, pentru a obține cu adevărat un rezultat pe calea dobîndirii drepturilor naționale, trebuie activate masele largi populare.

¹⁶ Numele fi oferea lui Iorga — care n-a citit schița — neîndreptățite sugestii caragialești (Vezi *Istoria literaturii românești contemporane*, vol. I. Buc., 1934, p. 115, n. 1).

în urma manevrelor politice ale stăpînirii, contra căreia luptase în alegerile dietale; bolnav și sărăcit, i se oferă un post de judecător, cu condiția abjurării convingerilor sale naționale, dar îl refuză, preferînd să moară în condițiile unei extreme mizerii, decît să-și calce în picioare credințele și idealurile. În ciuda bunelor sale intenții manifeste, schița lui Densușianu este artisticeste slabă și neconvingătoare. Personajului îi lipsește coerența și „prezența“ realului, iar împrejurările sînt în mod vădit confecționate anume pentru a sluji o teză prea evidentă.

Cea de a treia schiță, *Copilul nouului boieru*, se referă la primejdiile modei, atît de răspîdită în România, de a trimite tinerii la studii în străinătate, în Franța și — în ultimul timp — în Germania. Ea procedează din germanofobia culturală a lui Densușianu¹⁷, dar se înscrie în același timp și într-o linie tematică cu rădăcini în epoca pașoptistă (exemplul cel mai ușor de amintit e *Iorgu de la Sadagura*) și cu prelungiri pînă în pragul secolului al XX-lea (*Emma* lui Bassarabescu sau *Neamul Udreștilor* a lui Brătescu-Voinești realizate, evident, la temperaturi stilistice diferite). Tonul schiței se vrea umoristic dar în același timp premonitoriu, iar personajele sînt destul de izbutite: un boier gospodar, dar mărginit și mai ales orbit de prestigiul școlilor din străinătate, o cucoană cu picioarele bine înfipite în pămînt și cu un bun simț nativ mai presus de orice prejudecăți intelectualiste, și un tînăr „bonjurist“ de speță epigonică, care a trecut cu oarecare pagube morale, prin furtivitatea Parisului și pe care universitățile germane îl dau gata cu totul, procopsindu-l cu o soție nepotrivită în loc de o diplomă. Autorul, prezent și el ca personaj în rolul povestitorului, e martor și „raisonneur“, trăgînd concluziile convenite, spre știința și folosul cititorilor.

În mod vădit călăuzite de motive extraestetice și viciate pe alocuri de un didacticism prea pronunțat, „portretele sociale“ ale lui Densușianu denotă cu toate acestea o oarecare sensibilitate în fața realului, aplicată mai ales aspectelor ridicole ale acestuia. În ele construcția prevalează totuși asupra observației: personajele sînt mai mult „făcute“ decît surprinse pe viu, deși în mintea autorului există o vizibilă intenție de tipicitate. Operînd mai ales cu procedeele caricaturii, scriitorul n-are un talent destul de suplu pentru a da creații întru totul viabile; reținînd relativ puțin atenția cititorului actual ca realizări în sine, ele sînt totuși interesante dintr-un punct de vedere simptomatic și ca documente ale urcșului anevoios spre culmile satirei caragiariene.

Procedee și un stil asemănător sînt utilizate și în alte cîteva bucăți publicate în „Orientul latin“, destinate caracterizării generale a unor categorii sau ambianțe sociale. *Salonul boierului* este văzut de Lapedatu¹⁸ ca un loc de corupție și lux, dar mai ales ca un exemplu de renegare a spiritului național, a patriotismului și virtuților strămoșești. Dialogul lui Densușianu *Inteligența*¹⁹ (ai cărui protagoniști sînt un proprietar, un „comer-

¹⁷ Pe ea se întemeiază în bună parte și acuzele aduse de cărturarul ardelean lui Titu Maiorescu și junimiștilor

¹⁸ Bucata a apărut, sub pseudonimul Nourăș, în nr. 8 din 1874.

¹⁹ „Or. lat.“, 1875, nr. 39; semnat Radu Năsturel.

ciante“, un ciocoi și un țăran) apasă și el asupra contactului limitat cu realitatea al așa-zișilor intelectuali și pledează pentru participarea tuturor cetățenilor activi economiceste la dezbaterile și acțiunile de care depinde soarta patriei. Adevăratul deținător al spiritului național, dotat totodată cu un spirit politic înăscut și verificat în împrejurările cele mai dificile și dramatice, e poporul. Temelia națiunii și azilul în timpuri de răstriaște este așadar totdeauna în *Coliba țăranului*²⁰, păstrătoare a tradițiilor, ocolită de ambițiile și viciile moderne, cuibul înțelepciunii și al tuturor calităților morale.

Mediul rural este evocat altă dată și pentru calitățile sale de vioiciune și pitoresc. Într-o cronică de sezon, cum ar fi *La culesul viilor* de Ar. Densușianu²¹, își dau întâlnire aroma densă a zilelor de toamnă cu caracteristice scene de gen, observate de un martor nu numai apropiat, ci integrat sufletește mediului pe care-l descrie, și cărora aluziile didactice nu izbutesc să le atenueze decât în mică măsură farmecul autentic agrest. Evident, totul este văzut printr-o prismă optimistă, sărbătorească, decorativă, menită să pună în lumină autenticitatea traiului în mijlocul naturii și perfecta aderență a oamenilor la peisaj. Bucățile de acest fel, care-și găsesc afini în tot restul publicisticii transilvănene, se încadrează și ele unei linii tradiționale — și tradiționaliste — în literatura noastră, o succesiune care leagă, cu toate modificările de substrat ideologic, ruralismul unei aripi a pașotismului cu inspirația campestră a scriitorilor de la începutul secolului al XX-lea. Căci, cu tendințe evazioniste sau moralist-programatice, izvorînd dintr-o comunicare de esență cu sufletul poporului, care a fost atîtea veacuri format din păstori și agricultori, sau dînd glas unei aspirații nedeslușite de puritate a cetățeanului epuizat de agitația vieții moderne, inspirația rurală a fost una dintre permanențele literaturii române din ultimele două veacuri. Cu modestia de mijloace ce-i este caracteristică și rămînînd sensibil în urma marilor exemple ale genului, literatura de la „Orientul latin“, și mai ales principalul ei autor, Aron Densușianu, a contribuit și ea la menținerea acestei cîntinuități și la alcătuirea „fondului“ necesar pe care s-au ridicat și detașat marile „creații“.

Unor tipare artistice și ideologice asemănătoare li se încadrează și bucățile în care e evocat trecutul și a căror reprezentantă caracteristică e narațiunea *Din Horia*²². Inspirația istorică era și ea cultivată la data respectivă în toată literatura ardeleană: în 1867 apăruse romanul *Nopti carpatine* de I. C. Drăgescu, dedicat tocmai răscoalei din 1784, iar „Familia“ — ca să nu luăm decât un exemplu din presă — publică și ea numeroase „novele“ sau evocări istorice în care răscoala lui Horea sau evenimentele de la 1848 formează nucleul principal. În cazul bucății din „Orientul latin“ un aer de vetustate glorioasă, îmbinarea realității cu legenda, cadrul me-

²⁰ *Ibid.*, 1874, nr. 3; semnat Radu Năsturel.

²¹ *Ibid.*, nr. 56; semnat Radu Năsturel.

²² *Ibid.*, 1874, nr. 52—53. Autorul bucății e tot Densușianu, inițialele cu care e semnată corespunzînd pseudonimului acestuia, Radu Năsturel.

moralistic în care e introdusă povestirea ne amintesc de câteva realizări „clasice“ ale genului: Alecsandri, Ghica, Gane, Sadoveanu. După cum tot la ele, și mai ales la cel din urmă, ne face să ne gândim și alegerea subiectului: un moment de mare încordare din istoria poporului, când acesta apare ca justițiar și-și spală în sânge veacuri de îndurare și de umilință. Bineînțeles, nu e vorba de o filiație în sensul propriu al cuvântului, ci — ceea ce dintr-un anumit punct de vedere e poate și mai grăitor — de o înrudire de motive născută spontan, pe fondul uneia și aceleiași realități și tradiții literare²³.

Mărginită îndeobște la foileton și la povestire, ale căror tipare sînt mai îngăduitoare și mai labile, proza din „Orientul latin“ și-a încercat totuși de două ori norocul și în direcția unei specii cu pretenții mai severe și anume nuvela. Rezultatele nu sînt însă nici pe departe la înălțimea ambițiilor. Prima dintre ele, *Liviu Vioreanu*, scrisă de Elena Densușianu²⁴, are o tonalitate romantico-moralizatoare, cuprinzînd toate clișeele genului: tînărul flăcău, căzut în ghearele unei cochete, scapă de ea abia în ceasul al doisprezecelea și se înțelepțește în urma necazurilor și a unei călătorii în străinătate, dedicată studiului; femeia frumoasă, căzută pradă viciului datorită împrejurărilor, se pocăiește tradiv și e împinsă la sinucidere de imposibilitatea de a-și mai reface viața pe temelii oneste; cămătarul, gazdă și cap al unei bande de tîlhari, pînă la urmă e prins și pedepsit în conformitate cu pretențiile de justiție ale cititorului; în sfîrșit, o tînără frumoasă, suavă, binecrescută, gospodină etc., își făurește o existență fericită, desăvîrșind totodată convertirea primului personaj. Totul are un aer teribil de „confectionat“, croit fără dibăcie și cusut cu împunsături prea vizibile. Pe undeva se simte parcă influența lui *Manoil*, sau a romanului de „mistere“, care l-a influențat și pe Bolintineanu, iar predicile în pur stil ardelenesc de epocă, contra luxului și a maniei toaletelor, în favoarea artei culinare și a unui strîns registru de economii, sînt iritante, în ciuda îndreptăririi și a bunelor intenții manifeste.

Un didacticism supărător, conjugat de altfel cu o completă lipsă de simț al construcției epice, viciază și încercarea Olimpiei Locusteanu, *Două case nefericite*, subîntitulată modest „noveletă originală“²⁵. Povestirea, de un schematism descurajant, evoluează către finalul pilduitor cu o asemenea repeziciune, încît în cursul ei nici un personaj nu are timp să se închege.

Nuvelele din „Orientul latin“, cu totul nesemnificative din punct de vedere artistic, sînt interesante doar în măsura în care demonstrează o

²³ Anumite reminiscențe de lectură nu sînt totuși excluse. În afară de aerul „epic“ al evocării istorice, comun pașoptiștilor, se pot detecta și unele potriviri de amănunt: de pildă portretul satiric al dascălului din partea introductivă, sau diatriba împotriva slovelor chirilice ne amintesc de Negruzzi.

²⁴ Inițialele E.C.D., sub care apare nuvela în „Or. lat.“, 1875, nr. 16—22, corespund numelui Elena Circa Densușianu; cu ele a mai semnat autoarea și în „Familia“. Că nuvela e scrisă de Elena Densușianu ne-o confirmă și Teofil Frîncu în scrisoarea sa din 10 martie 1875 către proprietarul gazetei (B.A.R., Coresp. inv. 71.638).

²⁵ „Or. lat.“, 1875, nr. 47—48.

adevărată modă literară locală (în aceeași perioadă „Familia“ geme și ea de astfel de producții nuvelistice) și în care ilustrează, cu alte mijloace, teoriile sociale și morale ale ziarului.

Aceleași principii utilitariste și militante călăuzesc și producția versificată din paginile „Orientului latin“. I. Al. Lapedatu publică încă în primul număr un *Apel la uniune*, în versuri săltărețe de șapte și opt silabe, care întrunesc exemplele trecutului și pildele contemporane, pentru a susține necesitatea colaborării tuturor forțelor patriotice. Aron Densușianu, pana cea mai harnică și în acest domeniu, își publică mai întâi o veche odă închinată lui Bolintineanu, a cărei idee centrală constă în încrederea în forțele renovatoare ale culturii și artei și în dorința de a le vedea cât mai mult dezvoltate printre români²⁶. *Cîntecul lăutarului*, de același autor²⁷, opune filozofiei hedoniste a unui tineret obsedat de caracterul trecător al clipei, idealurile patriotice și de jertfire de sine ale vechii generații, ce se simte pierdută în lumea contemporană, epigonică și egoistă.

Proprietarul și editorul gazetei și-a încercat puterile și în domeniul poeziei epice. Poemul *Mira*, în ciuda sugestiilor antice sau, eventual, alfiériene ale titului, își trage totuși seva din realitățile autohtone: eroii lui sînt țărani, iar evenimentele se petrec în preajma ridicării românilor de la 1848. Istoria persecuției nemeșești împotriva familiei unei fete care a refuzat să-și vîndă cîntea stăpînului, ca și descrierea izbucnirii de mînie a celor împilați de secole, sînt realizate însă într-un vers împiedicat și prea puțin sugestiv, iar arhitectonica poemului nu e nici ea îndeajuns de echilibrată. Autorul izbutește să fie în același timp prea lung la vorbă și insuficient de explicit, iar tensiunea dramatică a subiectului nu e exploatată și pusă în lumină cum trebuie²⁸. Inspirația epică folclorică, cu bune tradiții în literatura noastră, datînd din epoca pașoptistă, e cultivată — fără succese deosebite — și de alți colaboratori ai ziarului²⁹.

Sub raportul tematicii deci, ca și sub acel al soluțiilor expresive adoptate, literatura versificată apărută în „Orientul latin“ se încadrează și ea aceluiași curent de extracție pașoptistă care a prezidat compunerea unei bune părți din beletristica apărută în acest timp în întreaga presă transilvăneană. Persistența lui se explică și prin prestigiul exercitat asupra scriitorilor ardeleni de literatura de peste munți, mai ales sub forma ei militantă și patriotică, dar și prin prelungirea, în condițiile de existență ale românilor transilvăneni, a unor realități și aspirații similare cu cele schițate dar nerealizate în epoca revoluționară.

Fenomenul este verificat, în cazul „Orientului latin“, și prin selecția operată de redactorii săi între producțiile literare ale autorilor de peste munți, republicate în ziar: *Cîntarea României*, în versiunea din „România

²⁶ *La un poet ministru (Lui D. Bolintineanu ministru de culte în 1863)*, *ibid.*, 1874, nr. 4, p. 15. Poezia e datată „Sibiu 1863“.

²⁷ Sub semnătura A.D. a apărut în „Or. lat.“, 1874, nr. 27. Datată 1866.

²⁸ Ar. Densușianu, *Mira*, în „Or. lat.“, 1875, nr. 2, 3.

²⁹ Un N. Barbu publică *Roșu Impărat (Legendă)*, *ibid.*, 1875, nr. 61.

viitoare³⁰, amintirea lui Alecsandri despre N. Bălcescu³¹, reprodusă din „Revista română“, și mult mai vechea schiță istorică a lui Kogălniceanu, *Trei zile din istoria Moldovei*, reprodusă din „Foaia științifică și literară“ de la Iași³². Din literatura propriu-zis „contemporană“ nu sînt reținute decît o serie dintre legendele lui Alecsandri, lucru cu atît mai semnificativ, cu cît se știe că proprietarul și editorul ziarului nu se număra printre admiratorii fără rezerve ai poetului moldovean. Legendele acestuia însă, cultivînd fantasticul folcloric și memoria actelor de vitejie ale eroilor istorici sau baladești, răspundeau concepțiilor despre menirea poeziei și intențiilor educativ-patriotice ale gazetei³³.

Literatura publicată în foiletoanele „Orientului latin“ demonstrează deci formația spirituală pașoptistă a redactorilor. Datorată în cea mai mare măsură lui Aron Densușianu și lui I. Al. Lapedatu, ea are un vădit caracter angajat și utilitarist, susținînd cu mijloacele sale specifice coordonatele ideologice generale ale ziarului. Animată de un profund patriotism, de mare admirație pentru trecut și scrutînd cu severitate ridicolele și scăderile morale ale prezentului, literatura de la „Orientul latin“ continuă liniile principale de dezvoltare schițate în epoca pașoptistă, cultivînd în același timp o anume „actualitate“ jurnalistică, care îi conferă o vioiciune specială. S-ar putea spune că bucățile publicate în gazeta brașoveană au un caracter „ocazional“, în sensul bun al cuvîntului: acela al adecvării lor la momentul psihologic sau politic, ceea ce le micșorează valoarea obiectivă în timp (oricum, însă, autorii lor tot nu sînt scriitori de prima mînă), dar le conferă în schimb o eficacitate imediată, pe care o putem bănuși destul de mare. Bucățile literare apărute în „Orientul latin“ au marele merit de a nu pretinde a fi altceva decît sînt realmente și de a-și exercita funcția, limitată dar de netăgăduit, cu perseverență și modestie.

ОРИГИНАЛЬНАЯ ЛИТЕРАТУРА В ИЗДАВАВШЕЙСЯ В БРАШОВЕ ГАЗЕТЕ
„ОРИЕНТУЛ ЛАТИН“ (1874—1875)

(Резюме)

Газета „Orientul latin“ (Латинский восток), известная главным образом своей радикальной позицией в борьбе за права трансильванских румын, поместила на своих страницах и несколько литературных произведений, которые не имеют первостепенного значения, являясь однако показательными для румынской литературной обстановки второй половины прошлого столетия.

³⁰ *Ibid.*, 1874, nr. 67. R.N. (alias Ar. Densușianu), care semnează prezentarea inductivă, nu pare a ști de existența versiunii din „România literară“, dar cunoaște transpunerea în versuri făcută de Bolintineanu, care i se pare — pe drept cuvînt — mult inferioară originalului.

³¹ N. Bălcescu. *Suvenir de V. Alecsandri*, *ibid.*, 1875, nr. 14.

³² *Ibid.*, 1875, nr. 62.

³³ E publicată astfel *Oda statuei lui Mihai Viteazul*, în „Or. lat.“, 1874, nr. 66 și apoi *Răzbușarea lui Statu Palmă, Dan căpitan de plai, Gruș-Singer, Legenda Ciocîrlei și Legenda Rîndunicăi* (1875, nr. 21, 22, 45, 46 și 62).

Литературные жанры, наиболее часто встречающиеся на страницах газеты, издававшейся в Брашове, следующие: более или менее фантастическая хроника, сатирический фельетон, нравственный или правоописательный очерк, рассказ на мемуарной основе, новелла, а из стихотворных жанров — морально-патриотическая лирика и эпические произведения в духе народных баллад. Наиболее активными литературными сотрудниками были Арон Денсушиану, который был одновременно и владельцем и издателем газеты, и Ион Ал. Лапедату. Литературные произведения публиковали также Елена Денсушиану, Олимпия Локустяну, Н. Барбу и др.

Произведения, опубликованные в фельетонах газеты „Orientul latin”, доказывают формирование редакторов и сотрудников в духе передовых идей 1848 года. Воодушевленная глубоким патриотизмом, восхищением перед прошлым и резко осуждая смешные стороны и нравственные недостатки настоящего времени, эта литература продолжает основные линии развития, намеченные литературой предшествующего периода, отличаясь одновременно и доброкачественной газетной актуальностью.

LA LITTÉRATURE ORIGINALE DANS LE JOURNAL DE BRAȘOV „ORIENTUL LATIN” (1874—1875)

(R é s u m é)

Le journal „Orientul latin”, connu surtout pour sa position radicale sur le terrain de la lutte pour les droits des Roumains transylvains, accueille aussi dans ses pages quelques morceaux littéraires, non pas peut-être de haute valeur mais caractéristiques cependant de l’atmosphère littéraire roumaine dans la seconde moitié du siècle passé.

Les genres les plus souvent rencontrés dans les pages du journal de Brașov sont la chronique, parfois assez fantaisiste, le feuilleton satirique, l’esquisse de mœurs ou moralisante, le récit à substrat mémorialistique, la nouvelle enfin; parmi les genres en vers, la poésie lyrique morale et patriotique et des morceaux à tendance épique du type des ballades populaires. Les collaborateurs littéraires les plus actifs furent Aron Densușianu, qui était aussi le propriétaire et l’éditeur du journal, et Ion Al. Lapedatu. Publièrent aussi des morceaux littéraires Elena Densușianu, Olimpia Locusteanu, N. Barbu et d’autres.

La littérature parue dans les feuilletons de „Orientul latin” révèle une formation dans l’esprit de quarante-huit („pașoptism”) des rédacteurs et des collaborateurs: animée d’un profond patriotisme, d’une vive admiration pour le passé roumain, impitoyable pour les ridicules déficiences morales du présent, elle continue les directions principales de développement esquissées par la littérature de la période précédente et traite en même temps avec talent l’actualité journalistique.

REFERITOR LA PROBLEMA ÎMBINĂRILOR DE CUVINTE, ÎN LIMBA RUSĂ CONTEMPORANĂ

de

ANA FELEA

Problema îmbinărilor de cuvinte este una dintre cele mai importante și totodată cele mai discutabile probleme din domeniul sintaxei, căci fără cunoașterea sistemului îmbinărilor de cuvinte din limba contemporană nu poți studia structura propoziției, nu poți învăța pe un străin să vorbească corect limba respectivă.

În cadrul îmbinării de cuvinte se confruntă și se împletesc sensurile lexicale și gramaticale ale cuvintelor, se realizează transformarea sensurilor lexicale în cele gramaticale. De aici rezultă și importanța cercetării diferitor tipuri (modele) și sensuri ale îmbinării de cuvinte. Literatura sovietică și din alte țări, referitoare la problema îmbinărilor de cuvinte, este vastă. Și totuși multe chestiuni importante nu au fost încă pe deplin elucidate¹.

În lucrarea de față ne vom referi la una din îmbinările de cuvinte nepredicative din limba rusă contemporană și anume la varianta modelului *verb + substantiv* care exprimă relații spațiale și ne propunem să relevăm corelațiile dintre sensurile lexicale și sintactice ale componentelor, precum și să facem unele considerații în legătură cu structura și formele acestor îmbinări de cuvinte. Dar mai întâi de toate socotim necesar să precizăm punctul nostru de vedere cu privire la definiția și caracteristicile generale ale îmbinărilor de cuvinte.

În studiul nostru am pornit de la concepția academicianului sovietic V. V. Vinogradov², care definește îmbinările de cuvinte ca fiind unități gramaticale, asocieri nominal-sintactice a două sau mai multe cuvinte, aparținând părților de vorbire de sine stătătoare care denumesc o noțiune

¹ În legătură cu istoricul problemei vezi V. P. Suhotin, *Problema slovosocetaniija sovremennom russkom jazyke*, în „Voprosy sintaxisa sovremennovo russkovo jazyka”, Moskva, 1950; o bogată bibliografie la tema respectivă se găsește în lucrarea lui M. N. Prokopovici, *Slovosocetanije v sovremennom russkom literaturnom jazyke*, Moskva, 1966.

² V. V. Vinogradov, *Russkij jazyk*, M.L., 1947, pag. 7–8; V. V. Vinogradov *Ponjatie sintagmy v sintaxise russkovo jazyka*, în „Voprosy sintaxisa sovremennovo russkovo jazyka”, M., 1950; Academia Nauk S.S.S.R., *Grammatika russkovo jazyka*, vol. II, part. I, M., 1960, pag. 10.

sau o reprezentare dezvoltată, dar unitară. În cadrul îmbinării unul dintre cuvinte joacă rolul principal, cuvînt-bază, a cărei caracteristică morfologică determină construcția și tipul (modelul) îmbinării. De aceea, atît posibilitatea cuvîntului de a forma o îmbinare, cît și structura îmbinării și mijloacelor ei de realizare depind de partea de vorbire în care intră cuvîntul-bază, determinatul.

Studierea îmbinărilor de cuvinte în care elementul de bază aparține diferitor părți de vorbire arată că sînt îmbinări tipice, caracteristice fiecărei părți de vorbire. Așa de exemplu, în limba rusă, contemporană, verbului îi sînt caracteristice îmbinările cu substantivul în acuzativ (complement direct) — читаю книгу; substantivului îi sînt caracteristice îmbinările cu cuvinte determinative cu care se acordă (atribut acordat) — интересная книга, моя книга, precum și cu un alt substantiv în cazul genitiv (atribut neacordat) — книга ученика; adjectivului — îmbinări cu un substantiv cu sau fără prepoziție-медлительный в движениях, богатый событиями.

Posibilitatea ori imposibilitatea formării unui anumit tip (model) de îmbinare este determinată de măsura în care categoriile gramaticale specifice fiecărei părți de vorbire favorizează sau împiedică o astfel de formare. În afară de aceasta, în formarea îmbinării de cuvinte un mare rol îl joacă factorul lexical: adeseori tocmai sensul lexical al cuvîntului împiedică formarea unui anumit tip (model) de îmbinare. Cu cît e mai larg cercul de cuvinte care se pot asocia în îmbinări, cu atît mai abstract este sensul îmbinării. Prin urmare, caracterul îmbinării de cuvinte este determinat de corelația dintre doi factori: gramatical și cel lexical. Să explicăm aceasta. Teoretic, verbul în limba rusă contemporană poate să se asocieze cu orice substantiv. În realitate însă nu orice asociere a unui verb cu un substantiv are sens. Se pot stabili anumite grupe (clase) gramaticale și semantice de verbe, care se pot asocia numai cu anumite grupe (clase) gramaticale și semantice de substantive. De exemplu, verbele de mișcare, asociate cu un substantiv în cazul instrumental fără prepoziție, capătă mai multe sensuri, formînd variante ale îmbinării generale *verb + substantiv* și anume: cu un substantiv ce denumește un segment temporal reflectă relații temporale (ехал ночью, шёл днём), cu un substantiv ce arată locul, spațiul — relații spațiale (ехал лесом), cu un substantiv ce denumește un mijloc de locomoție arată modul în care se efectuează acțiunea (ехал поездом). Factorul lexico-semantic joacă în cazul acesta un rol hotărîtor în determinarea variantei îmbinării de cuvinte.

Îmbinarea de cuvinte ca o unitate nominală a limbii denumește fenomenele reale. Ea le denumește însă nu izolat, ci în relația dintre ele. Caracterizîndu-se printr-o mai mare concretizare lexicală decît cuvîntul (считать день și весенний день, писать și писать письмо, работать și работать на заводе) îmbinarea de cuvinte nu numai că denumește o noțiune sau un fenomen, ci în același timp arată și legătura dintre fenomenele denumite; prin aceasta ea diferă de cuvînt *calitativ*.

Fiecare îmbinare de cuvinte are un sens lexical concret propriu, care rezultă din sensurile cuvintelor componente. Dar sensul îmbinării ca uni-

tațe sintactică nu este egal cu suma sensurilor lexicale ale acestora, ci rezultă din combinarea înțelesului constituentilor care formează o nouă unitate compusă nominal-sintactică. Sensuri concrete „lexicale” ale îmbinărilor de cuvinte sînt infinit de multe, sensurile generalizate gramaticale însă sînt limitate și anume: sensuri obiectuale, atributive, circumstanțiale (de scop, de loc, de timp, de cauză etc.). Îmbinarea de cuvinte nu poate apărea de sine stătătoare. Ea este lipsită de predicție și nu poate constitui o unitate de comunicare decît prin încadrarea ei într-o propoziție ca părți de propoziție sau construcții incidente. De aceea relațiile dintre componente existente în cadrul îmbinării se influențează reciproc și astfel se creează nuanțe diferite și relații intermediare care se precizează doar în structura propoziției.

Diferitele relații din cadrul îmbinărilor de cuvinte se exprimă prin forme variate. Pornind de la definiția îmbinării de cuvinte ca o unitate compusă, care se formează prin asocierea unui cuvînt de sine stătător cu un altul, stabilim tipul (modelul) îmbinării de cuvinte pe baza apartenenței componentelor la categoria părții de vorbire respective. În felul acesta se reliefează cele mai generale tipuri (modele): *verb + substantiv* (глагольно-именное словосочетание), *verb + adverb* (глагольно-наречное словосочетание), *substantiv + substantiv*, *substantiv + adjectiv* ș.a. Aceste modele diferite pot avea sensuri asemănătoare, foarte apropiate. De pildă, raporturile între verb și complement se exprimă și prin modelul *verb + substantiv* (любить родину) și prin *substantiv + (prep. + substantiv)* (любовь к родине), și *adjectiv + substantiv* (внимательный к людям) și *adverb + substantiv* (назло соседу); sau în cadrul îmbinărilor de cuvinte se exprimă relații spațiale: *verb + subst.* (читать в саду), *subst. + subst.* (чтение в саду), *adject. + subst.* (смелый в бою) etc. Dar aceste relații, deși foarte apropiate, nu pot fi identice. Deosebiriile dintre ele sînt determinate de diferențele gramaticale ale cuvîntului-bază: verb, substantiv, adjectiv, etc., de relațiile acestuia cu determinantul. Caracteristicile semantico-gramaticale ale unei părți de vorbire determină întotdeauna o anumită nuanță în interiorul relațiilor generale.

Din cele expuse mai sus reiese clar că tipul (modelul) îmbinării este determinat în întregime de forma componentelor (a determinatului și a determinantului), precum și de mijloacele de exprimare a raporturilor sintactice, avînd astfel îmbinări de cuvinte cu sau fără prepoziție³.

Îmbinările de cuvinte cu relații spațiale fac parte din cele formate pe baza asocierii libere, neobligatorii, a unui cuvînt cu sens lexical deplin cu un alt cuvînt de asemenea de sine stătător. În cazul nostru un verb se asociază cu un substantiv: acțiunea exprimată prin determinat capătă o nuanță de spațiu prin obiect-determinant. În cadrul acestor relații generale se grupează diferite variante și nuanțe, căci semantica verbului și a substantivului își lasă amprenta pe caracterul general al relațiilor spațiale.

³ Schimbarea formei determinatului nu schimbă forma îmbinării de cuvinte. Пищу и письма și писал письма este unul și același model (*verb + substantiv*).

În propoziție determinantul îndeplinește variate funcții sintactice: el poate fi complement direct, indirect sau circumstanțial de loc.

I. 1. Să analizăm întâi *îmbinările de cuvinte fără prepoziție*. Acestea sînt relativ limitate.

Formula *îmbinării* de cuvinte cu sens pur al relațiilor spațiale este *verb mișcare + substantiv la c. instr.*. Clasa verbelor, după cum se vede, este limitată la verbe de mișcare și numai intransitive. Clasa substantivelor este de asemenea limitată din punct de vedere lexical: doar cele ce arată locul, spațiul prin care se îndreaptă mișcarea.

Чуть проторенная дорога вела лесом

(А. Толстой, Пётр 1)

În limba rusă contemporană se observă un proces activ de „adverbia-
lizare” a substantivelor în asemenea construcții. De aceea, cînd vrem să accentuăm locul unde se petrece acțiunea, se simte necesitatea introducerii unor elemente structurale auxiliare a unor atribute acordate: шёл тёмной улицей, ехал дремучим лесом.

2. O altă variantă a *îmbinării* analizate se prezintă în formula *verb mișcare + substantiv la cazul acuzativ*. De data aceasta însă relațiile exprimate nu mai sînt pur spațiale, ci cantitativ-spațiale: бежать (пробежать) километр, проплыть милю. Determinatul face parte din clasa verbelor de mișcare tranzitive și intransitive, determinantul este de asemenea limitat din punct de vedere semantic: numai substantivele ce denumesc unități de dimensiune (метр, километр, верста, миля и т.п.)

Formele de plural însă ale acestor substantive indică un spațiu imprecis (проехали километры).

Tot în această variantă putem încadra și *îmbinarea* compusă, cu formula *verb mișcare + numeral cardinal + substantiv la c. genitiv*. Numeralul cardinal formează împreună cu substantivul o unitate sintactică care intră în aceleași raporturi sintactice cu verbul ca și substantivul în acuzativ: (пройти километр — пройти три километра).

În locul numeralului poate fi și un adjectiv pronominal (пройти несколько километров), particulele (почти, чуть не) și altele, dînd o nuanță de aproximație, imprecizie. Rolul de atribut îl poate juca și un numeral ordinal (пробежал уже третий километр).

Atributul nu este necesar pe lîngă unele substantive ca *полпути, полдороги* și altele, care nu cer o precizare cantitativă.

Asemenea *îmbinări* pot include și pronumele *каждый*, marcînd o repetare regulată a mișcării. (Он останавливался каждые десять шагов).

În propoziție determinantul acestei variante îndeplinește funcția de complement de măsură.

3. Un sens aparte are *îmbinarea* de cuvinte cu unele verbe tranzitive cu prefixe (перебежать, перепрыгнуть, перелететь) care se asociază cu substantivele în acuzativ:

У самого подъезда чёрная кошка перебежала дорогу (Леон., Дерев. королева) Determinantul aici are funcție de complement direct (что перебежала?... дорогу).

Analiza îmbinărilor de cuvinte fără prepoziție cu relații spațiale ne permite să tragem câteva *concluzii* generale:

a) Verbul joacă în îmbinările de acest gen un rol organizatoric numai în măsura în care el este determinat; caracteristica morfologică a verbului nu determină forma substantivului.

b) Substantivele care se pot asocia cu verbul în îmbinările descrise mai sus sînt limitate din punct de vedere lexical, și anume: denumirile unităților de dimensiune, a fenomenelor legate de noțiunea de loc și spațiu.

c) Pentru a-și putea îndeplini funcția de indicator al noțiunii de spațiu substantivele care intră în componența îmbinărilor analizate sînt adeseori însoțite de un atribut „cantitativ” (numeral). Acesta din urmă apare ca un element structural al îmbinării, al treilea component.

d) Să formeze construcții spațiale cu formula *verb + substantiv* pot numai verbele de mișcare cu următoarele caracteristici morfologice: aspect perfectiv și imperfectiv, tranzitive și intransitive cu acuzativ, tranzitive cu prefixe cu acuzativ, intransitive cu instrumental.

e) Unele verbe de mișcare tranzitive cu prefixe, asociindu-se cu substantive fără al treilea component, formează îmbinări cu relații de obiect-spațiu, determinantul avînd funcția de complement direct în propoziție (перейти дорогу).

f) Posibilitatea de asociere cu substantivul în îmbinări spațiale fără prepoziție îi aparține în exclusivitate verbului. Paralelisme gramaticale cu substantiv în calitate de determinat, cum se întîlnesc la construcțiile temporale (читать вечером — чтение вечером), nu există (nu se poate spune бег лесом, хождение улицей).

II. Îmbinări de cuvinte cu prepoziție sînt mult mai variate ca sens și formă decît cele fără prepoziție. Cu ajutorul prepozițiilor se pot reda cele mai subtile nuanțe ale relațiilor spațiale în cadrul îmbinării. Deși rolul prepozițiilor nu este același în diferite tipuri de îmbinări, adeseori prepoziția este mijlocul fundamental prin care se exprimă relațiile spațiale.

Cercul de substantive care pot intra în îmbinări de cuvinte cu prepoziție este foarte larg; aproape orice substantiv concret poate intra în relații spațiale cu un verb prin mijlocirea prepozițiilor. În multe cazuri sensul prepoziției însăși dă îmbinării o anumită nuanță semantică. Să ilustrăm această pe baza prepozițiilor *в* și *на*. Prepoziția *в* arată spațiul în interiorul căruia are loc o acțiune sau se află ceva, iar prepoziția *на* arată că starea, acțiunea sau mișcarea are loc la suprafața sau deasupra unui obiect. Dar sensul construcției în întregime, a îmbinării, este determinat, pe de o parte, de semantica verbului, iar pe de altă parte, de forma casuală a substantivului. Astfel cu prepoziția *в* se întrebuintează:

Substantive ce denumesc obiecte cu cele trei dimensiuni sau o limită în spațiu în cazul acuzativ, asociate cu verbe de mișcare. În cazul acesta îmbinarea indică direcția în care se îndreaptă acțiunea. (Куда? Иду в школу; вхожу в комнату; едем в лес).

Aceleași substantive dar în cazul prepozițional asociate cu verbe care arată o stare sau acțiune concretă, chiar și tranzitive de tipul читать, писать, есть ș.a. arată locul.

— Substantive care arată un mediu fizic cu verbele indicate mai sus, (находиться в воде, летать в воздухе).

Substantivele care arată o limită în spațiu se pot întrebuița cu amîndouă prepozițiile, dar în virtutea tradiției, anumite substantive se utilizează numai cu prepoziția *в*, altele numai cu prepoziția *на*: на улице, на Кавказе, на факультете; в переулке, в Крыму, в университете.

Substantivele ce arată o acțiune se folosesc numai cu prepoziția *на*: быть на собрании, заседании, митинге, уроке, лекции, докладе, совещании.

Substantivele *поле*, *село* se folosesc cu amîndouă prepozițiile (в поле = на поле, в селе = на селе).

În toate cazurile enumerate mai sus determinantul (prepoziție + substantiv) îndeplinește în propoziție funcția de complement circumstanțial de loc. În cazul cînd verbul (determinatul) se folosește în sens figurat, funcția sintactică a determinantului se schimbă, de exemplu:

На пристани лежали тяжёлые грузы (где?) — compl. circ. de loc;

На Дубровском лежали тяжёлые подозрения (на ком?) — compl. ind.,

Остановился на дороге (где?) — compl. circ. de loc,

Остановились на вопросе (на чём?) — compl. indirect.

Dacă schimbăm însă prepozițiile între ele se schimbă sensul întregii construcții și funcția sintactică a determinantului, iar în îmbinări cu substantivele abstracte sensul de spațiu dispăre, de exemplu: *сохранить в памяти* (в чём? как?) compl. indir., circ. de mod; *сохранить на память* (как?) compl. circ. de mod.

Alteori schimbarea prepoziției atrage după sine și schimbarea verbului, cazul substantivului rămînînd neschimbat, de exemplu: *упасть на грудь* — ударить в грудь; *иметь на сердце* — хранить в сердце.

Printre multiplele și variatele relații dintre componentele îmbinărilor de cuvinte se întîlnesc cazuri cînd acestea au în propoziție funcții sintactice care nu se încadrează în clasificarea tradițională a părților secundare de propoziție (atribut, complement, complement circumstanțial), avînd un sens echivoc. De problema aceasta însă nu ne vom ocupa aici, ea constituie tema unui alt studiu.

2. Îmbinările de cuvinte cu prepoziție, determinantul cărora are funcție de complement circumstanțial de loc, pot alcătui șiruri în trei nivele, după întrebările specifice: de unde? (откуда?) unde? (где?) și încotro? (куда?). Să concretizăm aceasta prin tabelul de mai jos.

Comparînd îmbinările de cuvinte din cele trei coloane (nivele), observăm că, din punct de vedere sintactic, ele sînt identice. Diferitele forme ale unuia și aceluiași cuvînt (subst.) reprezintă detalii ale unui sens gramatical comun (punctul de plecare, locul desfășurării, limita în spațiu a unei acțiuni). Din punct de vedere lexical, prepozițiile din coloanele întîia și a treia sînt antonime.

Tabel 1

De unde? (откуда?)	Unde? (где?)	Încotro? (куда?)
Он пришёл <i>из города</i>	Он живёт <i>в городе</i> .	Он едет <i>в город</i> .
Вечером я возвращаюсь <i>с завода</i>	Я работаю <i>на заводе</i> .	Утром я иду <i>на завод</i> .
Он отошёл <i>от окна</i> .	Он стоит <i>у окна</i>	Он подошёл <i>к окну</i> .
Из-за леса показался скорый поезд.	Ближайшая станция находится <i>за лесом</i> .	Через час мы доедем <i>до леса</i> .
Уголь доставляется <i>из-под</i> земли в вагонетках	Шахтёры работают <i>под землёй</i> .	Рабочие опустились в шахту <i>под землю</i>

3. Ca structură, îmbinările de cuvinte, așa cum se precizează și în definiția dată la începutul lucrării, se compun din două sau mai multe cuvinte de sine stătătoare. În majoritatea îmbinărilor de cuvinte cu relații spațiale, al treilea element — atributul joacă numai un rol lexical și anume, precizează locul, fără ca să aibă și sens gramatical, de exemplu: пойти в театр — пойти в новый театр.. Excepție formează îmbinările cu substantivele *сторона* și *рука* (la sing și pl.), când atributul devine un element obligatoriu :

Со всех сторон синела степь ... (А. К. Толстой, И у меня был край родной ...)

В кладовой с правой стороны на полу ты увидишь две картонки. (Чехов, Попрыгунья).

Asemenea îmbinări le numim *compuse*⁴. Sînt însă și cazuri cînd îmbinarea de cuvinte cuprinde în componenta sa două determinante, amîndouă substantivele aflîndu-se uneori în același caz, alteleori fiind la cazuri diferite și, de obicei, cu prepoziții antonime (*бежать от дома до школы*). Considerăm că asemenea îmbinări de cuvinte, spre deosebire de primele (îmbinări compuse), ar trebui să formeze o categorie structurală aparte și le vom denumi *îmbinări complexe*. Aceasta din urmă se caracterizează prin cele două determinante, care nu formează o expresie idiomatică, dar nici nu poate lipsi unul din ele, fără să afecteze sensul îmbinării întregi.

Tabelul de mai jos sintetizează îmbinările complexe după sens și formă.

Concluziile care se desprind din analiza îmbinărilor de cuvinte cu prepoziție sînt următoarele :

a) Pentru a putea stabili corect tipul și sensul unei îmbinări de cuvinte trebuie să ținem seama de caracteristicile lexicale ale tuturor componentelor (de sensul propriu al prepoziției, de sensul semantic al determinatului și al determinantului), precum și de caracteristicile morfologice ale determinantului (cazul subst.).

⁴ v. N. N. Prokopovič, *Slovosocetanije v sovremennoom rusškom literaturnom jaz-ŭke*, Moscova, 1966, p. 65 și urm.

Tabel 2

Sensul	Componenta (formula)	Prepoz.	Exemple
1. Locul			
a) distanța precisă	verb + (numeral + subst. P) + subst. G.	в/от	Жить в двух километрах от города.
b) distanța aproximativă	verb + (subst. + numeral) + subst. G.	в/от	Он поселился километрах в двух от города
2. Direcția			
a) punct de plecare și limita acțiunii.	verb mișc. + subst. G. + + subst. Ac.	из/в с/на	Он всё бегал из комнаты в комнату. Мальчик прыгал с камня на камень.
b) spațiul străbătut între două limite	verb. mișc. + subst. G. + + subst. G.	от/до	От Москвы до самых до окраин... человек проходит как хозяин.

b) În îmbinările de cuvinte cu relații spațiale verbul se asociază cu substantivul, însoțit de prepoziție liber (același substantiv cu diferite prepoziții: положить на ящик, в ящик, под ящик, за ящик. O anumită prepoziție cer numai verbele de mișcare cu prefixe, prepoziția corespunzând prefixului, de ex.: влететь в клетку, вылететь из клетки;

c) În majoritatea îmbinărilor analizate relațiile spațiale sînt determinate de prepoziție.

d) Pentru îmbinările cu prepoziție arătînd relații spațiale, este caracteristică prezența substantivului în cazurile Ac. și Prep. Cele mai variate ca formă și sens sînt însă îmbinările cu determinantul în cazul Genitiv.

e) Printre prepozițiile care intră în construcția determinantului îmbinărilor analizate se întîlnesc prepoziții sinonime. Unele dintre ele cer același caz (G. — около, близ, возле, подле у, недалеко от), altele cer cazuri deosebite (перед отрядом(I) — впереди отряда(G.) за колонной(I) — позади колонны (G.). De asemenea, se întîlnesc și prepoziții antonime care se folosesc ori separat, în îmbinări aparte, ori împreună, în îmbinări *complexe*.

К ВОПРОСУ О СЛОВСОЧЕТАНИЯХ В СОВРЕМЕННОМ РУССКОМ ЯЗЫКЕ

(Резюме)

Работа занимается вариантом непредикативного словосочетания с формулой *глагол + имя существительное*, а именно вариантом, выражающим пространственные отношения.

Автор исходит из определения словосочетания, данного академиком В. В. Виноградовым, и объясняет особенности словосочетаний, которые исходят из определения, иллюстрируя примерами словосочетаний, выражающих пространственные отношения.

В дальнейшем анализируются беспредложные словосочетания, выражающие пространственные отношения, и устанавливаются грамматические и семантические группы (классы) глаголов и имён существительных, которые могут сочетаться в подобных словосочетаниях,

а именно: глаголы движения, совершенного и несовершенного вида, переходные и непереходные глаголы с винительным падежом, приставочные переходные глаголы с винительным падежом, непереходные глаголы с творительным падежом, которые могут сочетаться с именами существительными, обозначающими единицы меры и явления, связанные с понятием места и пространства.

Во второй части работы анализируются предложные словосочетания. Автор подчёркивает, что в таких словосочетаниях предлог указывает, в большинстве случаев, на пространственное отношение, причём определяющее слово выступает в предложении в функции обстоятельства места. Глагол сочетается с именем существительным, сопровождаемым предлогом (одно и то же имя существительное с различными предлогами). Определённого предлога требуют лишь приставочные глаголы движения, причём предлог соответствует приставке.

Для предложных словосочетаний, обозначающих пространственные отношения, характерно присутствие имени существительного в винительном и предложном падеже. Однако наиболее разнообразными по форме и смыслу являются словосочетания с определяющим словом в родительном падеже.

Словосочетания с двумя определяющими словами, которые однако не образуют фразеологического выражения, объединены автором в особую категорию. Эти словосочетания автор называет *комплексными* (Таблица 2).

ON WORD COMBINATIONS IN CONTEMPORARY RUSSIAN

(Summary)

The paper deals with a variant of unpredicative word combination of the *verb + noun* type, namely with the one expressing spatial relations.

The author starts from the definition given by acad. V. V. Vinogradov to word combinations and explains the characteristics of the combinations ensuing from it, giving concrete examples that refer to word combinations with spatial relations.

The word combinations with spatial relations without preposition are analysed; the author establishes grammatical and semantic groups of verbs and nouns that can be associated in such combinations as: verbs of motion, perfective and imperfective, transitive and intransitive with Accusative, transitive with prefixes requiring Accusative and intransitive requiring Instrumental can be associated with nouns denominating dimension unities and phenomena related to notions of place and space.

In the second part of the paper the combinations with prepositions are analysed. The author points out the fact that in such combinations it is the preposition that indicates, in most of the cases, the spatial relation, the determinative having the function of an adverbial of place in the sentence. The verb is associated with the free noun accompanied by preposition (the same noun with different prepositions). Motion verbs with prefixes require certain prepositions corresponding to the prefix.

For word combinations with prepositions showing spatial relations, the presence of the noun in Accusative and Prepositional is characteristic. But the combinations having their determinative in Genitive are the most varied as regards their form and meaning.

The word combinations with two determinants but without constituting an idiomatic expression are united by the author in another category which she calls „Complex Combinations“ (table 2).

RECENZII

Dumitru Pop, **Folclor din Bihor**, [Oradea], Casa creației populare a județului Bihor, 1969.

Apariția unei colecții de folclor reprezintă un act salutar, cu consecințe multiple pe plan științific sau cultural. Aceasta pentru că, în ciuda a tot ce s-a publicat, sîntem departe încă de clipa tezaurizării prin tipar a tot ceea ce spiritul popular a creat și a consfințit ca valoare în decursul timpului.

Sînt zone folclorice asupra cărora culegătorii (nu mă refer la amatori) s-au abătut doar sporadic și întimplător. Ca urmare, ele nu și-au dat decît într-o măsură insignifiantă obolul la imaginea de ansamblu a creației noastre populare, ceea ce, hotărît, afectează exegeza și se răsfrînge sensibil asupra unor concluzii științifice infailibile. Dar chiar în interiorul zonelor folclorice favorizate în această direcție au avut loc, în intervalul scurs de la ultimele cercetări, procese și fenomene pe care o culegere le poate oricînd releva, oferind noi prilejuri de meditație specialiștilor. Iată cîteva dintre cauzele care dovedesc utilitatea unei colecții și, concomitent, pledează pentru publicarea ei.

Cam în sensul acesta se exprimă și autorul cărții de față (*Cuvînt înainte*, p.6). Aduagă însă, ținînd seama de calitatea receptorului, imperativul cultural. După opinia sa, apariția unor astfel de culegeri echivalează prin ele însele cu veritabile „acte de cultură cu rosturi practice, menite să hrănească spiritual un public mai larg, să educe prin materialul ce-l înglobează n paginile lor, să stimuleze cultul valorilor create de înaintași și încrederea în puterea de crea-

ție“ a poporului. Pe de altă parte, ele „trebuie să ofere... și posibilități de informare pentru omul de știință“ (*ibid.*).

Enunțate lapidar, aceste cerințe sînt satisfăcute cu generozitate de textele cuprinse în volum.

La Caselē județene ale creației populare au apărut numeroase colecții de folclor, dar cele mai multe au ignorat cu consecvență orice principii și criterii științifice de culegere și sistematizare a materialului.

În vremea din urmă s-au ivit însă semnele îmbucurătoare ale unei schimbări de concepție și se pare că ele sînt rezultatul, printre altele, și al intervențiilor avizate, tot mai dese, venite din partea unor specialiști de renume.

Din acest punct de vedere, Casa creației populare a județului Bihor se află, printre primele, pe drumul cel bun. După două colecții, una de dansuri și alta de muzică bihoreană (a se vedea, de exemplu, Traian Mîrza, *101 cîntece și melodii de joc de pe Crișuri*, Oradea, 1968), scoate acest volum de poezie populară, care, cum se va vedea, este, sub raport științific în primul rînd, cu totul meritoriu. Judecîndu-l apoi în contextul activității folcloristice de la instituțiile menționate, putem spune, fără teama de a greși, că alături de culegerile de care pomeneam, *Folclor din Bihor* rămîne, așa cum a fost conceput și realizat, un model de urmat.

Rîndurile pe care le transcriem în continuare sînt edificatoare pentru maniera și metoda de lucru a lui Dumitru Pop: „Cules la intervale diferite, în perioada 1956—1967, de inși cu o pregătire diferită, materialul adunat se prezenta

foarte inegal din punctul de vedere al modului cum a fost notat. *Am eliminat tot ceea ce părea deficitar sub raportul autenticității, toate textele care purtau semnele imixtiunii culegătorului* (ibid.).

Materialul avut la dispoziție a fost, așadar, mult mai bogat decât ceea ce ne e dat să citim în paginile culegerii. Supus unor selecții succesive, în funcție de niște criterii ferme, în cadrul cărora primatul îl dețin cele estetice și documentare, acesta reușește să devină ilustrativ pentru etapa pe care o acoperă textele, etapă împinsă pînă în plină contemporaneitate. Spunînd aceasta, nu ne referim, firește, la aspectul cantitativ, pentru că din acest unghi analitic, colecția nu este o „ogîndă cuprinzătoare” a folclorului din Bihor. Dar „crîmpelele” publicate sînt mostre, elocvente în orice caz, pentru ceea ce se păstrează, se mai creează și circulă în zona bihoreană.

O comparație cu producțiile notate cîndva de Alexici, Bartók, Hetcou, Sala, ar putea dezvălui niște elemente ale evoluției creației folclorice de pe aceste meleaguri vestice și ar dovedi și mai mult însemnătatea colecției comentate.

Textele selectate de autor sînt grupate pe genuri și specii, iar în cadrul acestora (îndeosebi la lirică), pe categorii tematice capabile să ofere imaginea unei organicități la baza căreia trebuie pusă o viziune despre lume unitară, cristalizată. Culegerea convinge că există încă o lirică bihoreană dinamică și viguroasă care acoperă un registru sufletesc întins, de la amărăciune și deznădejde pînă la sentimentul celei mai pure și nestăpînite bucurii. Categoriile întîlnite aici sînt cele ale liricii generale-românești, dar se cere menționat gradul pronunțat de interiorizare al textelor bihorene, asemănătoare în această privință cu cele maramureșene. Există în volum creații lirice de veritabilă frumusețe, care ar putea oricînd figura într-o antologie pretențioasă estetică. Ca aceste versuri dintr-un vibrant cîntec de dragoste: „— Pasăre galbenă-n pene / Unde-ai fost de-atîta vreme? / — Într-un vîrf de lemn uscat. / — Dar acolo ce-ai mîncat? / — Mă scorb și mînc pămînt / Și mă sui și iară cînt / Și beau apă din vîlcele / Și cînt la mîndre cu jele / Și beau apă din izvor / Și cînt la mîndre cu dor” (85, p. 112).

Dumitru Pop alătură în cîteva locuri

variante ale aceleiași producții, notate în localități diferite (p. 120, 121; 122, 123). Ideea trebuie subliniată, pentru că ea probează încă o dată spiritul științific al colecției. Pentru un necunoscător, procedeul poate părea superfluu, fiindcă deosebirile între variante sînt neînsemnate, reducîndu-se uneori doar la o altfel de structurare a versurilor din text. Dar, pentru specialistul versat, faptul primește o altă rezonanță. Prin mijlocirea variantelor, sîntem introduși în laboratorul de creație popular, ni se dezvăluie ceva din condiția diacronică a pieței folclorice, din soarta hărăzită acesteia de peregrinările repetate de la ins la ins, de la localitate la localitate.

Baladele din volum, reduse ca număr întăresc o concluzie la care folcloriștii s-au oprit mai de mult. Anume, că sub raport epic Transilvania nu excelează și, se vede, Bihorul confirmă constatarea aceasta. Într-adevăr, cele cîteva cîntece „din bătrîni” nu au nici pe departe respirația epică a baladelor din zonele muntene sau moldovene, nici diversitatea tematică a acestora. De dimensiuni restrînse, axate pe teme nuelistice, ele ne lasă să presupunem că, de la o vreme, cîntecul epic nu mai este o prezență vie în realitatea folclorică bihoreană.

Ultima parte a volumului conține în schimb o foarte bogată poezie a obiceiurilor, îndeosebi a celor legate de momentele-cheie ale existenței. Am reținut cîntecele de nuntă, cîteva „hori” dialogate ale miresei, specific bihorene, bocetele, colindele cu aerul lor arhaic și solemn. Operînd cu termenii raționamentului din pasajul anterior, vom conchide că speciile respective au încă o viață intensă în repertoriul folcloric al zonei de unde au fost înregistrate.

Am făcut, la început, cîteva considerații asupra caracterului științific al colecției lui Dumitru Pop. Voi adăuga aparatul critic (indicele de localități și informatori, cel de culegători, glosarul) care completează volumul, oferînd celui ce-l consultă un instrument de lucru prețios și eficace.

Bineînțeles, se pot face și observații critice (referitoare la unele scăpări de transcriere, care generează licențe poetice inexistente în textul oral — p. 137, la ordonarea pe alocuri a materialului ș.a.), dar ele sînt neînsemnate și lipsite de importanță.

Aşa cum ziceam, colecția *Folclor din Bihor*, editată de Casa creației populare din Oradea, rămâne, ca valoare a materialului și concepție de realizare, o carte autentică de poezie populară. Ea arată ce se poate face în domeniul folclorului la numitele instituții, atunci când lucrurile sînt abordate cu competență necesară.

ION ȘEULEANU

E. Vasiliu, Sănda Golopenția-Erețescu, *Sintaxa transformățională a limbii române*, București, Editura Academiei R.S.R., 1969, 329 p.

Din mai multe motive, apariția acestei cărți constituie un prilej de satisfacție. Ea este — între altele — expresia receptivității lingvisticii românești la teoriile noi, lucru cu care într-un trecut nu prea îndepărtat nu ne puteam mîndri. Menționăm că faptul se petrece la numai 12 ani de la nașterea transformăționalismului¹, făcînd din limba noastră una din primele cinci-șase limbi din lume care beneficiază de o abordare transformățională de ansamblu.

Lucrare de pionerat, *Sintaxa transformățională a limbii române* a ridicat multe probleme autorilor, după cum ei înșiși mărturisesc, oferindu-le în schimb satisfacția de a fi pus o bază solidă studiului transformățional al sintaxei românești.

Volumul are o alcătuire ciudată, impusă de specificul metodei: esența, sintaxa propriu-zisă, este cuprinsă în 12 pagini ale *Apendicelui*, care enumeră regulile de structură a frazei, de subcategorizare și cele de transformare exprimate prin simboluri. Celelalte peste 300 de pagini nu fac altceva decît să explice aceste simboluri, reguli, soluții, introducîndu-ne astfel în domeniul transformăționalismului concret.

Capitolul introductiv, după ce clarifică noțiunile de competență și performanță lingvistică, de structură de adîncime, structură de suprafață, reguli de rescriere, reguli de transformare etc., face

un scurt istoric al gramaticii generative, delimitînd-o de celelalte gramatici, arătînd modul cum se organizează, simbolurile folosite etc. Capitolul, ca și întreaga carte de altfel, se adresează unui cititor familiarizat cu lingvistica transformățională. Uneori li se poate face din acesta un reproș autorilor, dat fiind că teoria adoptată nu e prea bine cunoscută la noi. Chiar și în aceste condiții însă, cititorul se poate descurca, simbolurile fiind explicate cu răbdare și claritate, uneori repetat, mai ales acolo unde sînt folosite cu o altă semnificație decît cea obișnuită (cf. *Pro, Personal, Modal*).

În ceea ce privește modul cum sînt formulate regulile, alți cele de rescriere, cit și cele de transformare, se poate discuta dacă autorii au reușit să realizeze un echilibru între acestea. Credem că s-a mers, în acest sens, pe o linie justă, elaborîndu-se reguli simple de rescriere, dar de o simplitate care nu complică apoi exagerat transformările.

Prima sintaxă transformățională a limbii române își bazează întregul sistem de reguli pe rezultatele cunoscute ale sintaxei românești tradiționale și pe unele descrieri structurale din ultima vreme. Pe alocuri ne întîmpină însă soluții originale ale unor probleme mai mult sau mai puțin controversate. Ni se propun, spre exemplu, unghiuri de vedere noi asupra tranzitivității, structurii propoziției, acordului, coordonării etc. Cartea s-ar putea tot atît de bine intitula *Gramatica transformățională a limbii române*, căci granițele dintre cele două părți ale gramaticii sînt aici desființate, ca și în lingvistica structurală.

Cei doi autori au făcut un lucru dificil, căci lucrarea nu este numai o aplicare mecanică a unei teorii generale la cazul concret al unei limbi, după cutare exemplu străin. În actuala etapă, cînd teoria transformățională este la începuturile ei, neînchegată definitiv, *Sintaxa transformățională a limbii române* prezintă interes și în afara gramaticii românești, căci aduce, prin unele soluții, contribuții originale la dezvoltarea teoriei generale transformăționale (cf. raportul dintre variantele stilistice și structura de adîncime etc.).

Așadar, cartea aceasta, care este, cum arătăm, printre primele de acest

¹ Dacă considerăm ca dată a nașterii acestuia anul 1957, cînd apare, la Haga *Syntactic Structures* de Noam Chomsky, la a cărui concepție aderă E. Vasiliu și Sănda Golopenția-Erețescu.

fel din lume, nu este doar un gest de orgoliu al lingvisticii românești, ci unul de utilitate teoretică și practică (vezi, între altele, legătura cu traducerea automată) și va fi urmată, sperăm împreună cu autorii, de o fonologie și o semantică transformațională.

G. GRUIȚĂ

Aurel Nicolescu, **Probleme de analiză a frazei**, București, Editura Științifică, 1969, 230 p.

În condițiile excluderii gramaticii din planul de învățământ al ciclului liceal, apariția unor culegeri de analize gramaticale comentate este mai mult decât salutară. Iată de ce cartea *Probleme de analiză a frazei* a lui Aurel Nicolescu o socotim binevenită, mai ales că autorul nu se mulțumește să dea soluțiile unor fraze dificile, ci discută multe probleme gramaticale, pornind de la exemplele întâlnite. Se pune însă aici o întrebare de principiu, valabilă și în cazul altor lucrări similare: care este sfera publicului beneficiar? Oare nu este prea cuprinzătoare această sferă atunci când destinăm asemenea culegeri atât absolvenților de școală generală și liceu, cât și studenților și cadrelor didactice? Credem că elevilor li s-ar cuveni un fel de culegeri, iar studenților și cadrelor didactice, altul. Primele trebuie să fie strict fidele Gramaticii Academiei și programei analitice în comentarii și soluții, pentru a nu-i deruta în loc să-i ajute, excluzând acele elemente cu care ei nu se întîlnesc în manuale. În culegerile comentate destinate profesorilor, studenților etc. se pot face interpretări noi, se pot expune puncte de vedere contrarii celor din Gramatica Academiei, pentru că se adresează unui public capabil să discearnă și să aprecieze o soluție sau alta.

Ca și înaintașii săi, autori de asemenea culegeri, A. Nicolescu propune fraze cu subordonate cumulative, de excepție, predicative suplimentare, propune soluții noi în ce privește verbele auxiliare, modale și de aspect etc. Și totuși, cartea nu e nici exclusiv pentru studenți și profesori, căci comentariile sint făcute la nivelul „pentru toți“.

Cartea are multe merite. Autorul nu

s-a ferit de frazele dificile, încearcă să stimuleze pe cititor și, prin metoda adoptată, îl face să participe activ la soluționarea problemelor de analiză. Sînt respectate, pe cît a fost posibil, principiile didactice ale gradării ca dificultate, ale înarmării cititorului cu teoria de bază și cu tehnica propriu-zisă, înainte de a-l atrage în analiza concretă pe text. Tehnica de analiză propusă se deosebește doar în amănunt de cea cunoscută din alte culegeri. Indicațiile preliminare ar putea fi uneori mai clare, dar în esență ele sînt suficiente și utile. La sfîrșit găsim un foarte folositor indice al subordonatelor, care permite revederea acelor fraze care conțin subordonate dificile. Autorul discută și probleme de sintaxa propoziției, acolo unde textul oferă cazuri speciale, interesante, iar la sfîrșit invită cititorul să-și încerce forțele în cele 11 „texte nerezolvate“.

În cele ce urmează vrem să insistăm puțin asupra soluțiilor adoptate de autor în analiza unor fraze și propoziții. Ceea ce-i va șoca mai întîi, mai ales pe tinerii cititori, este faptul cum e tratat verbul *a putea* (dar și alte auxiliare modale sau de aspect). O dată e luat ca verb predicativ, altă dată ca auxiliar modal într-un predicat verbal complex, în fraze în care acest verb are valoare semantică și contexte sintactice absolut identice (vezi, de exemplu, frazele 19 și 64). Fără a se încerca un criteriu sigur, fără a se încerca o definire a predicatului verbal compus cu auxiliar modal, soluțiile autorului par arbitrare. Chiar exprimarea e discutabilă și neștiințifică, derutantă, mai ales pentru elevi, deoarece despre un predicat ca *să-și poată ține* (prop. 1, fraza 10) se spune că e „exprimat prin verbul *ține* la infinitiv precedat de auxiliarul *poată*“. Elevul va fi mirat aflînd de un predicat exprimat prin infinitiv. Cînd *a putea* este luat singur ca predicat, avem surpriza de a-l vedea analizat ca regentul unei complete indirecte. El este însă tranzitiv, indiferent de faptul că nu se folosește la diateza pasivă (vezi și alte verbe care nu sînt folosite la diateza pasivă, dar a căror tranzitivitate nu poate fi contestată: *a avea*, *a vrea*, *a răspunde*). *A putea* are complement direct și completivă directă, așa cum se arată de altfel și în Gramatica Academiei (Ediția a II a, vol. II, p. 98). Propoziția 3 din fraza 19 (...care pu-

tea²/ să înghită³) nu este deci completivă indirectă, ci completivă directă. Autorul echivalează pe *poate* cu *a fi în stare de*. Prin aceasta nu-și respectă ideea justă a neintervenției în text (p. 109). Se știe că o perifrază și un sinonim simplu nu sînt identice în ceea ce privește capacitatea lor de regizare. *A-i veni de hac*, de exemplu, este egal cu *a pedepsi*, dar locuțiunea regizează numai un complement indirect, pe cînd sinonimul simplu are complement direct. Aceași este situația cu *a putea ceva* și *a fi în stare de ceva*.

Unele fraze sînt analizate greșit, pentru că chiar împărțirea în propoziții este defectuos făcută. În fraza 16, de pildă, apare o propoziție în plus, căci propoziția 7 este de fapt al doilea element al unui nume predicativ multiplu (... *cele mai dulci mulțumiri de vinătoare sînt acelea⁵/ în care trupul nu se află osîndit la pedeapsa jidovului rățăcitor⁶/ și apoi încă acele⁷ care izbucnesc cu veselie⁸*). În fraza 21, A. Nicolescu desparte astfel următorul enunț: *Ca să fiu dar drept¹/ și să te pun îndată la adăpost despre orice neajunsuri²/ ar putea să-ți vină după urma cuvîntelor mele³/ recunosc că...* Dar elementul relațional subordonat al propoziției 3 este *despre orice*, iar *neajunsuri* nu face parte din propoziția 2, așa că o bună împărțire arată astfel: *ca să fiu drept¹/ și să te pun la adăpost²/ despre orice neajunsuri ar putea să-ți vină după urma vorbelor mele³*. În fraza 23 propoziția 10 e greșit apreciată ca o predicativă suplimentară, ea fiind o completivă directă (... *n-apuci⁹/ să te bucuri¹⁰*). Autorul justifică soluția sa prin faptul că prop. 10 „exprimă o acțiune simultană cu acțiunea regentei“, ca și cum predicativă suplimentară ar fi singura care ar exprima acest lucru. Discutabilă e și analiza frazei 23, tot datorită modului cum e despărțită în propoziții: *Atunci se fac Dunăre de mîine d-lor³/ pare⁴/ că i-ai jăfuit chiar pe dînșii de averea lor⁵*. Aici sînt însă numai două propoziții: *Atunci se fac Dunăre de mîine d-lor³/ pare că i-ai jăfuit chiar pe dînșii de averea lor⁴*. A 14-a propoziție este modală, introdusă prin *parcă* (forma veche *pare că*). În fraza 25, ia fragmentul de enunț „și cu atît mai mult“ drept a 7-a propoziție, deși e evident că face parte din propoziția 4, iar propoziția 9 o ia drept modală, deși e o incidentală (*Ar fi*

bine⁴/ să cauți⁵/ să te încredințezi⁶/ și cu atît mai mult⁷/ cu cît aveți⁸/, mi se pare⁹/ la primărie niște porunci în acest sens⁹). O atitudine ciudată are A. Nicolescu față de propozițiile care se repetă exact în aceeași formă în frază. Uneori le dă un singur număr, considerîndu-le o singură propoziție ori de cîte ori s-ar repeta (vezi prop. *mulțumește-te*, fraza 28 și *să fie adevărat*, fraza 37), alte ori le consideră pe fiecare altă propoziție (vezi fraza 40, propoziția *se tocmesc*). Fără îndoială, ultima soluție e cea justă. În fraza 47, propoziția 8 e completivă indirectă, nu predicativă suplimentară (*care a putut silii privighetoarea⁷/ să ajungă⁸*), iar propoziția 13 e atributivă, nu circumstanțială de timp (*iar cîrsteiul să hîriie ca un ceasornic¹³/ cînd îl întorci¹³*). De altfel, întreaga analiză a frazei 47 este forțată și complicată inutil. Autorul cullegerii subînțelege o propoziție (a 11-a), subordonată propoziției 10 și regentă propoziției 12, cînd, de fapt, e vorba de două complemente directe coordonate, *privighetoarea* și *cîrsteiul*. Propoziția 9 din fraza 48 nu e modală, ci atributivă clară (... *dacă s-ar ispiti cîneva⁷/ să cerce a instrumenta și a vocaliza prin codri, muzică clasică⁸/ precum este uvertura lui Yehud⁹*). Uneori supără neconcordanța dintre schemă și comentariu. Exemple: în fraza 68, prop. 4 e analizată ca subordonată a prop. 2, dar în schemă apare 3 ca regentă pentru 2; fraza 43, prop. 3 și 4 determină pe 1, dar în schemă apare 2 ca regentă a lor.

Uneori A. Nicolescu e inconsecvent cînd analizează grupul *cel ce*. De obicei îl ia împreună, ca un singur pronume, dar găsim și cele două elemente analizate în propoziții diferite (fraza 29). Tot în fraza aceasta, enunțul *de unde și cum răsăriseși* e luat ca o singură propoziție, introdusă prin *de unde*, deși prezența a două elemente relaționale subordonatoare arată că sînt două propoziții, prima cu predicat subînțeles.

Apreciem ca pozitivă încercarea autorului de a da și unele elemente de analiză a propoziției, deși pe alocuri acestea sînt discutabile (vezi *toată pasărea pe lume după limba ei piere*, unde *după limba* e dat circumstanțial de relație, cînd de fapt este un circumstanțial de mod evident).

Culegerea conține și fraze pe care le-am mai întâlnit și în alte cărți de acest fel (frazele 7 și 22, de pildă, se găsesc și în *Analize gramaticale și stilistice*, de D. D. Drașoveanu, P. Dumitrașcu și M. Zdrenghea). Dacă Aurel Nicolescu le-ar da o altă interpretare, prezența acestor fraze ar fi justificată, dar analizele sint identice.

În concluzie, apreciem cartea lui Aurel Nicolescu ca o lucrare utilă, dar care, la o eventuală nouă ediție, ar fi susceptibilă de îmbunătățiri.

G. GRUIȚĂ și V. PĂLTINEANU

Studii și materiale de onomastică, București, Editura Academiei R.S.R., 1969, 221 p. (Filiala din Cluj a Academiei, Institutul de lingvistică și istorie literară).

Culegerea de față este fructul inițiativei Institutului de lingvistică și istorie literară din Cluj, care își propune un număr de mai multe volume cu contribuții la studiul onomasticii românești. Volumul cuprinde două mari compartimente (I. Antroponimie, II, Toponimie), încheindu-se cu un valoros indice (1. de materii, 2. de autori și opere, 3. de cuvinte). Inscrise în volum se găsesc și șase hărți toponimice.

Culegerea se remarcă în mod deosebit prin câteva interesante studii cu caracter teoretic. Chiar la început, Sabina Teiuș încearcă să delimiteze sfera și locul onomasticii în lingvistică, pornind de la constatarea justă că în onomastică pînă acum s-a studiat mai mult un material concret, neglijindu-se aspectul teoretic al problemei. Înainte de a preciza sfera și locul acestei discipline, autoarea face foarte clar distincția între nume și apelativ și pune accent deosebit pe rolul apelativelor: numele propriu numai desemnează ceva, pe cîtă vreme apelativul, pe lîngă faptul că desemnează, și înseamnă ceva. Reiese de aici că numele propriu nu are conținut semantic, pe cîtă vreme apelativul are o semnificație, un asemenea conținut. În acest sens, se face precizarea că diferența dintre cele două concepte se află pe planul conținutului, nu pe cel al expresiei. Aducînd în discuție diferitele propuneri pentru lărgirea sferei de „onomastică” cu numirile diferi-

telor întreprinderi, organizații, asociații, titlurile operelor literare, muzicale, artistice, autoarea conchide că asemenea numiri trebuie plasate într-o zonă de interferență a substantivelor proprii cu substantivele comune (p. 10); deoarece acestea își păstrează sensul comun prin apelativele care intră în componența lor. În scopul de a fixa locul onomasticii în cadrul lingvisticii, S. Teiuș subliniază strînsa legătură între numele proprii și masa vocabularului, istoria limbii și dialectologie.

P. Gergely tratează, de asemenea, o problemă de onomastică cu ajutorul lingvisticii generale, făcînd cîteva *Observații metodologice cu privire la cercetarea sincronică a numelor de persoane maghiare*. Autoarea pornește de la materialul cules din 34 de localități din județul Cluj. Pentru început, analizează funcția numelor de persoană în sistemul de denotație, ținînd seama de a) puterea de identificare și b) conținutul afectiv al antroponimelor. Se are în vedere și valoarea funcțională a antroponimelor, care variază în funcție de sistem. Astfel, valoarea funcțională scade cînd elementele sistemului sînt puține și au o frecvență mare, și crește cînd elementele sînt variate și au o frecvență mică. Aceste constatări sînt făcute în acord cu afirmația lui Saussure: „Le système onomastique étant un tout, le changement d'une partie doit inévitablement répercuter sur la totalité du système (p. 14). Considerate în sistem, antroponimele formează mai multe grupe funcționale: 1. numele rare purtate de o singură persoană; (Este vorba de lărgirea funcției de identificare a prenumelor rare, care pot înlocui funcția numelui de familie. În acest fel, nota hipocoristică este redusă, mărindu-se funcția de identificare. Acestea nu se pot egala cu supranumele, căci nu e vorba de adăugarea vreunui nume, ci de lărgirea funcției celui existent. Așadar, nota diminutivală afectivă se estompează, lă-sînt primul loc celei de identificare.) 2. numele care își schimbă funcția, dar care își păstrează capacitatea de identificare; (Se includ aici porecele care trec în supranume prin golirea lor de conținut afectiv, sau folosirea hipocoristicelor ca prenume.) 3. numele cu rol neschimbat în sistemul de denotație, formate din mai multe componente,

care doar împreună pot avea funcția de identificare; 4. numele care își pierd funcția. (Aici intră numele de familie cu o frecvență foarte mare.) În continuare, articolul își limitează preocupările la studiul exclusiv al supranumelor, analizând structura fonetică și morfologică a acestora, după care deosebește trei tipuri de bază, în funcție de felul cum s-au format acestea: A) cu sufixe, B) prin modificări afective, C) din grupuri de sunete expresive. În încheiere atrage atenția că aceste tipuri sînt specifice doar regiunii cercetate.

Emese Kis și Maria Orza, în articolul *Porecla-metaforă privită ca un micromodel explicativ*, aplică pentru prima dată în lingvistica românească metoda modelării în antroponomie, bazîndu-se pe materialul cules din două localități din județele Sibiu și Mureș. Se pornește de la porecla-metaforă, provenită din comparația între poreclit și un obiect din afara sa (p. 51), deoarece se consideră că porecla-metaforă este fundamentală în sistemul de porecle, iar ca o definiție de lucru aceasta se va numi *micromodel*, iar acțiunea de a porecli, *micromodelare*. Conceptul de *micromodelare* însumează funcțiile explicativă, dinamică și semiotică ale modelelor (p. 52) Concluzia articolului vine să precizeze că conținutul semantic al poreclei poate modifica uneori chiar aspectul sonor al acesteia, prin funcția explicativă și cea semiotică.

Și în capitolul de toponimie se găsesc citeva observații teoretice. E. Janitsek, în *O clasificare în microtoponimie: nume topice românești de origine maghiară*, încearcă să stabilească pentru nord-vestul țării tipuri de bază în funcție de apartenența etnică a celor care au denumit un loc (Namengeber). Folosindu-se de acest criteriu, autorul distinge șase categorii de nume topice, dar recunoaște în final că există o multitudine de alte criterii pentru găsirea unor clase de toponime; totuși, cel mai important este acela al Namengeber-ului, fără să neglijeze nici apelativele.

Tautologiile toponimice ridică, în general interesante probleme de semantică. În volumul de față, Mircea Homorodean reia problema teoretică a semnificativității unor sintagme formate din termeni care acoperă aparent aceeași sferă semantică. În articolul *Cu privire la tautologiile toponimice*, autorul ia în discuție două tipuri

de asemenea tautologii. Primul se referă la numele unor oronime denumite în funcție de forma terenului (exemple, *Dealul Măgurii, Dealul Chicerei, Dealul Gruului, Dealul Cuca*), care sînt considerate tautologice prin asemănarea de sens a celor doi termeni ai sintagmei. Se afirmă în articol, pe bună dreptate, că multitudinea de numiri geografice populare presupune o *diversificare semantică*, nu o sinonimie perfectă, pentru că termeni ca *grui, pisc, chiceră* etc. reprezintă fiecare o caracteristică a formei terenului, respectiv a ridicăturii, ceea ce face ca numele generic de *deal* să nu fie sinonim cu *grui, pisc, chiceră* în conștiința celor care le-au denumit. Așadar, pot fi *dealuri* în formă de *chiceră, pisc, grui, măgură* (p. 72). Autorul face o precizare foarte prețioasă, anume că particularitățile acestor apelative trebuie privite în sistemul graiului. Temeinicia acestui adevăr este relevată printr-un exemplu al lui E. Petrovici (*Dumbrăvița de Codru*), care nu e tautologie, de vreme ce prin *Ardeal codru* înseamnă „munte” și nu „pădure”.

Un alt caz, în care s-ar părea că avem de-a face cu tautologii toponimice, este acela în care un nume a ajuns să denumească un teritoriu mai întins decît cel inițial, analizînd exemplul toponimicului *Lacul Iezerului*, care, de fapt, nu înseamnă „lacul lacului”, ci „lacul de pe muntele Iezerul” (p. 73). Autorul lasă să se întrevadă convingerea sa că în toponimie, practic, nu poate fi vorba de tautologii, ci doar de „tautologii aparente” (p. 73). În încheiere, pledează pentru o cît mai exactă definire a volumului semantic al termenilor geografici populari, căci definirea vagă a acestora creează posibilitatea de a considera anumite toponimice drept tautologice.

Nu mai puțin valoroase sînt și celelalte studii cu caracter practic, datorate unor cercetători consacrați. Înainte de toate, se impune contribuția regretatului Emil Petrovici, *Oronime formate din antroponime în Carpații românești*. O contribuție prețioasă aduc și alți cercetători clujeni, cum ar fi prof. Ioan Pătruț, Al. Cristureanu, V. Iancu. Indicele care încheie această lucrare sintetizează aportul studiilor amintite, punînd la îndemîna celor interesați o listă bogată a unor toponime actuale din țara noastră.

Acest prim volum a făcut un început promițător și ne îndreptățește speran-

țele în așteptarea celor următoare, care, credem, nu se vor lăsa prea mult așteptate.

V. PALTINEANU

Szathmari István, Régi nyelvtanaink és egységesülő irodalmi nyelvünk. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1968. 453 p.

Studierea aprofundată a istoriei limbii maghiare literare în ultimul timp a devenit o nouă disciplină lingvistică. Au apărut multe cărți și studii de bază care se ocupă detaliat de cele mai importante etape, procese ale formării limbii maghiare literare. Aceste lucrări caută să răspundă la întrebări fundamentale, cum ar fi: când și cum s-a format limba literară, cum s-au constituit normele sale supradialectale, ce factori sociali, culturali au determinat evoluția ei, care sînt trăsăturile cele mai specifice ale formării limbii literare?

Monografia lui István Szathmari — publicată recent — are ca scop de a urmări, pe baza mărturiei directe și indirecte a gramaticilor apărute în secolele XVI-XVII, procesul formării — unificării și normalizării — limbii maghiare literare. Trebuie remarcat faptul că începuturile limbii maghiare literare se conturează mai accentuat tocmai în secolul al XVI-lea, iar în ceea ce privește secolul al XVII-lea, putem constata că cercetarea istoriei limbii literare din perioada amintită a fost neglijată aproape complet înainte de apariția volumului de față.

Problemele tratate de autor sînt grupate în patru capitole: În partea introductivă, I. Szathmari se ocupă de cîteva probleme generale ale limbii literare, analizează stadiul actual al studierii limbii maghiare literare și problemele legate de aceasta. În a doua parte, autorul ne informează asupra caracterului lucrării sale: scopul și sursele monografiei, metoda prelucrării materialului etc. În următorul capitol mai însemnat se ocupă de momentele incipiente ale formării limbii literare, care au precedat apariția primelor gramatici. După ce examinează condițiile economice, sociale, politice și culturale care au influențat formarea limbii literare și au contribuit

la definitivarea normelor unitare ale limbii literare, trece la prezentarea operelor gramaticienilor (Sylvester János, Dévai Bíró Mátyás, Szenczi Molnár Albert, Geleji Katona István, Komáromi Csipkés György, Pereszlényi Pál, Kövesdi Pál, Misztótfalusi Kis Miklós, Tsétsi János) din secolele XVI-XVII. Studiind separat fiecare operă în ordine cronologică, I. Szathmari relevă acele elemente ortografice, fonetice, morfologice, precum și alte fenomene ale limbii care s-au ridicat la nivelul normei, arătîndu-ne totodată în ce măsură au fost acestea răspîndite. Iar la sfîrșitul fiecărui capitol analizează influența și importanța gramaticii respective din punctul de vedere al dezvoltării limbii literare. În ultimul capitol rezumativ autorul formulează concluziile care decurg din analiza materialului. Astfel, de exemplu, referitor la rolul și importanța gramaticilor din secolele XVI-XVII în formarea limbii literare, el constată că primele gramatici (ale lui Sylvester și Dévai Bíró) au tratat doar unele fenomene particulare ale limbii și — din cauza condițiilor sociale, culturale — încă nu au putut exercita o influență decisivă asupra dezvoltării limbii. Spre deosebire de aceasta, influența normativă asupra limbii literare în curs de formare a gramaticilor elaborate mai tîrziu (de exemplu ale lui Szenczi Molnár, Geleji Katona) se intensifică din ce în ce mai mult. Pe baza gramaticilor din secolele XVI-XVII autorul sintetizează fenomenele legate de unificarea și fixarea normelor limbii în domeniul ortografiei, foneticii, morfologiei, sintaxei, lexicologiei, stilisticii și cultivării limbii. Firește că de fiecare dată atrage atenția și asupra fluctuațiilor, inconsecvențelor care se ivesc în folosirea normelor fonetice, morfologice etc. ale limbii literare. După confruntarea elementelor normative din gramatici cu alte asemenea rezultate obținute în urma altor studii referitoare tot la istoria limbii literare din secolele XVI-XVII și din epoca următoare, I. Szathmari scoate în evidență rolul gramaticilor. Ne arată că gramaticii au contribuit în mare măsură la consolidarea normelor apărute mai înainte, la selectarea, răspîndirea și impunerea normelor noi pe plan ortografic, fonetic, sintactic, lexicologic etc. În continuare, pe baza gramaticilor, autorul afir-

mă că pînă la sfîrșitul secolului al XVII-lea s-au precizat deja principiile fundamentale ale ortografiei de astăzi, concomitent s-au stabilit în linii mari și normele fonetice, morfologice ale limbii maghiare. O altă concluzie foarte importantă la care ajunge autorul este că aspectul evoluției limbii literare oglindit în gramaticile din secolele XVI-XVII se încadrează organic în acel proces îndelungat și complex care prin epoca iluminismului și epoca reformelor (secolele XVIII-XIX) a dus la aspectul normat și unitar, de astăzi, al limbii maghiare literare. La sfîrșitul lucrării se găsesc anexate lista abrevierilor și indicele.

În încheiere, ca o apreciere a operei lui I. Szathmári se poate constata: această carte are o însemnătate deosebită nu numai din punctul de vedere al istoriei limbii literare, ci și în privința istoriei ortografiei, morfologiei, dialectologiei, stilisticii. Este o contribuție remarcabilă și la studiul primei perioade a istoriei lingvisticii maghiare.

FERENC KÖSA

Jochen Bleicken, *Das Volkstribunat der klassischen Republik, Studien zu seiner Entwicklung zwischen 287 und 133 v. Chr.* Zweite, durchgesehene Auflage, C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung, München, 1968, 166 p., în *Zetemata, Monographien zur klassischen Altertumswissenschaft*, Heft 13.

În Prefață, autorul precizează că ediția a II-a nu este o prelucrare a ediției I, ci o reeditare revizuită din punct de vedere stilistic și al exactității citatelor, dat fiind că numeroasele studii publicate după apariția primei ediții, în anul 1955, au fost completări valoroase la unele dintre problemele dezbătute în lucrarea sa, fără să cuprindă însă tema în ansamblu. După părerea autorului cele ce s-au spus cu privire la tribunat ori au confirmat concluziile sale, ori n-au fost suficiente de convingătoare pentru a le infirma.

Pentru analiza multiplelor probleme legate de tematică, indicată în titlurile capitolelor și ale subcapitolelor, autorul a analizat rezultatele obținute în literatura modernă de specialitate, a verificat pe baza unui studiu meticolos al izvoarelor fiecare teză, reușind astfel să adu-

că multe puncte de vedere noi, să demonstreze inconsistența unor păreri formulate de Mommsen, Niccolini și Siber. Revizuirea izvoarelor arată că nu se poate fixa atît de precis, cum s-a susținut, data cînd tribunatul și-a pierdut caracterul pur plebeian. În sprijinul argumentării sale, autorul reproduce un număr mare de texte din izvoare fie în limba latină sau greacă, fie în traducere, integral sau rezumativ, făcînd numeroase trimiteri în note la autorii antici și moderni.

Lucrarea este împărțită în cinci capitole: I. *Dezvoltarea tribunatului plebei în timpul luptelor dintre păturile sociale.* Autorul arată că nu se poate urmări pe baza izvoarelor evoluția dreptului tribunilor de a se opune decretelor senatului (*intercessio*), de a cere pedepse și de a propune legi (*rogatio*), deoarece analiștii au atribuit epocii precedente unele caracteristici ale etapei contemporane. După părerea lui J. Bleicken, Siber greșește atunci cînd acceptă întocmai relatările analiștilor, potrivit cărora plebeii au luptat pentru anularea datoriilor. Dat fiind că sistemul autarhic al economiei sătești le asigura o oarecare bunăstare, ei luptau pentru împărțirea generală a pămînturilor cucerite. Prin *lex Hortensia* se deschideau perspective noi puterii tribunilor, cu toate că nu li se asigura accesul la toate magistraturile.

II. *Caracterul revoluționar al tribunatului plebei în secolul III î.e.n.* a) *Cercul din jurul lui C. Flaminius.* În literatura modernă rezultatele obținute de C. Flaminius sînt atribuite unei politici susținute de țărani. J. Bleicken demonstrează că situația era mult mai complexă; grupul interesat în măsurile inițiate de C. Flaminius se recruta din „nobilimea mică de la țară”, din „oamenii noi”; acestora li s-au alăturat probabil și mulți din vechea nobilime cărora le erau avantajoase reformele preconizate. b) Urmărind activitatea *cercului din jurul lui C. Terentius Varro*, autorul arată că de-a lungul citorva decenii s-au remarcat la Roma candidații la magistratura supremă, care proveneau din triburile rurale și încercau, îndeosebi prin tribunatul plebei, să facă opoziție vechii nobilimi. Varro a urmărit ca războiul să se termine cît mai repede, pentru a degreva populația rurală de obligațiile sale oneroase. În urma înfrîngerii lui

C. T. Varro, s-au impus din nou vechii *consulares*, care au reușit să ajungă la o înțelegere cu gruparea lui Flaminius.

III. *Legislația tribuniciană*. Dintre cele 65 de plebiscite din perioada 287—133 î.e.n., numai șapte pot fi atribuite cu certitudine perioadei dinaintea anului 217. Unele dintre ele au avut probabil un caracter revoluționar. După părerea lui J. Bleicken legislația tribuniciană și-a schimbat caracterul numai începând cu al doilea război punic. Se poate constata o importanță crescândă a tribunului plebeu, care deținea în aparență întreaga putere legislativă, dar analiza plebiscitelor arată că ele aveau autorizația senatului; acesta îi însărcina pe consuli sau pe pretorul urban să trateze cu tribunii, ca să propună în fața poporului hotărârile sale. Singurul drept pozitiv al plebei, cel legislativ, a fost exercitat în șensul sprijinirii măsurilor luate în lupta cu Cartagina. De la al doilea război punic pînă la Gracchi, tribunii plebei sînt susținători ai politicii duse de senaț, ceea ce a lărgit mult sfera puterii acestuia. Excepție fac doar plebiscitele inițiate de Scipioni (care s-au folosit, de asemenea, de tribunii plebei), cărora li s-a alăturat numai un grup de senatori și o parte din popor. Acapararea conducerii adunării poporului de către senaț a pus capăt acțiunilor independente ale tribunilor plebei.

În *capitolul IV* este dezbătut modul cum s-au folosit tribunii plebei de dreptul de *intercessio* și *relatio*. Examinarea motivelor fiecărei acțiuni și stabilirea conexiunilor dintre ele ne dă posibilitatea să vedem că tribunii acționau potrivit cu inițiativele senatului. Interpretarea dată de Mommsen și Niccolini deformează, după părerea lui J. Bleicken, imaginea despre puterea tribunatului în acea epocă.

În *capitolul V* autorul urmărește felul cum s-a dezvoltat dreptul tribunilor plebei de a conduce procese și de a hotărî pedepse, arătînd că puterea lor se rezuma la dreptul de a cere pedeapsa capitală *nomine perduellionis* în fața centuriilor sau o amendă în fața adunării plebeilor. Prin *lex Valeria de provocatioe* se încheie epoca revoluționară a tribunilor plebei. J. Bleicken insistă în special asupra noțiunilor de *maiestas* și *maiestas publica*, arătînd că teza lui Mommsen în această privință nu mai poate fi acceptată.

Urmărind pe baza unui studiu minuțios și competent al izvoarelor condițiile social-economice în care s-a desfășurat activitatea tribunilor plebei, autorul obține rezultate valoroase într-o problemă mult controversată a istoriei Romei.

FRIEDA EDELSTEIN

Geschichte der deutschen Sprache. Mit Texten und Übersetzungshilfen. Întocmită de un colectiv de autori sub conducerea lui Wilhelm Schmidt, Berlin, Volk und Wissen, 1969.

Istoria limbii germane oferă pentru prima dată un manual într-un volum pentru disciplinele legate de istoria limbii, manual care poate fi folosit cu ușurință de către studenții germaniști, precum și de către profesorii de limba germană. Cartea tratează în mod științific perioada preistorică și istoria limbii germane într-o formă concentrată, formă ce ni se pare adecvată și în concordanță cu cerințele lingvisticii actuale care așază la loc de frunte cercetarea sincronică a limbii, diacronia rămînînd însă pe mai departe un adjuvant prețios.

Cartea cuprinde două părți distincte: prima parte prezintă dezvoltarea istorică a limbii, iar a doua, partea gramaticală, cuprinde schițe ale gramaticii germanei vechi, medii de sus, precum și a germanei noi timpurii. Cele două părți se completează reciproc și permit o pătrundere mai adîncă a istoriei limbii germane. Prin intermediul acestei cărți cititorul face cunoștință cu o serie de publicații de specialitate, cu o serie de autori care au scris în acest domeniu. Deși partea istorică și cea gramaticală formează o unitate organică, totuși ele se pot utiliza și separat, cititorul hotărînd singur ordinea utilizării. Pentru că în partea a doua, partea gramaticală, germana veche de sus, germana medie de sus și germana timpurie sînt tratate pe larg, pasajele corespunzătoare din prima parte sînt mai restrînse, evitîndu-se astfel unele repetiții sau supra-punerii.

Autorii încearcă să prezinte concis și sistematic materialul folosindu-se de tabele, glosare, paradigme, hărți, reproduceri, mai ales din perioada 800—1700, fapt care ușurează munca cu acest ma-

nual, cartea citindu-se, spre deosebire de alte istorii ale limbii germane, ușor și cu plăcere,

Deși manualul e rodul colaborării a nouă autori, fiecare avînd cîte un capitol mai important, unitatea de idei, de tratare și de interpretare este asigurată; și aceasta, credem noi, în bună parte datorită metodei de interpretare marxistă a fenomenelor de limbă; cititorul nu simte aceste capitole ca părți eterogene, ci ca părți ale unui tot unitar, care în cazul de față este reprezentat de evoluția limbii germane. Prezentarea sistematică a materialului, rezumatul fiecărui capitol ușurează considerabil însușirea și predarea istoriei limbii germane. Important este că citind cartea nu rămîi doar cu amănunte, cu exemple concrete ce ilustrează diferitele schimbări în limbă, ci cu o privire de ansamblu asupra evoluției limbii în strînsă legătură cu evoluția societății, făcînd legătura dintre limba germană contemporană și epocile mai vechi ale istoriei popoului german.

În primul capitol, autor W. Schmidt, intitulat *Vorgeschichte der deutschen Sprache*, se insistă asupra diferitelor caracteristici prin care germanica se deosebește de indo-europeana comună: prima mutație consonantică, fixarea accentului pe prima silabă, simplificarea structurii gramaticale. Capitolul al doilea: *Frühgeschichten der deutschen Sprache* pornește de la dezvoltarea societății feudale pe pămîntul Germaniei, autorul considerînd sfîrșitul migrațiunii popoarelor ca începutul adevăratei istorii a limbii germane.

Autorii acordă o atenție deosebită periodizării istoriei limbii germane; ei obiectează pe bună dreptate vechilor împărțiri ignorarea diviziunii germanei în germana de sus și de jos (Hochdeutsch-Niederdeutsch). Pentru a evita acest neajuns ei pornesc de la periodizarea istoriei germane, vorînd de: Frühmittelalter, Hochmittelalter, Spätmittelalter și alătură acestei împărțiri istorice una după criterii gramaticale care are în vedere atît germana de sus cît și cea de jos.

În acest capitol se relevă principalele schimbări și caracteristici care despart cele două etape: germana veche de sus (sec. VI—XI) și germana medie de sus (1050—1350): schimbări în sistemul vocalic și consonantic, îmbogățirea vocabularului prin mijloace proprii și prin îm-

prumuturi din alte limbi, mai ales din latină, și apoi mai tîrziu, în perioada germanei noi timpurii, tendința spre unificare, favorizată în parte de inventarea tiparului și frînată de fărâmițarea feudală.

Deosebit de important este capitolul III din prima parte, *Entstehung und Entwicklung der deutschen Nationalsprache*, care se referă la formarea limbii naționale germane. Rolul și meritele lui Luther în formarea limbii naționale germane au fost apreciate pînă acum în mod foarte diferit. Autorii prezentului manual pornesc și de data aceasta de la teoria marxistă privind rolul maselor și al personalităților în istorie — o personalitate, oricît de marcantă ar fi ea, nu poate crea o limbă comună, valabilă pentru un popor întreg; limba este un fenomen social și la formarea sa contribuie întreaga comunitate. Contribuția lui Luther la formarea limbii naționale unitare se încadrează în procesul de dezvoltare a germanei medii de răsărit. În contextul evoluției limbii naționale germane de mare importanță este și aportul gînditorilor și scriitorilor secolului al XVIII-lea. Un subcapitol e dedicat întemeierii lingvisticii germane: J. Grimm, Bopp au creat prin lucrările lor un fundament solid pentru cercetarea filologică de mai tîrziu. Se insistă apoi asupra fixării normelor limbii scrise și vorbite, asupra schimbărilor economice, sociale și politice reflectate în vocabular, cartea mergînd pînă la lexicul actual, care oglindește existența celor două state germane.

Partea a doua a acestei cărți cuprinde gramatica germanei vechi, medii de sus și a germanei noi timpurii. Aici se studiază principalele schimbări fonetice, morfologice și sintactice de la un stadiu de dezvoltare la altul, schimbări ilustrate de numeroase exemple și completate de texte. De remarcat este că traducerea și interpretarea textelor nu se face mecanic, ci se accentuează că, de exemplu, sensul unui cuvînt din germana veche de sus nu poate fi identificat total cu sensul de azi al cuvîntului, el, ogîndînd o anumită formațiune socială.

Această culegere de texte și exerciții ilustrative are un scop didactic, dînd îndrumări în traducerea și interpretarea textelor vechi. Li s-ar putea reproșa autorilor că în această parte gramaticală fenomenele sintactice nu cunosc o extin-

dere prea mare, comparate cu cele fonetice și morfologice, sau că indicele de cuvinte din germana veche de sus nu conține toate sensurile cuvântului, că pentru germana medie de sus un asemenea indice lipsește, însă toate aceste lipsuri se pot completa prin consultarea literaturii de specialitate. De altfel am arătat caracterul științifico-didactic al acestei *Istории a limbii germane* și sîntem convinși că studentul și profesorul de limba germană vor găsi un real ajutor în această carte.

ELENA ROMĂNU

Permjakisches Wörterverzeichnis aus dem Jahre 1833 auf Grund der Aufzeichnungen F. A. Wolegows von Károly Rédei. Budapest, 1968, Akadémiai Kiadó.

Orice însemnare veche, recent descoperită sau publicată ca urmare a prelucrării științifice din domeniul limbilor fino-ugrice, trece drept o mare cucerire a lingvisticii comparate fino-ugrice, căci, exceptînd limbile maghiară, finlandeză și estonă, celelalte limbi fino-ugrice nu dispun de monumente de limbă mai veche. O astfel de descoperire neașteptată este lista de cuvinte voguele, care provine din 1736, descoperită cu cîțiva ani în urmă în arhiva Academiei de Științe a Uniunii Sovietice (cf. Gulya János, *Nyelvtudományi Közlemények*, 65, 1958, 41).

Glosarul de cuvinte zuriene, care urmează să fie recenzat acum, nu conține drept o descoperire neașteptată, căci se știe din 1843 de existența lui, cînd autorul l-a dăruit lui Reguly Antal, anchetator renumit al popoarelor fino-ugrice de la poalele munților Ural, din moștenirea căruia a ajuns în fondul de manuscrise al Academiei de Științe al Ungariei. Însemnătatea glosarului publicat acum printr-o prelucrare științifică este însă și așa considerabilă, pentru că acum a devenit într-adevăr un izvor care poate fi folosit în munca de cercetare științifică. Deși limba zurienă are monumente de limbă începînd din secolul al XIV-lea, acestea sînt numai însemnări sporadice așa că glosarul publicat, deși provine numai din 1833, poate fi considerat ca monument de limbă.

Autorul glosarului, F. A. Wolegow, s-a născut în gubernia Perm, a fost un bun cunoscător al istoriei, populației și condițiilor etnografice ale populației din împrejurimi, și în același timp și un om cult, cu veleități de lingvist, care a avut și ocazia ca prin rudele sale să cunoască profund limba zurienă. Materialul și modul său de notare Károly Rédei le consideră demne de încredere; în cursul prelucrării numai cîteodată s-a recurs la aplicarea semnului întrebării, ca marcă a îndoielii.

Glosarul conține însemnări ale unui dialect sudic al limbii zuriene, respective ale unui grai dispărut azi al limbii permiak, vorbit pe malurile Kamei. Redactorul, Károly Rédei, a ordonat invers glosarul original care, după mărturia fotocopiei anexate, conține cuvintele rusești în ordinea alfabetică și corespondentele lor zuriene, notate tot cu litere chirilice. El a ordonat alfabetic materialul de cuvinte zuriene, luînd în considerare și etimologia comună, dar în același timp a anexat lucrării sale un indice alfabetic de cuvinte în limba rusă. Materialul listei de cuvinte l-a grupat în jurul a 1500 de cuvinte-titlu, în care se mai încadrează încă aproximativ 1500 de cuvinte (compuse, derivate, expresii), astfel încît s-a ajuns la prelucrarea, în total, a mai mult de 3000 de cuvinte. Articolele de cuvinte încep cu cuvîntul-titlu zurien și corespondentul său din limba rusă după însemnările lui Wolegow. Această parte este despărțită cu o linie verticală de restul articolului în care redactorul citează o formă în transcriere fonetică a cuvîntului-titlu dintr-un dicționar modern, științific al limbii zuriene, — marcînd izvorul și, dacă este necesar, dialectul, din care provine această nouă însemnare. Articolul se încheie apoi printr-o explicație amănunțită în limba germană.

Munca temeinică de redactor a lui Károly Rédei a mărit de cîteva ori valoarea glosarului, la origine foarte sumară, prin faptul că l-a transformat într-un izvor al limbii zuriene prelucrat cu migală și precizia filologiei moderne și prin aceasta utilizabil cu multă siguranță în cercetările de lingvistică comparată fino-ugrică.

VÁMSZER MÁRTA

CRONICĂ

● În anul universitar 1968—1969, cadre didactice de la facultatea noastră au predat cursuri de limba și literatura română la instituții de învățământ superior de peste hotare: conf. M. Zăciu la universitățile din Köln și Bonn, conf. dr. G. Scridon, la München, lector O. Șchiau, la Tübingen și lector S. Trifu, la Londra. Paralel au susținut o rodnică activitate de propagare a culturii românești în rîndurile publicului din aceste țări. Astfel, M. Zăciu a ținut, în cadrul institutelor de limbi romanice de la Köln și Bonn o conferință despre Unirea Transilvaniei, iar la un simpozion de la Schaunisland (Freiburg in Breisgau), comunicarea: *Semnificații ale Transilvaniei în literatura română*. Cu ocazia manifestărilor universitare „Tag der Offenen Tür“ a prezentat conferința *Eminescu*, dedicată aniversării a 80 de ani de la moartea poetului. Sub auspiciile Comisiei UNESCO pentru R. F. G., a societății „Internationes“ și a Ambasadei române din această țară, a conferențiat despre N. Bălcescu, cu prilejul aniversării celor 150 de ani de la naștere. La München, G. Scridon a vorbit despre: *Contribuția scriitorilor români la pregătirea actului Unirii*. La Tübingen, lector O. Șchiau a creionat, într-o succintă alocuțiune, tabloul vieții și operei eminesciene. Ea a fost urmată de un recital de poezie, susținut de studenți, în toate limbile romanice (inclusiv română), precum și în germană și engleză. Manifestarea s-a bucurat de un mare succes.

● În ziua de 2 octombrie 1969 a avut loc în aula Universității ceremonia acordării titlului de „Doctor honoris

causa“ cunoscutului lingvist suedez Alf Lombard, profesor la Universitatea din Lund, care s-a făcut remarcant prin interesul constant și studiile sale referitoare la limba română. Cu această ocazie, D-sa a făcut o vizită la Facultatea de filologie, unde a ținut o prelegere legată de *Importanța limbii române pentru slavistică*.

● Extragem câteva titluri din „Programul sesiunii de comunicări a corpului didactic cu prilejul aniversării a 25 de ani de la eliberarea României de sub jugul fascist“: *Vocația umanistă a literaturii române contemporane* (conf. I. Vlad și lector L. Baconsky); *Realism și naturalism. Încercare de semantică terminologiei literare* (prof. dr. doc. Iuliu Csehi); *Traducerile din revista „Sămănătorul“ 1901—1910* (lector M. Curticean); *Aspecte ale relațiilor româno-ruse în critica românească din ultimul sfert de veac* (conf. dr. M. Croitoru și lector A. Ghijițchi); *Între legendă și snoavă* (conf. dr. D. Pop); *Cartea veche de Rîmnice. Circulația ei în Transilvania* (lector O. Șchiau); *Relații româno-italiene în veacul al XVII-lea* (asist. V. Lascu); *Inceputurile literare ale lui Ionel Teodoreanu* (asist. S. Tomuș); *Fantasticul la Mihail Sadoveanu* (asist. S. Dan); *Realizări ale lingvisticii românești după eliberare* (conf. dr. P. Dumitrașcu); *Lingvistica germană în România după 23 August 1944* (lector M. Szilágyi); *Cu privire la componența lexicului limbii române* (prof. dr. doc. I. Pătruț); *Conceptul de sinonim în lingvistică* (lector. dr. O. Vințeler), *Cuvinte românești în limba maghiară veche* (asist. P. Benedek, F. Kósa și I. Zsemlyei),

Analiza gramaticală și problema vocativului (asist. C. Gruită).

● În baza unor acorduri culturale, prof. dr. doc. L. Rusu s-a deplasat în Franța (mai 1969), prezentînd un ciclu de conferințe la universitățile din Paris (*Viziunea lumii în poezia populară românească, Locul romantismului românesc în sinul romantismului european*), Besançon (*Perspectiva profunzimii în cercetarea influențelor literare*), Montpellier (*Locul romantismului românesc în sinul romantismului european*). De asemenea, prof. dr. doc. I. Pătruț a comunicat la Universitatea din Varșovia, *Despre vechile relații slavo-româno-grecești* (iunie, 1969).

● La cursurile de vară de la Sinaia (august, 1969), prof. dr. doc. I. Pătruț a ținut prelegerea intitulată: *Elementul latin și slav în lexicul limbii române*.

● Schimburile de experiență inițiate de Ministerul Învățămîntului au continuat și în 1968/69. În luna octombrie 1968, prof. dr. doc. L. Rusu a plecat la Iași unde, în fața studenților de la Universitatea „Al. I. Cuza”, a dezbătut probleme legate de *Faustismul în opera lui Lucian Blaga și Reconsiderarea lui Titu Maiorescu*. În aprilie, prof. dr. doc. E. Tănase de la Universitatea din Timișoara a ținut o lecție pentru studenții facultății noastre despre: *Le français, langue internationale*, iar în mai, Augustin Z. N. Pop, rectorul Institutului pedagogic din Pitești, două lecții referitoare la Eminescu și Veronica Micle.

● În zilele de 7, 8 și 9 decembrie 1968 s-au desfășurat, în organizarea Comitetului pentru cultură și artă al județului Bihor, „Zilele folclorului bihorean”. A avut loc și o sesiune științifică la care au prezentat comunicări conf. dr. D. Pop (*Din istoricul preocupărilor pentru folclorul bihorean*) și asist. I. Șeuleanu (*Cîntecele de nuntă din Bihor*).

● În noiembrie 1968, aprilie și mai 1969 au avut loc, sub egida unor instituții de învățămînt superior, sesiuni științifice la care și-au dat concursul numeroase cadre didactice de la Facultatea de filologie. La Oradea: prof. dr. doc. I. Pervain (*Relațiile dintre Alexandru Papiu-Ilarian și Alexandru Roman, 1851—1852*); la Baia-Mare: prof. dr. doc. I. Pervain și lector M. Protase (*Petru Maior și Lexiconul de la Buda*), prof. dr. doc. I. Pătruț *Despre vechimea influenței slave în română*,

lector O. Șchiau (*Din circulația cărții moldovenești în Transilvania: Cazania lui Varlaam*); asist. I. Pop (*Dan Botta, poet apolinic*); asist. M. Muthu (*Rezultate ale cercetărilor efectuate asupra genului liric*); la Tg. Mureș: conf. I. Vlad (*Comentarii la o categorie a romanului — compoziția*); la Timișoara: asist. S. Tomuș (*Arta povestirii la Georgeta Mircea Cancicov*); asist. M. Muthu (*Ambivalența mitului în literatura română interbelică*).

● La cursurile de vară organizate anul acesta au participat: lector C. Căpușan („Harvard“-S.U.A.), asist. V. Vințoiu (Italia), asist. A. Mișan (Bulgaria), asist. M. Oros (U.R.S.S.), asist. I. T. Stan (Polonia), asist. Gr. Benedek (Cehoslovacia), lector M. Homorodean, asist. G. Gruită, F. Kósa și I. Péntek (Ungaria), asist. V. Păltineanu (Franța), asist. El. Românu (R.D.G.) și asist. Dietmar Hellermann (Austria).

● Filiala din Cluj a Societății de lingvistică romanică a cuprins în programul de lucru (octombrie 1968-octombrie 1969), comunicările: prof. H. Jacquier, *Romanico-orientalia*, conf. D. D. Drașoveanu, *Despre clasificarea părților secundare de propoziție*, lector L. Tomuța, *Correspondențe româno-portugheze*, lector. L. Bote, *Stilul lui Montaigne*, asist. V. Păltineanu, *Problema cuvintelor internaționale în limba română*.

● Asistentul Constantin Todor Prundar a luat parte la Conferința internațională a profesorilor de limba și literatura rusă (Moscova, august, 1969).

● Un colectiv de istorici literari clujeni pregătesc pentru tipar o ediție masivă de douăsprezece volume, a corespondenței lui G. Bariț. Primele două vor fi date la tipar la începutul anului 1970. Conducător al acestui colectiv este prof. dr. doc. I. Pervain. Mai colaborează, de la facultatea noastră, lector M. Protase.

● În luna martie 1969 prof. dr. doc. L. Rusu a ținut la Satu-Mare, la invitația Asociației profesorilor de limba și literatura română, conferința: *Reconsiderarea lui Titu Maiorescu*; în septembrie a.c., la Congresul anual al Societății „Lenau” (Timișoara) a făcut o expunere cu privire la *Spiritul și esența literaturii române*.

● Dintre simpoziunile organizate la Facultatea de filologie, în cursul anului universitar trecut, amintim pe cele în-

chinat lui Apollinaire (decembrie 1968) și Lamartine (aprilie 1969). Personalitatea celor doi poeți a fost evocată de lector E. Roux—Franța (Apollinaire) și lector dr. I. Gheorghe (Lamartine).

● Pe lângă articolele și studiile apărute în revistele de specialitate, în anul universitar trecut au văzut lumina tiparului mai multe volume, avînd drept autori membri ai corpului didactic de la facultatea noastră. Consemnăm dintre ele: Leon Baconsky, *Marginalii critice și istorico-literare*; Dumitru Pop, *Folclor din Bihor*; Jancsó Elemér, *A magyar irodalom a felvilágosodás korában*; Sóni Pál, *A romániai magyar irodalom története*; Ion Pop, *Avangardismul poetic românesc*; Maria Bogdan și Sever Trifu, *Selected american vers*; Radu Tempea, *Istoria sfintei beserici a Scheilor Brașovului* (ediție îngrijită, studiu introductiv, glosar, note de Octavian Schiau și Livia Bot); Gálffy Mózes, Kelemen Béla, Márton Gyula, Szabó T. Attila, *Helyesírás tájékoztató*; Szabó Zoltán, I. Nagy Mária, Bartha János, Horváth Tibor, *Kis magyar*

stiliztika; Kozma Dezső, *Egy erdélyi novellista (Petelei István)*; Ștefan Bitan, *Serghei Esenin*; D. Popovici, *Poezia lui Eminescu* (ediție îngrijită și prefată de Ioana Petrescu); D. Popovici, *Romantismul românesc* (ediție îngrijită de Ioana Petrescu).

● În zilele de 10 și 11 octombrie 1969, a avut loc la Institutul de lingvistică și istorie literară al Academiei R.S.R., Filiala Cluj, o consfătuire de onomastică, la care, din partea facultății noastre, au prezentat comunicări: prof. dr. doc. Ioan Pătruț, *Din nou despre toponime oficiale și populare*; lector Mircea Homorodean, *Oronime formate de la termeni geografici populari, în Carpații românești*; lector Eugen Janitsek, *Toponimul obcină*; Alla Vințeler, *Onomastica folclorului lipovenesc (antroponimie)*; Emese Kis și Maria Pomianu-Bud, *Raportul semnificat / semnificat într-un subsistem al poreclelor*; Onufrie Vințeler și Pricop Chirilov, *Toponimia Bălții Brăila*.

ERATÁ — HIBAIGAZÍTÁS

<i>Pag.</i> <i>Lap</i>	<i>Rindul</i> <i>Sor</i>	<i>In loc de:</i> <i>Hibás szöveg:</i>	<i>Se va citi:</i> <i>Helyes szöveg:</i>
33	1 de sus	respectivă.	respectivă ⁷ .
82	2. alulról	elmondottam	elmondattam
93	3 de jos	Epoco Renașteri	Epoca Renașterii
105	Nota 1	<i>Antiquus</i>	<i>Antiquus</i>
112	Nota 31	<i>eumqul</i>	<i>eumque</i>